

ARACS

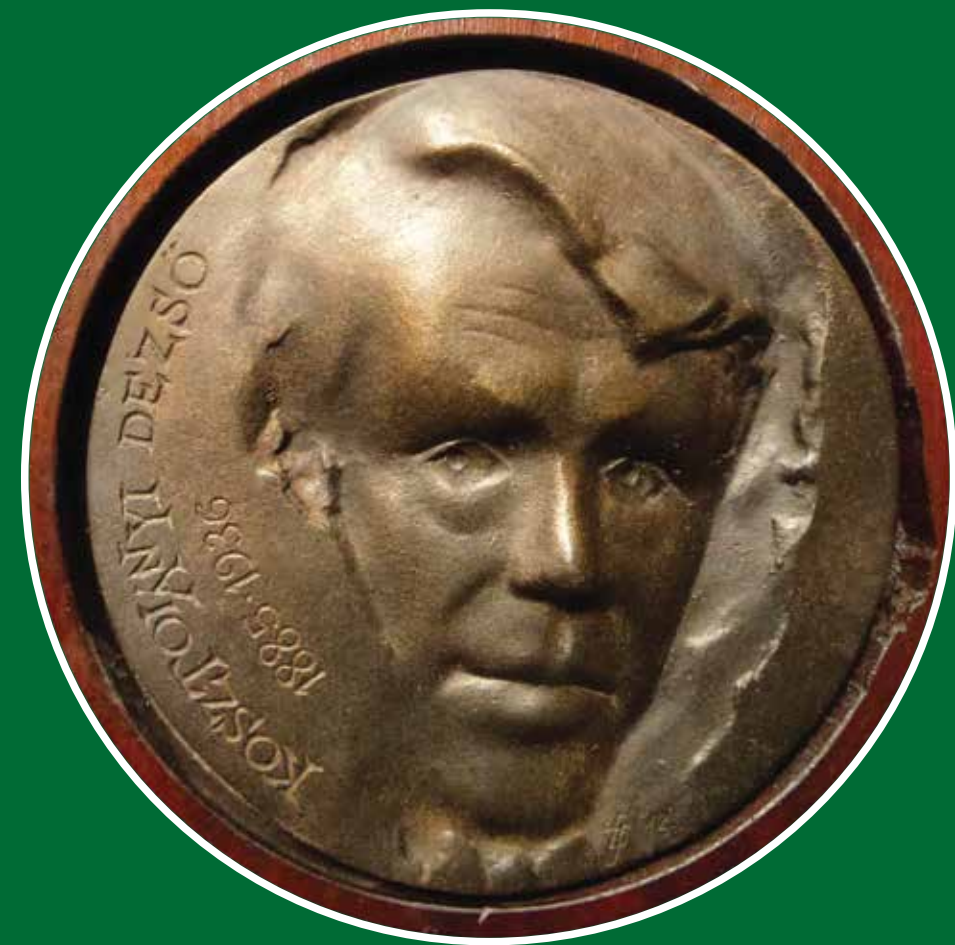
A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2018. október 23.

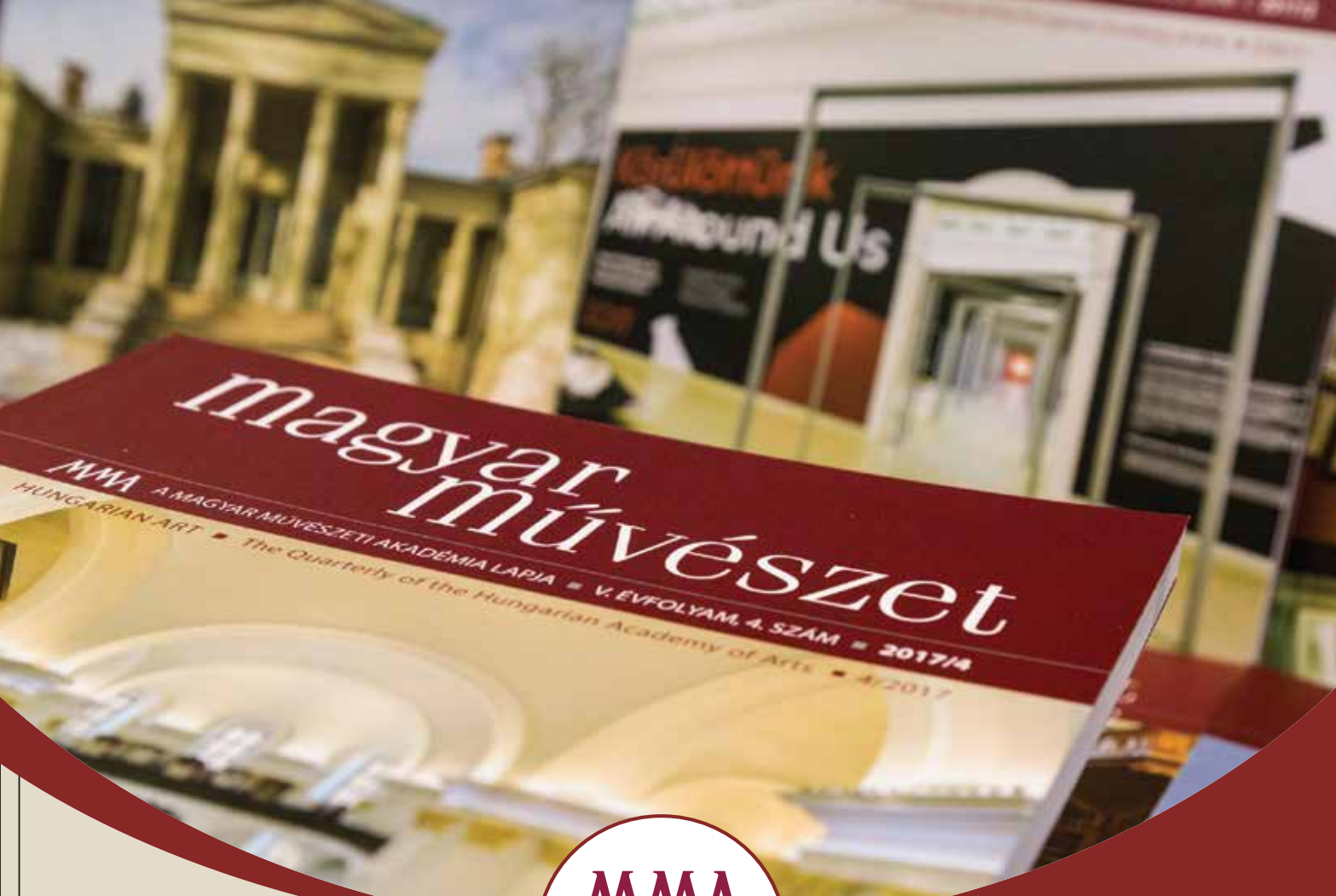
XVIII. évfolyam, 4. sz.

ARACS 2018/4. (71. SZÁM)

ISSN1451-1762

**Fizessen elő
a Magyar Művészet
folyóiratra 3.960
helyett egy évre
3.600 forintért!**

A szállítási költséget (3.160 Ft)
a Kiadó vállalja.

A Magyar Művészet az MMA
negyedévente megjelenő
művészetelméleti folyóirata.
Egy-egy kiemelt témához kapcsolódóan,
az irodalom, a képző- és iparművészet,
a művészetelmélet, a zene, a film és
a színház, a fotó- és építőművészet
aktuális írásait tartalmazza.
Album jellege és színes illusztrá-
ciói esztétikai szempontból is
értékes kiadvánnyá teszik.

Információ és előfizetés:
Fekete Ádám
+36(30)724-9720
fekete.adam@mmakiado.hu
mmakiado.hu • magyar-muveszet.hu

Tiszai árvíz

Hangya András, Szabadka

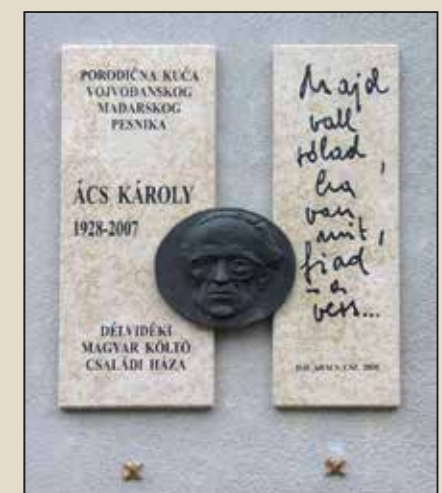
Vukovics Géza

Moholy-Nagy László, Ada

Jedlik Ányos

Ács Károly, Szabadka

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2018. október 23.

XVIII. évfolyam, 4. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Mirnics Károly, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunk képzőművészeti anyagát Dudás Sándor szobrászművész alkotásaiból válogattuk.

A címlapon: Kosztolányi Dezső

A hátlapon: A költő és a festő

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Iancu Laura	Jöttél – vers	5
Stanyó Tóth Gizella	A „valahol elindul(t) egy gondolat” láncszemei – <i>A Gubás házaspár köszöntése</i>	6
Mezey László Miklós	Maradandóság a rom fölött	21
Mérey Katalin	Döbbenet	24
Madár János	Erkölc és irodalom – <i>Döbrenstei Kornél művészetéről</i>	26
Szabó Ferenc SJ	Versek	29
Bogner István	A keresztény értékek ápolása	30
Borbély László	Metanoia – novellák	37
Gutai István	Barantó – dokumentumjáték három felvonásban	41
Radnai István	Májlövés – novellák	63
Marcsó Vilma	Az Úr 2011. esztendejében	66
P. Maklári Éva	Utolsó nagynéném halálára – vers	71
Bobory Zoltán	P. Maklári Éva verseit olvasom – vers	72
Mezey Katalin	Naplójegyzetek IV.	73
Mirnics Károly	Geopolitika (geostratégia és Magyarország külpolitikája)	76
Csapó Endre	A nemzetellenes liberalizmus Európa végzete	79
Kabdebó Lóránt	Lehet-e összhangban követni két nemzet történetét?	83
Diószegi György Antal	Adalékok Mátyás király tudósainak és Itália humanistáinak kapcsolatrendszeréhez	87
Gyémánt Richárd	Torontál vármegye az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején – Első rész	96
Tráser László	Cédulák XX.	113
Tóth Attila	A karakterszobrász – <i>Dudás Sándor művészetéről</i>	116
Színes melléklet		121

E számunk képanyagával köszöntjük a hetvenéves Dudás Sándort.

Révész, Zenta

Jöttél

*„Jajomból kihagyom Neved.”
Ady Endre: Istenhez hanyatló árnyék*

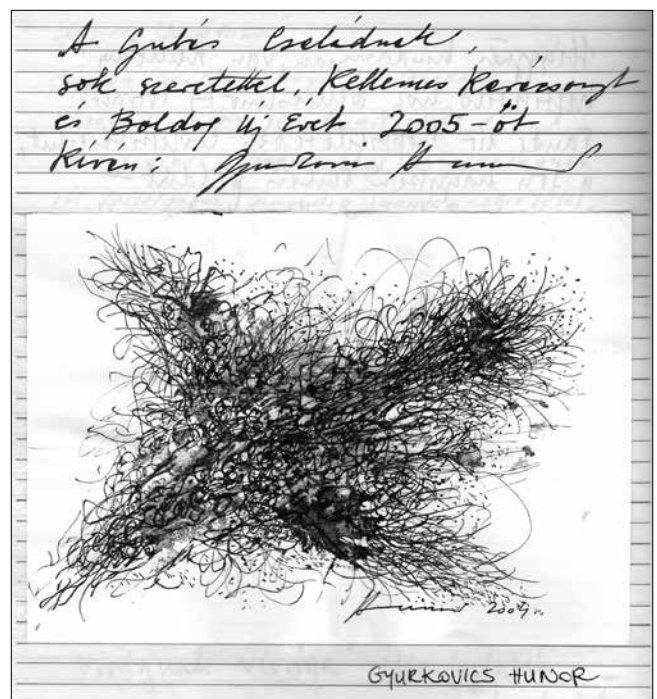
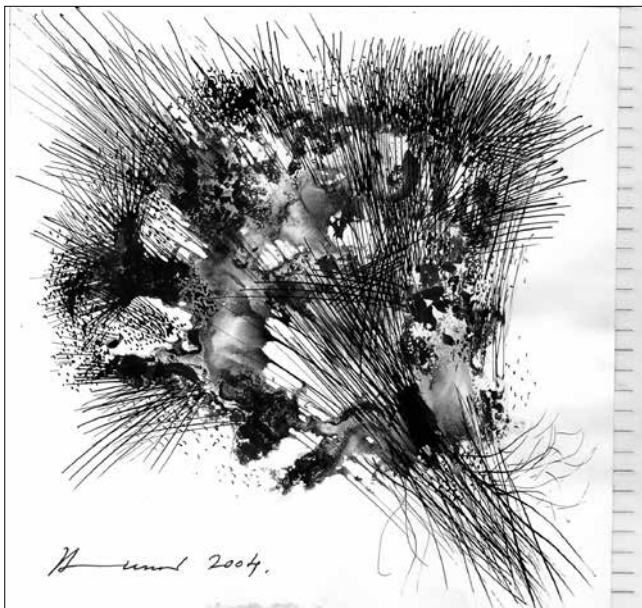
Télidőben jajszóval szeretett szólni
bennünk a bukott angyal, a féltékeny,
s e fájdalom is öröm volt,
afféle látnoki veszedelem,
hogy íme, jössz, leülsz, búsulsz velem...
Mi fájjon, ha már Te sem?
Tizedelt háború, nyomor és szerelem,
amerre jártunk, ha ünnep is volt,
gyászruhába öltöztünk, ez illett ránk,
ezt szabta a történelem,
és szebb volt minden évszaknál
a reggeltől estig vergődő halál,
afféle látnoki veszedelem,
s Te eljöttél, elragadtál.

A „valahol elindul(t) egy gondolat” láncszemei

A Gubás házaspár köszöntése gyanánt

„Az égig érő fának
ha nem nő újra ága,
úgy élj, hogy te legyél –
virágnak virága!”
(Demjén Ferenc, Honfoglalás)

Gyurkovics Hunor két rajza a Vendégkönyvben

Ünnepükön a sajátos kordokumentummal is felérő *Vendégkönyv*ükben lejegyzett gondolatokkal, önnön – lélekerősítő – vallomásaikból/írásaikból vett idézetekkel, szinte velük beszélgetve, szeretném köszönteni a Gubás házaspárt, Ágotát és Jenőt.

Elsősorban Ágotát, aki az idén (augusztus 5-én) ünnepelte 70. születésnapját szeretett, népes családja körében. Jenőt egy évvel korábban (november 16-án), 80. születésnapján köszöntötték ünnepi soraink, valamint *Értelmiségünk bölcsője* című, *A belgrádi magyar egyetemista*

egyesületek története alcímű, a zentai Bolyai Farkas Alapítvány kiadásában 2009-ben megjelent könyvének kibővített új kiadása (Aracs Alapítvány, Horgos; Grafoprodukt, Szabadka, 2017).

Valahányszor félbehagytam, majd amikor újra folytattam – mint hetek óta most is – írásom, érzetem s érzem az „*elindult gondolat*” kisugárzását, a béklyók szétpattanását lelkemen. Hatásukra moccanni kezdenek az utóbbi hónapok (újra) megfélemlítő szorításában megbénult ujjaim, s úgy írják le a szívemből jövő, őszinte, tovább-

gondolkodásra készítő szavakat, ahogyan azok megfogantak lelkemben. Ezeket a gondolatokat az Aracs Társadalmi Szervezet almanachjaiban vagy épp a folyóiratunkban megjelent írásaitok váltották ki. Mert, mint ahogy írod is, Ágota, a *Veszendőnkre unt szívünk* címmel megjelent harmadik Aracs-almanach (2007–2012) bevezetőjében: „...a szív, az érzélem a mozgatórugója mindennek, minden cselekvésünknek, mert ha ez hiányzik, még a legracionálisabbnak tűnő döntésünkből is, akkor a tett kiüresedik, értelmetlenné válik.” Vajon így gondolják ezt a pozícionáltak – ahogyan Jenő nevezi őket írásaiban –, azok, akik tisztségüknél fogva befolyásolhatják sorsunk, megmaradásunk alakulását szülőföldünkön? Visszhangra talál-e bennük újra az „elindult gondolat”? A második almanachban (2002–2007) még nem voltak ily erősek a kétségeink ebben, mint az utóbbi években. Még „jól érzékeltette, hogy egy gondolat hogyan talált visszhangra [...], hogy egy civil szervezet, amely az aracs pusztatemplomot választotta tevékenysége címeréül, hogyan segítette elő e műemlékünk köztudatba kerülését, és fordítva: hogy az ezeréves »egy darab Szentföld« (Berec Sándor megfogalmazása) miként ad erőt a munkához, hitet a kitartáshoz és a bizakodáshoz. [...] Mert szinte csodának minősíthető, hogy [...] a pusztában álló romtemplom lopakodott be sok délvidéki és egyre több anyaországi magyar szívébe, s vált a megmaradásért folytatott küzdelemnek a történelem szeleivel is dacoló szimbólumává. Ezt jelezte Wass Albert *Szelek* című versének felvezető idézete, amelynek első sora e gyűjtemény címe is: »Valahol elindul egy gondolat, / látatlanul és észrevétlenül, / s elme-bércen, / lélek-völgyön át / egetverő eszmévé lelkesül: / korlátokat zúz, gátaikat ragad!«” Abban a reményben, mint ahogy írtad, Ági, az *Előszó* végén, hogy: „...valahol valakiben új gondolatokat indítsanak el... Mert valahol mindig elindul egy gondolat.”

Napjaink eseményein átszűrve idekívánkoznak Deák Ferenc (1844. október 6-án elhangzott) szavai: „**Tudok én küzdeni remény nélkül is; érzem kebelemben az erőt, Istenemre mondom, érzem, hogy csüggedést nem ismertem soha, s az elhatározottság, mely nálam kötelességéretzen alapul, nem kisebb, mint másoké, kiket a remény lelkesedésre gyűjt. Én tehát félreteszem, ellaltatom minden kétségeimet, s az ügyet pár-**

tolom úgy, amint azt megindítottatok. Az eszme szép és törvényszerű; nem kell más eszköz hozzá, mint önkebelünk ereje, s ha ez senkit el nem hagy, a siker is nagyszerű leend.” Ennek szellemében folytatva köszöntőként nem is kívánhatnék mást: **találjon újra visszhangra „az elindult gondolat”!**

„Tanulság magamnak és másoknak”

Ezzel a gondolattal vezette fel bejegyzését a Vendégkönyvbe Pécsi L. Dániel jelképművész Óbudáról, vallva: „*Nemcsak nyelvében, hanem jelképeiben is él a nemzet!*” Szabadkai megismerkedésekre (1997. november 19.) az alábbiakat jegyezte fel:

„Bölcsélet és tudás,
kegyelet a múlt
az ősök iránt.
A megtartás szelleme,
egymás kölcsönös tisztelete
nemesít embert és nemzeteket.
Mit jelent magyarnak lenni?
Hinni és bízni a jövőben,
s mindezt őszintén cselekedni!”

Koltay Gábor rendező a Honfoglalás c. film főcímdalának részletét (amelyet jegyzetem mottójául választottam) írta be, majd így folytatta:

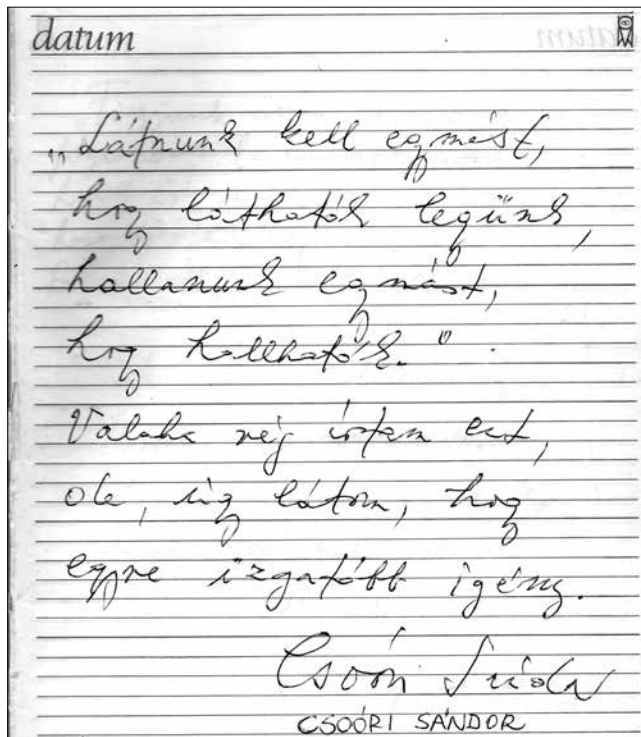
„*Önök ezt teszik nap mint nap a magyarság fennmaradásáért. Higgyük mindannyian, van remény! Megtisztelő, hogy Nemeskürty István tanár úr képviselőjében erőfeszítéseiket, a sok nagyszerű emberi példát – amelyből hitet, erőt lehet meríteni – személyesen is tapasztalhattam.*” Koltay Gábor rendező 2004. szeptember 24-én Szabadkán a Tanár úr nevében vette át az Aracs–Főnix-díjat.

Utasi Jenő atya, főszerkesztőnk tömören így fogalmaz: „*Jó együtt gondolkodni jövőnkéről. Ez az optimizmus kell, hogy vigyen bennünket és lelkesítsen.*” (2004 decembere)

„*Látnunk kell egymást,
hogy láthatók legyünk,
hallanunk egymást,
hogy hallhatók.*”

Valaha rég írtam ezt, de úgy látom, hogy egyre izgatóbb igény.” Csoóri Sándor (1956–2016) gondolatai (1993. március 29.) mit sem veszítettek

időszerűségükből... Jeles költőnk, a Magyarok Világszövetségének elnöke a Kosztolányi Napok első rendezvényekor járt nálatok. Aznap többen voltak vendégeitek.

„Fogjunk össze, hogy össze ne fogdossonak bennünket! – mondta egy halott író még életében.” Dudás Károly bejegyzése, majd Kasza József (1945–2016) megszívlelendő sorai következnek: „Vitáink és »veszekedéseink« egyetlen célja, hogy megtaláljuk az ittmaradásunk elfogadható feltételeit.” (1993. március 29.) A gondolat fonalát Varga Zoltán fűzi tovább: „Görccösen keressük az emberibb életbe vezető utat, de túl mélyek a szülőföldhöz kötő gyökerek – örökre eltephetetlenek.” (1994. január 2.)

„Kedves Ági, Jenő! Nagy öröm belépni hozzátok, mert nemcsak az ajtó nyílik ki, hanem a szívetek is.

Az Úr adjon mindig elegendő erőt egymás terhe elhordozásához. Jenő neve napján, s éppen csak születésnapja után.” (2007. november 18.) Kozma Imre atya jókívánsága szinte valamennyiünkhöz szól(na), jó lenne, ha meg is szívlelnénk... Úgyszintén Tatár József, a Magyar Műveltség Szolgálat (MMSZ) ügyvezető szolgálója bejegyzésének üzenetét:

„Nagyszerű érzés, ha olyan magyarral találkozunk az ember, aki tesz a másik magyarért. Aki felelőséggel együtt vallja Szabó Dezső szavait:

»Minden magyar felelős minden magyarért.« A Magyar Műveltség Szolgálat szabadkai csoportjának megalakítója, a Gubás házaspár ilyen.

Csodálatos érzés töltött el, és úgy éreztem, hogy évtizedek előtt – vagy előbb már találkoztunk, és az abbamaradt Gondolat fonalát pergettük tovább. Nagy munkabírástokat segítse a magyarok Istene, a többi magyar hasznára.” Tatár József, a MMSZ ügyvezető szolgálója (1997. október 12.)

„Gubáséknál lenni mindig élmény; kedves fogadtatás, baráti hangulat és szellemi felfrissülés, amihez érzelmi felvértezés is jut. Ági utolérhetetlen gasztronómiai »táplálékai« teszi ezt mindig teljessé. Öröm számunkra, hogy Jenőnek, akit szakmai kollégaként és barátként egyaránt nagyra tartok, most nyelvörként, első nagyobb mérvű kötete alkalmából orvos-íróként is köszönhetek. Írását, amellet, hogy egészében tetszik, külön is nagyra értékelem a kisebbségi együttélésben dolgozó értelmiség szaknyelvének problémáira, torzulásaira tett figyelemfelkeltés és »gyógyítási« javaslati miatt. További sikeres írói ténykedést is kívánva, hasonló kedves együttlétek reményében – kézcsókkal és szerető barátsággal: Czigler Jenő.” (A Szegedi Klinika fül-orr-gégészeti osztályának igazgatója, 1993. augusztus 21.)

Abbahagyom egy kis időre a szemezgetést a Vendégkönyvetekből, hogy a **Tévéműsoraink aranyjubiléuma** című, A szerbiai/vajdasági magyar televíziózás története alcímű, Kartag Nándor szerkesztésében megjelent (2017, Újvidék, M&A Print Studio) dokumentumkiadványból idézzem a szerkesztő **Csak az igazságot szólhatják...** c. bevezető jegyzetének első bekezdését, majd a hitvallással felérő önéletirási jegyzeted, Ágota. Íme az idézet a bevezetőből:

„Az elmúlt két évtizedben gyakran eszembe jutnak szép emlékü Kiss Antal bácskai református esperesnek az 1998-ban leírt intő szavai, amelyeket az itteni magyar televíziózásunk akkori harmincadik évfordulója kapcsán mondott: **»Nem a képernyő a hibás abban, hogy sokszor ellentmond az igazságnak az, amit a képernyőn látunk. Hazugságnak mondjuk, ami igazság, és igazságnak, ami hazugság. Ezért kell nagyon vigyázni, mit mondunk, és mit cselekszünk. Azok, akik kamera elé állnak, csak az igazságot szólhatják, még akkor is, ha fájdalmas az.«**”

Jelen voltál, Ági, a délvidéki/vajdasági magyar televíziózás születésénél. Erre így emlékezel a dokumentumnál sokkal többet mondó aranyjubiléumi gyűjteményben:

„Részese lenni valami új létrehozásának

Nagyon fiatalon, 19 és fél évesen, az újvidéki Magyar Tanszék második szemeszterét épphogy elkezdve adódott az a lehetőség, hogy megpályázzam a bemondók felvételére meghirdetett audíciót, amelyet a Belgrádi Televízióban tartottak az akkor induló magyar adás számára. Két okból is szerettem volna megragadni az alkalmat. Először is az anyanyelv és az irodalom szeretete vitt a Tanszékre, de nem akartam a tanári pályát választani, másodsor pedig a kereseti lehetőség is kecsegtető volt, hisz nem volt ösztöndíjam, a családban pedig volt már egy egyetemista, a 2 évvel idősebb nővérem, így hát nagy volt az örömöm, amikor engem választott ki a szakmai zsűri, majd több hónapos felkészítés következett. Az első fizetésemből egy magnetofont vettem, amelyen sokat gyakoroltam. Legtöbbet dr. Ágoston Mihály nyelvész tanáromtól tanulhattam, akinek a nyelvtani és hangtani óráit nagy élvezettel hallgattam, s aki szívügyének tekintette figyelemmel kísérni és segíteni az újonnan induló média bemondóinak, riportereinek, műsorvezetőinek helyes nyelvhasználatát.

Csapatszellem

Habár nem sok ideig, mintegy két és fél évig dolgoztam, mint a belgrádi televízió újvidéki fiókszerkesztőségének első hivatásos bemondónője, de meghatározó volt egész további munkámban az a csapatszellem, lelkesedés, a szakma minél színvonalasabb elsajátítására való törekvés, összetartás, őszinte egymásra figyelés, ami az egész szerkesztőséget, sőt a külmunkatársakat is jellemezte.

[...]

A Gyönyörű Žarko

Súgó gép akkoriban még nem létezett, legalábbis nálunk (habár már 1950-ben feltalálták). Ennek híján a belgrádi stúdióban az élő adások végén, elkészüléskor illőnek tartottam, hogy ne a papírból olvassam, hanem fejből soroljam fel a közreműködők névsorát. Ez nem is okozott

különösebb gondot, hiszen ismertem a munkatársakat, a műszakiakat is – kivéve egy fiatal szerb operatőrt, Darko Živnit. A lejelentés előtt néhányszor ismételtettem, főleg a vezetéknevét, ami addig ismeretlen volt számomra. Az élműsorban nagyon összpontosítottam: s bájosan bejelentettem, hogy az operatőr Žarko Divni volt. Hatalmas kacagás fogadott a vezérlőszobában, amikor kimentem a stúdióból, s még sokáig »ugrattak«, hogy bizonyára beleszerelmesedtem, ha már gyönyörűnek (divni) tartom. Gyönyörűen sikerült fölcserélnem a két betűt!

Epilógus

Örülök és büszke vagyok arra, hogy a kezdő csapatban dolgozhattam, és részese lehettem valami újnak, a délvidéki magyarság anyanyelvű tájékoztatása, művelődése céljából indított televízió életre keltésének. Ezt az időszakot Németh Árpád operatőr visszaemlékezésében, *A kamera mögül* c. hangoskönyvben így idézi fel: »Fejősnek olyan műsorpolitikája volt, hogy a magyarokat mutassuk be magyaroknak. Ezért sokat utaztunk Baranyába. Muraközbe kétszer mentünk évente: tavasszal és ősszel is. Sok magyarországi színészt és író-t is meghívtunk. Ezek a vendégszereplések azért voltak hasznosak a vajdasági magyarság számára, mert közelebbről is megismerhették az anyaországi művészeket. Abban az időben a Magyar Televízió adását csak északon, a határ mentén lehetett fogni, az újvidéki magyar műsort pedig Vajdaság egész területén.« Az első főszerkesztő ezt az összmagyarságban gondolkodó szellemiséget képviselte, amit viszont nem sokáig tűrt meg a Kommunista Párt, s úgy kiirtotta, hogy azóta se lehet nyomát lelteni – tisztelet az egyéni kivételeknek. Fejős Istvánnal 1972-ben önkritikát »gyakoroltattak«, de ez sem volt elég, 1973-ban elbocsátották. Ezt már csak Németh Árpád visszaemlékezéséből tudom. Jó, hogy nem kellett mindezt végighallgatnom, mert már 1971-ben a Szabadkai Rádió munkatársa lettem, de még, ha a tévében is maradtam volna, nem vehettem volna részt az ülésen, ugyanis sohasem voltam a Kommunista Párt tagja. Amikor viszont a magyarság érdekvédelmi-politikai önszerveződése elindult, akkor ebből kivettem a részem, de csak addig, amíg hittel és meggyőződésből tehettem, amit elvállaltam. A munkától sohasem riadtam vissza. A

televíziós kötelezettségeim közben sem hanyagoltam el az egyetemi vizsgáimat, magánúton tettem le őket. 1969 őszén Szabadkán férjhez mentem, de az Újvidék és Szabadka közötti kétlakiságnak 1970 őszén véget kellett vetnünk. Az első gyermek születése előtt két hónappal még utaztam a belgrádi stúdióba (lehet, hogy már itt »fertőződött« meg Csilla lányom a televízió légkörével), de végül is Szabadka mellett döntöttünk, s a szülési szabadság leteltével véget ért a munkaviszonyom a televízióban.

Sok sorscsapás, betegség érte családomat, de a szeretet mindent le tud küzdeni, s az igazi boldogságot három lányunk családja az öt unokával jelenti. **Gubás (Szakács) Ágota** (60., 62–63. o.)

Szalai Attila karikatúrája (2005)

Összmagyarsági szellemiségben cselekedni? – Lehetséges-e a kiegyezés a nemzeti minimumért?

Ha az azonosulás készsége megvolna valamennyi emberben – bennünk –, az meghatározóan befolyásolná a döntéseket – döntéseinket – mikrokörnyezetünkben, de talán még a világban is... Régi beszélgetéseket, gondolatfoszlányokat juttatott eszembe önvallomásod. Mennyivel egyszerűbb lenne körülöttünk a világ, ha őszintén, képmutatás nélkül, keresztény/keresztyén hittel tudnánk vállalni „egymás terhének hordozását”.

Ha összmagyar szellemiségben cselekednénk valamennyien – a leginkább mégis azok, akiken múlik sorsunk alakulása –, megvalósulhatna a kiegyezés-megegyezés a nemzeti minimumban, ami tömöríteni tudná ismét ízekre szakadt nemzeti közösségünk/nagycsaládunk sorait. Csak így enyhülhetne a megosztottságunk, szűnhetne meg az elmarasztaló, olykor övön aluli egymásra mutogatásunk, az ellenségeskedés szítása...

A változások évei felvillantották e folyamat megvalósulásának esélyeit is. Nyomon követhetők Vendégekönyvek lapjain is. Közéletünk ismert, jeles személyiségeinek évtizedekkel korábbi bejegyzései: **Együtt, egymásért...** Hitték/hittük akkoriban. Azt, hogy időközben mi történt velük/velünk, megválaszolja majd az idő és korunk kutatói, tanulmányozói. Kiváló forrást jelentenek majd számukra az Aracs-kiadványok.

„Ha Gubásék nem lennének, akkor – népünk, kultúránk érdekében – ki kellene őket találni.

Egy hízelegni nem szerető, Vajda Gábor, Bogner István.” A sorskérdéseinkről szóló beszélgetés utáni bejegyzést aláírták még: Hegedűs Antal, Uzon Miklós, Pásztor István, Józsa László, Szekeres László, Sinkovics Ferenc, Vajda József, Kudlik Gábor, Sepsey Csaba, Szepper János és ti. (1996. január 12.)

„Olyan pillanatban ismerkedtünk meg, amikor még arra figyeltünk, hogy a telefonvonalban vajon hallatsz-e valamilyen rajtunk kívüli hang is? Azóta sokat változott a világ. Igen, a diktatúrának vége, s ezzel a legfontosabb cél teljesült. De ez még csak az első lépés, s rengeteg kis lépést kell még megtennünk, azért, hogy a valódi cél: a megmaradásunk is megvalósuljon.

A világ változik, de egy valami sohasem: a hitünk és a tenni akarás. Most már szerencsére adva van a lehetőség, hogy kibontakoztassuk ezt. Közösen.” (Zsoldos Ferenc, 2001. január 3.)

Azon az oldalon még a Német Népi Szövetség könyvtárának adott adományért Rudolf Weiss mondott köszönetet. (2001. január 12.)

„Eleven hagyományaink vannak, hiszen velünk és bennünk élnek, nekünk csak az a dolgunk, hogy továbbadjuk őket utódainknak, s ebben jó szövetségesünknek bizonyultatok Ti is, kedves Gubásék! Ezt tapasztalja és a továbbiakban is várja (mindannyióntól) egy igazi, született kossuthfalvi: Torok Csaba” (2003. augusztus 3.)

datum	
Ha Gubások nem lennének, akkor - az egész kultúránk sorsakéhen - ki kellene széles találat.	
Egy kitalálás nem készült. Fejlesztés	
Dr. VADDA GÁBOR Dr. BOGNER ISTVÁN	
MAGYAR - MAGYAR PÁRBESZÉD ~~MAGYAR - MAGYAR PÁRBESZÉD~~	
1996. I. 12 - én felvétel	
1) Vajdasági	Dr. VADDA GÁBOR
2) Szegedi	HEGEDŰS ANITA
3) Aracs	UZON MIKLÓS
4) Patrubány	PÁSZTOR ISTVÁN
5) Józsa László	JÓZSA LÁSZLÓ
6) Mezős László	SZEKERES LÁSZLÓ
7) Sinkovics Ferenc	SINKOVICS FERENC
8) Bogner István	Dr. BOGNER ISTVÁN
9) Vadda József	Dr. VADDA JÓZSEF
10) Kódlak Gábor	KÓDLAK GÁBOR
11) Szegedi Csaba	Dr. Szegedi Csaba
12) Dudás Ágota	DUDÁS ÁGOTA
13) Gubás Jenő	Dr. GUBÁS JENŐ
14) Szegedi	Szegedi

„Nekünk, magyaroknak igazi értékeinket csak hosszas kutatás árán adatik meg megismer-nünk. A ránk terpeszkedő, és elveszejtésünkön munkálkodó erők jól elrejtik az igazi magyar ér-tékeket. Nem csak a nagyvilág elől, hanem még inkább a magyarok elől. Nehogy igazi értékeink megismerése hitforrássá válhassék számukra.

A délvidéki magyar közéletnek a politika által széttördelt romjaiból kisarjadó Aracs Egyesület egyike ezeknek a vitathatatlan és jövőformáló magyar értékeknek.

Adja Isten, hogy a ház lakói, akik egyben az Aracs Egyesület megálmodói, életre hívói és működtetői, sokáig végezhesék nemzetük felemelkedését szolgáló áldásos munkájukat. Tisztelettel és szeretettel Patrubány Miklós” (Az MVSZ elnöke, 2003. szeptember 12.)

„A Gubás család otthonában én fél szívem-mel a bezdáni feketesűrű kedves érzületét kap-tam ajándékba az élettől. Sajnos cserébe semmi egyebet nem tudhatok adni, mint a következő vers-torzót, ami olyan, amilyen, s mentse hibáit az improvizálás időszüke.

Ha leülnék önmagammal beszélgetni,
akkor ember-erdőn
keresnék fát,
s önmagam véreirenek
ágazata alatt ücsörögve

mondanám –
sosem tanítani, sosem elbírálni,
egyedül csinálni dolgom
lehet küldetésem,
bácskai magyarkák lábnyomában.”

B. Foky István (1934–2017) bejegyzése
(1993. október 8.)

„A nagyra becsült Gubás család otthonában többszörösen is feszélyeztetve érzem magamat, de az ezt kiváltó okok közül az a legfontosabb, hogy tőlem – aki csak gondolkodó embernek sze-retné önmagát tartani – írásos emléket várnak el.

Mit írhatnék le olyan embereknek, akik szá-momra több cselekedetükkel, leírt gondolataikkal eddig is példaként álltak.

Remélem nem lesz nagyképű mindaz, ami itt olvasható:

Eddig is, ezen túl is önmagamot szerettem volna megismerni, felvállalni, de csak azért, hogy a **hasonló vagy közös gondolatok, mint az egyetértés minimuma összeköthessenek bennünket úgy is, mint vajdasági/délvidéki magyarokat, mint gondolkodó polgárokat, és legfőképpen embereket!** Balla Lajos-Laci” (1994. április 27.)

„Köszönve a kedves háziaknak, a ma esti ösz-szejövetel után talán derűlátóbban nézhetünk a közeli és távolabbi jövő elé. Még számos ösz-szejövetel és gyümölcsöző kapcsolat reményében sok-sok szeretettel és köszönettel Hódi Éva és Sándor.” (1994. április 27.)

Mert: „**Rajtunk senki sem fog segíteni, de nem is segíthet, mint mi magunk. [...] Semmi sem emelheti fel anyaföldünket, csak agy-velőnk és kezeink.**” Idézi Széchenyi Istvánt Gubás Jenő a második almanach hangvételének meghatározásául, bevezetője kezdetén, hogy a végén megvillantsa a maradék előtt az esélyt, üzenve: „...»a virrasztóknak«, vagyis azoknak a tenni akaróknak, akiknek a hite már megrogy-gyanni látszik, vagy erejük megfogyott, biztatást, óhajt nyújtani, hogy mindig van remény a föltá-madásra. Mert »a nemzetet elpusztítani nem lehet, a nemzet csak önmagát pusztíthatja el.« (Széchenyi István)”

Csapongó gondolataim, Dudás Károly Egy látlelet dicsérete c. írása Jenőnek a Veszendő végeken c. könyvéről (Logos, Tóthfalu, 1997) a Szerémségben, a szórványok szórványában –

ahogyan az utóbbi néhány évtizedekben gyakran hallani – élő magyarokat juttatják eszembe... „Mert, ha a hatvanas-hetvenes években elkészülhetett és megjelenhetett volna egy könyv például Maradékról, pusztulásunk egyik legelső állomásáról, mint ahogy most megjelent ez Majdányról, a Bánságról, már-már a végső stádiumról, s a benne foglaltakat komolyan vetjük volna, akkor talán most nem ott tartanánk, ahol tartunk.

A legfontosabb tehát: vegyük nagyon komolyan azt, amit Gubás Jenő könyvében találunk, még ha nem is értünk mindenben teljesen egyet vele, még ha bántó és ránk oly lesújtó is, amit megfogalmaz. [...] könyve felbecsülhetetlen hatású ébresztő, ösztönző mindazok számára, akik a legeslegutolsó pillanatban még tenni akarnak, tenni tudnak. Politikusainknak, értelmiségieinknek egyaránt. Biznunk kell benne, hogy e kíméletlen, ám pontos láttelet alapján még hozzá lehet kezdeni a gyógyításának.”

Együtt, egymásért és nem egymás ellenében. Szerémségben érezni ennek mélységét, felkiáltójeles üzenetét. Történetek ugyanis pozitív kimozdulások az utóbbi két és fél évtizedben, mind világi, mind egyházi vonatkozásban. A gyorsított (újra)honosítás is hozzájárult az ott élő, magukat magyaroknak vallók eszméléséhez, magyarságuk nyilvános vállalásához, gyermekeik (igaz, egyelőre kis hányada) igyekszik újra tanulni az anyanyelvét, amennyiben erre lehetőségük van. Értük és velük együtt értünk – nemzeti közösségünkért –, megmaradásunkért kell haladéktalanul eljutni a nemzeti minimum meghatározásáig. Persze, ha komolyan gondolja mindazt, amit hirdet az (össz)politikai, a civil szféra és velük együtt az egyház a gyermekeink, az unokáink szülőföldön maradása érdekében. A nemzeti minimum szavatolhatja csak, hogy egy jó ügy, kezdeményezés mellett kitartunk minden körülmények között. Ne az (elmarasztaló) egymásra mutogatás legyen a meghatározó, annak függvényében, hogy azt a politikum, a civil szféra vagy az egyház indítványozta. Az utóbbi években gyakrabban lehetünk az efféle megosztó megnyilvánulásoknak szemtanúi Szerémségben is, ahol viszonylag még mindig összetartó magyar közösség él, ahol a távolság ellenére természetesnek számít, hogy részt vesznek egymás rendezvényein. Olyan alap (lehet) ez, amelyre

építeni lehet, amellyel megcáfolhatja majd a jövő azokat a feltételezéseket, hogy a „szórványok szórványában” a különböző, pl. az anyanyelv újratanulási programok csak lassítják a magyarság eltűnését. A nemes cél érdekében ne az legyen a döntő: ki, mit, hanem: valamennyien együtt mit tettünk egész nemzeti közösségünkért.

„Nagy örömmel megyek mindig az elszakított ország részbe barátaimhoz, mert mi egy nemzet-hez tartozunk: MAGYAR!

Nagy meglepetés és megtiszteltetés számomra az Aracs–Főnix-díj megítélése. Köszönettel, szeretettel Wittner Mária” (Vendégkönyv, 2008. szeptember 19.)

„Magyarságtudat-hasadás”

„A szerző – nagyon helyesen – az önzés különféle formáin túllépő nemzeti összefogás által tartja megvalósíthatónak a tájunkon, illetve az anyaországban élő magyarságnak az önmentését” – írja Vajda Gábor (1945–2008) recenziójában Gubás Jenő *Magyarságtudat-hasadás* c. könyvéről (Püski, Budapest, 2006). Folytatva: „Szerinte a kulturális gyökereink és a hiteles emberi érdekeink, értékeink tudatosítása előfeltétele az önmagunkat és másokat is megtartó cselekedetünknek. Gubásnak e koncepciója a művészetszemléletét is áthatja. Aki ebben sokkalná az utilitarista nemzetközpontúságot, az a magyarságnak a kétségbeejtő helyzetéről és a tisztességes alkotó magától értődő erkölcsi kötelességéről feledkezik meg. [...]

A szóban forgó szövegek azért is érdekesek, sőt forrásértékűek is, mert a mai pártpolitikai és művelődési helyzetünk előtörténetébe is betekintést nyújtanak, amikor a VMDK-nak [...] összeroppanásáról és a VMSZ megalakulásának körülményeiről tájékoztatnak. Annál is inkább, minthogy Gubásnak is szerepe volt az új párt megszületésében. Akkor is, ha a politikusoknak eredetileg egészen másféle tanácsokat adott, mint amilyen irányba azok később haladtak. [...]

Viszont a legfontosabb kulturális autonómiaformákat (nyilván az itteni magyarságunknak és vezetőinek éretlensége miatt) többnyire figyelmen kívül hagyva is, olyan meggyőző erővel sorolja a tarthatatlan válság tényeit, a nemtörődomség okozta bajokat, hogy a tájékozatlan

olvasó saját maga is rájön: a kis lépések politikája csupán szemfényvesztés, s a Gubás-féle alapetikát vallók szellemében összefogva itt és most az önrendelkezésünk (a hiteles életünk, a folytatódásunk) megvalósításáért kell kiállnunk.” Időszerűségükből szinte semmit sem veszítettek sem a szerző, sem méltatójának megállapításai – jelenünk tükrében. Sokkal inkább görbe tükrében?

„Kedves Ágota és Jenő bátyám!

Őszinte hálával gondolok a szabadkai és palicsi kiruccanásra. Köszönöm, hogy bevitetek az »erdőbe«. Kemény András” (A budapesti Unicus Műhely igazgatója, Vendégkönyv, 2013. május 22.)

**„Démoni dühvel és örült örömmel –
Ahogy lehet...”
„Előttünk egy nemzetnek sorsa áll”**

A „valahol elindult gondolatot” harmadik, *Veszendőkre unt szívünk* c. almanachotok (2007–2012) előszavával, Jenő összegzés-szerű *korleletjegyzetével* folytatom. „Az Aracs Társadalmi Szervezet utolsó éveinek tevékenységét öleli fel ez a könyv, amelyik az előző kötetekkel, a *Minden magyar felelős minden magyarért* – Aracs Könyvek 1., 2003 és a *Valahol elindul egy gondolat* – Aracs Könyvek 5., 2007 együtt bemutatja e szervezet munkájának csaknem másfél évtizedes minden eredményét, valamint a sajnálatos gáncsoskodásból eredő sikertelenségeit is. Azokat a tevékenységeket, amelyeket a délvidéki és az egyetemes magyarság érdekében tett, gazdagítva annak kultúráját, szellemi és tárgyi művelődési/művészeti értékeit, valamint erősítve azt a nemzettudatot, amelyet a majd százévesnyi kisebbségi sors igencsak meggyengített.”

1997-ben, belátva a délvidéki magyar pártok tehetetlenségét és acsarkodását, tizenegy értelmiségi elhatározta, hogy szólamok és ígérek helyett valami kézzelfogható, valami konkrét tesz a délvidéki magyarságért. Ezért hozta létre az Aracs Társadalmi Szervezetet, és az az eddig eltelt idő alatt – Nagy Margitnak, a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete elnökének véleménye szerint – a civil „*tenni akarás szimbólumává*” vált. Könyvgyűjtés, könyvtáralapítás, fo-

lyóirat- és könyvkiadás, a szórványban élő gyermekek táboroztatása, emléktáblák elhelyezése, a magyarság nagyjai képmásának adományozása iskoláknak, művelődési otthonoknak, könyvtáraknak (hogy ne csak a szerb jeles személyek képei díszítsék a falakat), sokgyermekes magyar családok anyagi támogatása stb. képezte a szervezet fő tevékenységét. Emellett létrehozta az Aracs-díjat, amelyet ünnepélyes keretek közt azoknak osztott ki, akik sokat tettek a délvidéki, illetve az egyetemes magyarságért, és sok esetben éppen emiatt nem részesültek kellő elismerésben a kisebbséget elnyomó hatalom részéről. Félreállított, munkásságukat agyonhallgatott, a magyarságuk miatt üldözött embereket jutalmazott, illetve az egyete-

Dudás Sándor szobrászművész a délvidéki magyarság sorsát (keresztre feszítettségét) jelképező rajza, a kereszt alatti tájba beleírva: *szabadok vagytok*. 2010. június 30.

mes magyarság kiemelkedő személyeinek kívánta megköszönni áldásos, nemzetépítő tetteiket.

Az Aracs Társadalmi Szervezet minden párttól független volt, ami a politikusok szemében örökös szálkát jelentett. Nem tudták ugyanis semmilyen módon sem a befolyásuk alá vonni, miközben a szervezet folyóirata minden téves cselekedetet, visszaélést szóvá tett. Mindig az erkölcsös magartás volt a vezérfonala, amit sem rangért, sem anyagi juttatásért, támogatásért föl nem adott.

Csaknem tizenöt év után, egy kicsit belefáradva az örökös gáncsoskodásba, abba, hogy szűkös támogatást kap, a tevékenysége elhallgatásába és lebecsülésébe (ami féltékenységből és irigységből, de főleg a befolyásolhatatlansága miatti dühből eredeztethető), a szervezet a legtöbb tevékenységét beszüntette. Anyagiak hiányában annak érdekében, hogy legalább a folyóirat megmaradhasson, a szervezet Aracs Alapítvánnyá alakult át, mivel ez a szervezési forma kedvezőbb lehetőségeket biztosít a lap fenntartásához, miközben a többi tevékenységet egyelőre nem tudja vállalni az újonnan létrehozott szervezet. Ha megváltoznak a körülmények, és ha a délvidéki magyar politikum belátja az Aracs munkájának a szükségességét, az alapítvány mint az Aracs Társadalmi Szervezet jogutódja, amely a szellemi örökébe lép, újraindíthatja, sőt kibővítheti a magyarság szempontjából fontos ügyködését.

Az Aracs Társadalmi Szervezet munkájáról és a szervezet életéről a könyv részletes bemutatást ad. Most arról szeretnék szólni, amit az Aracs tervbe vett, de támogatás hiányában és más nehézségek miatt nem tudott teljesíteni. Például egy orvoscsoporthoz kívánt toborozni, amely szabad hétvégén a szórvány magyar településeket felkeresve az egészségügyileg elhanyagolt, nyelvi nehézségekkel bajlódó, a távolságok miatt nehezen mozgó lakosságnak szűrővizsgálatot nyújtott volna. Elképzelni is nehéz, hogy milyen áldatlan egészségügyi állapotok uralkodnak a városoktól távol eső magyar szórványfalvakban. A kisiskolások nem részesülnek látás- és hallásfelmérésben. Csak megítélni lehet, hogy hány közülük a rövid- vagy távollátó, s emiatt a tanulási eredményeik is gyengébbek lehetnek. Hány idős szívbeteg, magas vérnyomásban szenvedő, mozgássérült stb. beteg hal meg csak azért, mert képtelen orvoshoz jutni. És ekkor még nem szóltunk a daganatos betegségek korai felfedéséről. Az MNT egy népesedési akciótervet dolgozott ki (talán?), amelynek „stratégiája” szerint csak a natalitást kívánta növelni, az elhalálozást már figyelmen kívül hagyta. Pedig a népesedési adatoknál mind a két értéket szem előtt kell tartani. Figyelembe véve, hogy a délvidéki magyar társadalom előregedő tendenciát mutat, épp ezért erre az utóbbira nagyobb figyelmet kellene fordítani.

Az Aracs Társadalmi Szervezet gazdaságpolitikát képtelen volt felvállalni, mivel nem rendelkezett ilyen cselekvési lehetőségekkel, de ennek szükségességét állandóan hangoztatta. Különösen a gazdakörök és az értékesítő-beszerző szövetkezetek létrehozását szorgalmazta, de mindegyik délvidéki magyar párt a javaslatot figyelmen kívül hagyta, pedig egyiknek sem volt kidolgozott gazdaságpolitikája. Most néhány jól működő gazdakör, magyarországi mintákon okulva, számításba vette a beszerző-értékesítő szövetkezetek megszervezését, de párttámogatás nélkül ezt nehéz kivitelezni. Hasonló módon nem talált megértésre az a javaslat sem, hogy az elaggott, elszegényedett észak-bánsági magyar gazdaktól, akik már képtelenek földjük megmunkálására, hogy ne juttassák aprópénzért az újjgazdag szerb milliárdosok kezébe a vagyonaikat, inkább a délvidéki magyar pártok közvetítésével, magyarországi támogatással meg kellene vásárolni a termőföldjüket, és a magyar egyházközösségek keretén belül kialakított gazdaságokba juttatni. Így a városokban munka nélkül maradt munkásoknak, akiknek zöme különben is faluról származott, lenne hová visszamenni, mert a szerb tulajdonosok földjein, akik már több ezer hektár földet felvásároltak, becsületes munkát nem kaphatnak. Csak béresek, napszámosok, cselédek lehetnének, akiket az új szerb urak könyörtelenül kihasználnának. Ha a föld, a szülőföld kicsúszik a magyarság lába alól, márpedig jelenleg ezek a kilátások, akkor biztos, hogy hontalanná, földönfutóvá válik. Ez pedig a délvidéki magyarság megszűnését jelentené.

Kötelességünk szólni még azokról, akik az Aracs Társadalmi Szervezetet éltették és áldásos munkájukkal hozzájárultak annak sikeréhez. Elsősorban a két elhunyt, dr. Vajda Gáborról, az Aracs folyóirat alapító felelős szerkesztőjéről kell megemlékezni, aki meghatározója volt a lap szellemiségének, és Tomán Lászlóról, akinek a buzdítása nélkül nem indult volna el a folyóirat. Sok százan támogatták a szervezetünket. Többen őszintén, magyarságtudatból segítettek a szervezetet, de voltak sajnos olyanok is, akik csak azért kapcsolódtak be a már jó nevű egyesület munkájába, sőt vezetőségi tagokká is váltak, hogy egyéni ambíciójukat kielégíthessék, vagy valamelyik párt befolyása alá vonják

az Aracsot. Az ezekkel való küzdelem volt a legkínosabb és a legnehezebb feladat. Biztosan állítható, hogy minden gáncsoskodás, elhallgatás, lebecsülés és a minimális anyagi támogatás ellenére az Aracs Társadalmi Szervezet jelentős nyomot hagyott a délvidéki magyar kulturális életben, tevékenysége megkerülhetetlen annak értékelésében, már azért is, mert két neves díjjal ismerték el munkáját. A Kisebbségért díj és a Márton Áron-díj olyan bizonyítéka a magyarságot támogató munkája a megbecsülésének, hogy azt elhallgatni már nem lehet. A díj jelentőségét még az is növeli, hogy azt nem a Gyurcsány-kormánytól kapta (amely a 2004. december 5-e utáni időszakban, hogy a magyarság elleni botrányos, nemzetáruló cselekedetét enyhítse, két kézzel osztogatta a kitüntetések a délvidéki magyarságnak), hanem a nemzeti kormánytól, illetve egy kiemelkedő civil alapítványtól. Érdemes megjegyezni, hogy az említett időszakban az itteni kitüntetettek egyike sem utasította vissza a díjat – holott más régiókban ezt sokan megtették –, mindenki örömmel fogott kezét Gyurcsánnyal. Ez is a délvidéki politikai és kulturális viszonyokat jellemzi.

Végezetül e könyv a már említett másik kettővel egyetemben méltó bizonyítéka egy kis közösség nemzeti helytállásának, igazolva, hogy rengeteget lehet cselekedni nemzetünkért és megmaradásunkért. Már azért is, mert „*Minden magyar felelős minden magyarért*” (Szabó Dezső). Ennek érdekében „*Valahol elindul egy gondolat, / látatlanul és észrevétlenül, / és elme-bércen, lélek-völgyön át / egetverő eszmévé lelkesül: / korlátokat zúz, gátakat ragad!*” (Wass Albert) Ezért az eszméért kell dolgoznunk és küzdenünk „*Démoni dühvel és örült örömmel – / Ahogy lehet*” (Reményik Sándor) –, mert „*Előttünk egy nemzetnek sorsa áll*” (Vörösmarty Mihály).

„*Mindig lenyűgöz a szellemi koncentráció, a rengeteg tett, amivel a magyar kultúra emlékeit ápoljátok. Külön köszönet, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumnak is jut ebből: az Aracs-kiadványokban megörökítve, és eredetiben a Munk-hagyaték révén. Ígérjük, hogy az átvett javakat híven kezeljük és a kutatás rendelkezésére bocsátjuk. Köszönjük, hogy itt lehettünk. Varga Kati, Parragi Márta*” (A Petőfi Irodalmi Múzeum főmuzeológusai, Vendégkönyv, 2017. október 26.)

Törésvonalak/törésvonalaink hosszú sora...

Pedig mennyire bizakodók voltunk még nem is olyan régen... Mezey László Miklós a harmadik almanachban megjelent jegyzetében a *Célba érő gondolat*ról ír, második almanachotok kapcsán. „Itt vétetnek számba: hová szállítottak az egyesület önkéntesei magyarországi könyvadományokat, melyik gyermekotthonnak juttattak ruhasegélyt, miként működtek együtt a települések önkormányzataival, hol voltak irodalmi estek, koncertek, kiállítások, hány gyermeket nyaraltattak az anyaországban, milyen együttműködést alakítottak ki az országos Széchényi Könyvtárral, hol volt karácsonyi ajándékozási akció, hol és mikor szerveztek filmvetítést (pl. *Koltay Gábor Trianon* című filmje az Aracs Társadalmi Szervezet segítségével jutott el Délvidékre), hol avattak emléktáblát, miként vettek részt – együttműködve a *Vajdasági Magyar Szövetséggel* – a délvidéki *Magyar Ünnepi Játékok* rendezvényein, miként alakult a lap- és könyvkiadási tevékenység stb. Hosszan lehetne sorolni azokat a változatos munkaformákat és kulturális eseményeket, amelyek révén az Aracs Társadalmi Szervezet a nemzeti műveltség javait a legtávolibb szórványtelepülésekre is eljuttatta. Azonban Gubás Jenő éves elnöki beszámolóiban korántsem csak diadalittas jelentések, írjuk nem hallgatja el a nehézségeket, az anomáliákat sem, hiszen a szegénység és a közöny gyakran nehezítik a mégoly lelkes munkavégzést is. Ugyancsak érdemes és érdekes tallózni azok névsorában, akik vendégei, szereplői, föllépői voltak az Aracs-rendezvényeknek: a helyi művészek, alkotók kivül Orbán Viktor miniszterelnök, Huzsvár László nagybecskereki megyés püspök, Bőjte Csaba dévai ferences szerzetes, Duray Miklós felvidéki és Becsey Zsolt magyarországi, illetve európai parlamenti képviselő, Szervátiusz Jenő szobrászművész, Koltay Gábor rendező emelték jelenlétükkel egy-egy program rangját. A 2002-2007. évi almanach – az egyesület anyagainak közlése mellett még – afféle kis irodalmi antológia is, hiszen szemelvényekként közöl azokból az irodalmi alkotásokból is, amelyek elhangzottak egy-egy fölolvásó- vagy szerzői esten, író-olvasó találkozón, rendkívüli irodalomórákon, így

például Reményik Sándor, Juhász Gyula, Wass Albert, Jókai Anna, Döbrentei Kornél verseit. Olvashatók továbbá a kötetben az egyesület működését dokumentáló levelek, interjúk (így Pekár Istvánval, a Duna Televízió akkori elnökével), a rendezvények részletes programjai, meghívói. Röviden úgy lehetne összefoglalni a kötet tartalmát, hogy az pontosan és hitelesen dokumentálja, milyen »aprómunkát« végzett és végez a már nem is maroknyi lelkes művelődési szakember a délvidéki magyarság körében. Az irat- és fotódokumentáció hitelessége, valamint az esszé, az irodalmi riport vagy épp a szociográfia műfajának esztétikuma együtt érvényesül a több mint négyszáz oldalas kötetben. Így, ilyen sokoldalúan demonstrálja a Valahol elindul egy gondolat című almanach az Aracs Társadalmi Szervezet immár évtizedes embernövelő, magyarságmentő kulturális munkáját. És ha már az almanach címét említettem, nem állhatom meg, hogy ne mondjam el, az Aracs Társadalmi Szervezet már régen nem az »elindul egy gondolat«, vagyis a status nascendi állapotában van, sokkal több joggal mondhatná magáról: »célba ér egy gondolat«. A gondolat bő évtizede indult el Gubás Jenő és családjá, barátai, eszmetársai köréből – most már a gondolat megtestesülésének, hatása kiterjedésének, ki-lombosodásának szakaszában van.”

A rákövetkező években mégsem így történt... Rajtunk – mindannyiunkon (is) múlik, hogy mielőbb folytatódjon minden téren a lombosodás. Megválaszolva a legfontosabb kérdéseket is:

Mi történt/történik velünk? Miért került labirintusba az „elindult gondolat”?

„Tudom, mindannyiunknak nehéz beismerni s szembenézni a mulasztásainkkal, azonban csak ez az út vezet a fölemelkedésünkhöz. Jó lenne (már végső ideje lenne) bátran és őszintén egymás szemébe nézve, az alaptalan vádaskodások helyett egymás kezét keresni és összefogni” (Gubás Jenő: *Magyarságtudat-hasadás*, 182. o.).

Ennyire egyszerű lenne. Ha közösségünk jelentős része szívből óhajtaná. Belelapozok *A világ és a vége – Drámák* c. Aracs-kiadványba (2008), András Attila fülszövegében megtalálni vélem a másik lehetséges választ a *gondolatlombosodásra*:

„Szabadság csak ott van, ahol igénylik. Szabadság csak ott van, ahol, ha kell, megküzdenek érte. Szabadság csak ott van, ahol érdekében, ha kell – ütköznek. Szabadság csak ott van, ahol van közösség. Ahol a közösség eltűnt, ott egyeduralkodó az önérdék.

Az Önérdék javak juttatásával kielégíthető. Ezáltal az önérdék-központú ember korrumpálható. A korrumpált ember marokban tartható.

A drámának mint műfajnak az a feladata, ha egyáltalán van ilyen, hogy katartikus formában megjelenítse mind az adott nép, mind az őt alkotó egyének életének azokat az eseményeit, amelyek a magasból a mélybe sújtják, vagy a mélyből a magasba emelik. Végére értünk annak a száz évnek, amelyben a parancsuralom korlátozhatta szólásszabadságunkat. Az elkövetkező időben lehetőségeinket az fogja behatárolni, hogy mi magunk mennyire tudunk megszabadulni attól a bátortalanságtól, amelyet a közbeszédben öncenzúrának neveznek. Nyíltan és őszintén kell színre vinnünk, a köztudatba helyezni azokat a bennünket nyomasztó eseményeket, amelyek máig meghatározzák sorsunkat. A teljes és maradéktalan szabadságjogaink eléréséhez egyetlen út vezet, a félelemtől való megszabadulás útja. Ezért hoztuk létre 2002 tavaszán a Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínházat, hogy az elmúlt évszázad magyar sorsfordulóival foglalkozzunk.

Ha ismerjük a jelenünket eredményező múltunkat, csak akkor lehet fogalmunk azon két különböző jövőképről, amelyek közül az egyikbe saját tetteink által jutunk, a másikba viszont mások tettei által sodródunk.”

Köszöntőnek szánt összefoglalóm végén, Ági, az András Attila íróval, rendezővel készült interjúból idézek napjaink eseményeinek értelmezésében. Arra is gondolva, hogy ez hetilapunkban, a Hét Napban tíz évvel ezelőtt megjelenhetett...

„A nemzet- és múlttudat ébrentartása a színház katartikus erejével

A Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínház egyedülálló tette vállalkozott a Kárpát-medencében: olyan színház létrehozására, amely katartikus élmény erejével szembesíti a magyar nemzetet legfájdóbb sorskérdéseivel, a

20. századi magyar történelmi sorsfordulókkal. A Magyarokéletről 2002-ben létrejött vállalkozás megálmodója András Attila palicsfürdői, jelenleg Budapesten élő író, rendező. Legújabb bemutatójuk is drámai történelmi pillanatokkal eleveníti fel egyéni sorsok által: az 1944-es magyarirtást és a 2004. december 5-i népszavazást. A MAGYAR PIETÀ – ŐSZÖDI KÖZTÁRSASÁG című drámának a délvidéki bemutatójára Szabadkán a Kosztolányi Színházban kerül sor (2008) október 21-én, kedden 19 órai kezdettel.

A darabot Siposhegyi Péterrel írták közösen, s az ősbemutató Várpalotán volt az idén március 15-én.

* *A Magyar Pietà – Őszödi Köztársaság témaköre a múltból egészen a máig jut el.*

– Igen. 2004 késő őszen egy délvidéki színház Szabadkán, Kosztolányi szülővárosában elhatározza, hogy színre viszi az 1944. évi délvidéki magyarirtást, amikor a bevonuló kommunisták negyvenezer ártatlan magyar embert öltek meg. Keresztes Krizosztóm ferences atya és rendfőnök szenvedéstörténetét viszik színre. A visszacsatolás után a rend vezetésére Székesfehérvárról Újvidékre költöztette őt, hogy ott a rendházat vezesse. Krizosztóm az impériumváltáskor, bár sejti, hogy mi következik, és lenne lehetősége a menekülésre, mégis úgy dönt, hogy az elkövetkező vérzivataros időkben sorsközösséget vállal a délvidéki magyarsággal, híveivel – és állomáshelyén, helyben marad. A próbák alatt a színház egyik része, ellentétben a másikkal, reménykedve várja a december 5-i népszavazást, azt gondolván, hogy attól fogva már nemcsak szülőföldjük, hanem hazájuk is lesz. Krizosztóm atyát a bevonuló partizánok kihallgató tisztje, aki mellesleg a rendházban álnéven, mint pravoszláv pap bújt meg a háború alatt, azokról a személyekről faggatja, akik kiemelkedő helyet foglalnak el a magyar társadalmi életben, és személyükben azt az összetartó erőt képviselik, amelynek megtörése az új kommunista délszláv állam számára államérv. Az itteni magyarsággal ugyanis akkor nem lesz semmilyen gond, ha lemondanak az ezeréves magyar államról. Az atya anélkül hal meg, hogy megtörné a príbékek. A kivégzések elkezdődnek és áldozatul esik szinte mindenki, aki elérhető és valaha is kiállt a magyar nemzet együvé tartozása mellett. A túlélőkben a félelem és az

élni vágyás a bármivel való megalkuvás formáját ölti. A hazugság általánossá válik, és igazságnak kötelező hívni. A szavak elvesztik az értelmüket, megszűnik a szabadság.

* *Fájdalom, megaláztatás, szenvedés. Miért érdemes a színpadon is kikiáltani fájdalmainkat?*

– Mert a fájdalom megélése szabadítja meg a lelkeket a szorongástól. A szorongás és a félelem pedig maga a rabság. A határon túli magyarságnak szüksége van olyan eszközre, amelyen keresztül érvényesítheti a fennmaradáshoz való jogát. Az utódállamoknak az elmúlt nyolcvan évben nem sikerült magyar polgáraik érdekérvényesítő eszközévé válniuk. Nem is sikerülhetett, hiszen a mai napig létérdeküknek tartják a hozójuk szakított magyarság szülőföldjének etnikai elfoglalását, az uralmuk alá jutott nemzetrészünk beolvasztását. Ma az államhatalmat a tömegek hipnotizálásával lehet gyakorolni. A művészeti élet témái közül kikerült a nemzet létét igenlő, és a mához vezető múltat taglaló témakör. A nyomtatott és elektronikus sajtó nagy része nem szolgálja összetartozásunk biztos tudatának ápolását. Közös múltunk, vagyis sorsunk tragédiái és vígjátékai nem kerülhetnek közönségünk, vagyis közösségünk színe elé, nehogy a kiváltott katarzisz megszabadítson bennünket szorongásainktól, hiszen a szorongó ember önmagával van elfoglalva, nem foglalkozik a köz ügyeivel. Ha ismerjük a jelenünket eredményező múltunkat, csak akkor lehet fogalmunk azon két különböző jövőképről, amelyek közül az egyikbe saját tetteink által jutunk, a másikba viszont mások tettei által sodródunk.

* *Ehhez a célhoz elsőként hogyan találta meg az 1967-ben született szerzőnek, Németh Ákosnak a Vörös bál című művét, amelynek Magyarországon nem akadt rendezője, de a délvidéki rendezés sem érthette meg az ősbemutató utáni reprízt – ami már nem lehet véletlen?*

– Szabadkai születésű magyar emberként gyermekkorban sokáig nem értettem, hogy mi köze van az akkor még jobbára magyarul beszélő szülővárosomnak Szerbiához. Szüleim, nagyszüleim mesélték, magyarázták, hogy volt egyszer egy Magyarország, és ezt a csodás országot királyok, hadvezérek, bölcsek, tudósok, mesélők és regősök sora tartotta fenn 1000 éven keresztül. Akkor történt valami, és ez után a va-

lami után mi, a néhai koronázó nemzet, megtűrt kisebbséggé, szolganéppé züllöttünk, eleink nagy tetteinek színterén, a saját szülőföldünkön. Kötelességemnek tartottam a színpadon is megfogalmazni ezt az eseményt. Kutatni kezdtem, és eleinte el sem hittem, hogy a mai napig nem született olyan mű, amely feldolgozza Hazánk eljártetését, szétesését. Rádöbbsentem, hogy az egyedüli alkotás, amely legalábbis jelentős átdolgozás után alkalmas az ez ideig emberére váró feladatra, a kitűnő író, Németh Ákos Vörös bálja. [...]

* Az induláskor drámapályázatok kiírását is tervezték. Ez miért volt járhatatlan út, és Siposhegyi Péter írórt mivel nyerte meg az ügynek, hiszen mintegy házi szerzője lett a kamaraszínháznak?

– Drámapályázat lebonyolításához eszközök kellene és gépezet. Mi mindkettőben hiányt szenvedtünk. Péter maga jelentkezett, hogy szívesen írna számunkra. Közöltem vele, hogy nekünk nincs semmink, esetleg a szavaink és a tetteink, amivel viszonyozni tudjuk irányunkban megmutatkozó önzetlen jóindulatát. A kezébe adtam Kende Ferenc szabadkai könyvkereskedő és lapkiadó A magyar betű sorsa a két világháború közötti Jugoszláviában című emlékiratát. Ebben a néhai szabadkai lakos irigylésre méltó pontossággal írja le az etnikai kiszorításnak minden eszközét és válfaját. A szegényes feltételek ismeretében, és azokat vállalván, Péter az íróasztalhoz ült és írt. A megszületett mű címe két korszakhatárt jelez: halottak napja azért, mert Károlyi Mihály országglásának első napja halottak napjára esett, virágvasárnap pedig azért, mert virágvasárnap indult el az a folyamat, melynek eredményeként 1941-ben szülőföldünk ideiglenesen visszatért a hazánkhoz. Ebben az előadásban az elszakítás első huszonkét évét dolgozzuk fel. [...]

* A Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínház létének hat éve alatt négy színmű született meg, amelyek most egy kötetbe kerültek az Aracs

Könyvek 5. kiadványaként, s a szabadkai bemutatón ez is kapható lesz A világ és a vége címmel. Hogy Wass Albert-mű lett e drámakötet címadója, valójában tisztelgés az erdélyi írófejedelem emléke előtt, születésének 100. és halálának 10. évfordulója (2008) alkalmából, ugyanakkor A világ és a vége cím egyúttal kifejezi a másik három dráma témakörét, mondanivalóját is: vagyis hogy milyen világban élt a magyar nemzet egy adott helyen és időpontban, s ezt hogyan vették szét, miként lett vége. Nemzetvesztés folyik az anyaországban is, nemcsak a trianoni békediktátum által megszerzett utódállamokban a magyarság soraiban. Ilyen körülmények között van-e értelme vagy csak sziszifuszi küzdelem a Magyar Kanizsai Udvari Kamaraszínház Kárpát-medencei missziója?

– Számomra felemelő megtiszteltetés és Isten túlradó kegyelmének az egyértelmű megnyilatkozása, hogy tehetem, amit teszek. Nagy hálával tartozunk a közönségünknek, ugyanis jóindulatú emberek adnak kézről kézre bennünket. Az egyik városban egy építész, a másikban egy orvos, a harmadikban egy műszerész, és olyan város is van, ahol egy fogorvos szervezi az előadásokat. A legritkább esetben lépünk fel társulattal is rendelkező kőszínházban. Azt is meg kell jegyezni, hogy színházunk semmilyen támogatásban nem részesül. Kivétel a Várpalotai Önkormányzat. Bennünket nem a harmadik köztársaság, amelyet mi az »őszödi« melléknévvel illetünk, hanem a magyar nemzet tart el, vagyis Isten kegyelme. Istennek legyen hála.” Lejegyezte: Gubás Ágota, Hét Nap, 2008. 10. 15.

„Nemzeti identitását egy nép ott kezdi elveszíteni, ahol megfosztják történelmi múltjától. Nem szójáték, ha azt mondom: etnikai fennmaradásunk tényezői közé tartozik az is, hogy milyen lesz múltunk jövője.” (Sütő András)

30 volt fatörzs balatneregión, hogy
 szabadon is el, és otti elát
 magyarok minden nevére, és
 szabadság elvénél.

szabadka 1999. nov. 15. *OKOS HARTON*
 OKOS HARTON

19. hrs, jótól szellemileg nyugodt
 állom és rem magam. Ha valami
 is jönné, az is jól. A szolidaritás
 pedig először is a társ, és ezt is
 jól fogja, szívesen.

szabadka, 1998 június 7. *SKULTÉTY CSABA*
 (Dr. SKULTÉTY CSABA)

Dobos Gyula's család!

Nagyon sok kedves emlékek vannak.
 Mindig minden jóval korábban, ha
 valaki is megjár, és a szolidaritás
 egészről is jól tud.

Tököltes *POKALÉVA*
 1999. júl. 30.

datum

"Kedves Gyula's Jenő és Ágota!"

Szeretettel és hálával köszönöm
 közreműködésüket, hogy a "Szabadka
 magyarok című" sorozatát megjelentették.

2011. június 13. *VARGA SANDOR*
 (VARGA SANDOR)

Tisztelt Gyula's Jenő és Ágota!

Nagyon örömmel köszönöm a kedves vendég-
 látást és meghívást figyelmüket munkám iránt!

2011. augusztus 26. *DÖME ZSOLT*
 (DÖME ZSOLT)

Köszönöm ezt a kedves
 emléket, melyet
 Mihály Katalin

2011. november 26.

(Az Aracs (belső füzetével) az első
 megjelenés után. (Jelen volt
 (Bata, Gyula's, Gyula's és Huma és Mihály Katalin

datum

Könyv és után újra találok az ugyanolyan
 kedvesen emlékeztetni valakit - emlékeztetnem
 is - közelebb megközelíteni. *HC* azt, hogy én

2007. dec. 05. *HENRICH PETER*
 HENRICH PETER

30. el nem mondhatjuk, miután az is "Hagyomány"
 barátságos, úgy, mint az "Hagyomány". Mind a Szabó,
 Radnóti egyetemen, nem csak az, hanem az, az
 a szolidaritás, az együttérzés, az együttérzés, az együttérzés,
 az együttérzés, az együttérzés, az együttérzés, az együttérzés.

1977-1988-2007-... *Henrich Peter*
 (Henrich Peter)
 (Szabadka pályája (eljárás) 10. el - 10. el, után a
 Szabó, a Könyv, a Könyv, a Könyv, a Könyv, a Könyv,
 ASSOCIATION, elvénél megközelíteni.)

Kedves Ágota, Jenő!

Nagyon örömmel emlékeztet, mivel emlékeztet
 az első emléket, az emléket, az emléket, az emléket.
 Az is az, az emléket, az emléket, az emléket, az emléket,
 az emléket, az emléket, az emléket, az emléket.

Jenő neve mindig is éppen az emléket, az emléket,
 az emléket, az emléket, az emléket, az emléket.

2007 november 18-án *Koltai Mire*
 (KOLTAI MIRE)

TÖRÖNT 2007 NOVEMBER 19-ÉN
 (HENT KÖNYVÉRTÉKELÉS SÁMJA KÖZÖSSÉGI ÉS SZÖVEGÉRTÉKELÉS ALKALMAZÁS)
 NINCS SZÉKSZÁM, MINDEN HA AZ EMBER MEGÉRŐSÖDÉSÉRE TÁRS,
 HA OLYAN EMBEREK VAGYOK, AKIKRE BIZALOM, AKIKRE
 TÁRULHAT.

NAGY, MEGTISZTELÉSEK, HOGY ÉRT A GONDOLATOK, MEGTISZTELÉSEK,
 TEM.

János Károly

datum *ACS KÁROLY*-al találkoztam 2010. 11. 26. *ACS KÁROLY*
 SZABADKA, ARANYE TARNASZÉNYI u. 6. 11. 26.

A kedves felhívásomra gyorsan
 volt a nagyon meghívó.

Szép és kedves. Sokan voltak
 és vendégszolgálat is volt.

Nagyon köszönöm!
Aranye
 (KOVÁTSZ CARMEN - ACS ZSÓFFA)

Tisztelettel, köszönettel a
 meghívó ünnepi alkalomával,
Aranye
 (KOVÁTSZ CARMEN - ACS KÁROLY)

Kedves Gyula's Ágota,
 Kedves Gyula's Jenő!

Hálásan köszönöm kedves szeretettel és
 vendégszolgálatukat, de leginkább azt, hogy
 tanulhatom önöktől, a delvideli magyarok
 egyik legmagasabb "szolgálat"!

Áldja meg az élen önök és munkájukat!

Szeretettel: *Kovács Eszter*

2011. febr. 18., Szabadka (MISKOLCI ELŐFIZETŐ HATÁRA
 A NEMZETI TÁRSASÁG MINT DOLGOZTATÁHOZ AVATOTT CSÜSZEM)

Maradandóság a rom fölött

„Veszendőkre unt szívünk”. *Aracs-almanach. 2007–2012*

Miként lehetséges az, hogy egy kulturális munkát végző, a kisebbség önépítésének hivatását betöltő társadalmi szervezet ötesztendőnyi működéséről beszámoló kötet olvasóját az egyik pillanatban fölemelő érzések töltik el, a másokban meg értetlenséget és keserőséget érez? Pedig az Aracs Társadalmi Szervezet harmadik almanachját tanulmányozó recenzens éppen erről a csaknem hektikusan változó érzelmi hullámvásról számolhat be. Ennek az okai – reményem szerint – írásom végére világossá válnak.

***

A több mint két évtizedes múltra visszatekintő Aracs Társadalmi Szervezetet vagy az általa 2001 óta kiadott folyóiratot bemutatni ezeken az oldalakon fölösleges. Egyik sem szorul bemutatásra, már csak azért sem, mert az egyesület a tevékenységével, a lap a publikációival rég bizonyított. Bizonyította például azt, hogy ha a kultúra az önismeret és az öntudat építője, az emberi, családi, lokális és nemzeti élni tudás katalizátora, akkor mind az egyesület, mind a lap a nemzeti kultúra értékeinek tudatosításával betölti a hivatását. A folyóirat szerkesztősége az *Aracs* folyóirat célját, profilját ekként határozza meg: „...a cselekvést előkészítő közhasznú szellemi-erkölcsi párbeszédnek ad helyet. A lap a jövőnk kulturális és erkölcsi építkezését szolgálja, ami a vajdasági/délvidéki magyarság lelki gyógyulását, szellemi és anyagi megerősödését mozdítja elő” – olvasható az *Aracs* honlapján. Mindezt kézenfekvő módon nemzeti és keresztény elkötelezettséggel teszi a kisebbségi öntudat változatos formájú szolgálatával.

Az Aracs Társadalmi Szervezet eddig három almanachot adott közre. A délszláv háború idején

szinte a semmiből megteremtett egyesület első beszámoló kötete („*Minden magyar felelős minden magyarért*”. Az *Aracs Társadalmi Szervezet almanachja. 1997–2002, 2003*) már a címében a Szabó Dezsőtől származó axiómával jelezte az alapítók felelősségtudatát és elszántságát. A második almanach („*Valahol elindul egy gondolat*”. Az *Aracs Társadalmi Szervezet almanachja. 2002–2007, 2007*) Wass Albert mondatával jelzi, hogy minden körülmény ellenére eredményes és biztató perspektívájú munkát végzett a szervezet az alcímében megjelölt fél évtizedben. Jelen, harmadik kötet („*Veszendőkre unt szívünk*”. *Aracs-almanach. 2007–2012, 2017*) címe egy adventi zsoltár sorával utal arra, hogy a szinte el-lenségessé vált körülmények miatt, a társadalmi szervezetet ért gáncsoskodások okán a korábbi lendület elakadt, és immár a nehéz időszak túlélése, az értékek átmentése maradt a cél. Így a társadalmi szervezet alapítvány formájában folytatja a működését, és vállalja az évi négy megjelenésű folyóirat, valamint az *Aracs Könyvek* sorozat kiadását.

Az első két kötet címe nem igényel értelmező magyarázatot, ám a 2007 és 2012 közötti esztendő fejlődéséről beszámoló harmadik – igen. A közelmúltban elhunyt Szervátiusz Tibor szobrászművész egy karácsonyi üdvözlőlapon idézte azt az adventi zsolozsmát, amely így szól: „Ragyogd be most a lelkeket, / szereteteddel égesd át, / hogy veszendőkre-unt szívünk / betöltse boldog égi vágy.” E sorok azt üzenik, hogy hagyjuk a veszendő dolgokat, szívünket ne a mulandó gyötrelmek, hanem a maradandó égi vágy töltse be. Mint minden jelentésszerű szöveg, ez is többértelmű. Az Aracs szellemi körének talán az az egyik megkülönböztető sajátossága, hogy minden kulturális célú megmozdulásában,

szellemi-művészi teljesítményében ott lüktet a szív. Minden emléktábla-avatás, szoborállítás, minden megjelent kiadvány, megtartott irodalmi est mögül kihallik a szív dobbanása. És ez nem érzelmesség vagy szentimentalizmus, hanem az Aracs köre által végzett munka egyik előrelendítő sajátossága. Ez a vonás az almanachban olyan módon is tükröződik, hogy a szóban forgó öt év eseményeit földidéző tárgyilagos beszámolók, dokumentumok közé sok esetben alkotások ékelődnek: esszék, versek, tárcák, memoárok vagy képzőművészeti alkotások reprodukciói, illetve fotói. Az alapvetően dokumentumokat – éves jelentéseket, kiállítási megnyitókat, laudációkat, leveleket, újságcikkeket, referátumokat – közlő almanach tényanyagába beépül és bűvópataként időnként a felszínre tör egy kis antológia, illetve képzőművészeti album anyaga is. Szemléletes, ahogyan egy-egy kulturális rendezvény, könyvbemutató, színpadi premier, szavalóverseny, díjátadó, vernisszázs, emléktábla-leleplezés mindig vonzza a szóban forgó alkotó, művész, pedagógus, rendező életművét, munkásságának jellemző produktumait is. Így kerülnek egymás mellé a tárgyilagos beszámolók, a betűhíven közölt dokumentumok, valamint az alkotások – szemléltetve, hogy a kulturális élet mindig a művek bűvkörében zajlik.

A harmadik Aracs-almanach szerkezete, tartalmának beosztása voltaképpen egy munkabeszámoló logikus tagolását mutatja. Az alapító Gubás Jenő előszava dióhéjban összefoglalja az Aracs Társadalmi Szervezet 1997-ben kezdődő történetét, leírja működésének fő irányait, bemutatja változatos tevékenységformáit, és nem hallgatja el azokat az akadályozó mozzanatokot, kicsinyes gáncsoskodásokat sem, amelyek gyöngítették az egyesület munkájának hatékonyságát, vagy épp meghiúsították bizonyos terveit. Az első fejezet (*Elnöki beszámoló*) az Aracs Társadalmi Szervezet 2008., 2009. és 2010. évi tevékenységét ismerteti. A második és harmadik rész (*Az Aracs díjkiosztó ünnepségei*, illetve *Interjúk az Aracs-díjasokkal*) bőséges beszámolókkal szolgálnak a díjátadó ünnepségekről, közlik a laudációkat, és megszólaltatják a díjazottakat is, akik között olyan személyiségeket találunk, mint Wittner Mária '56-os hős, Makovecz Imre építész, Vajda Gábor irodalomtörténész, Hódi Sándor pszicho-

lógus, Sára Sándor operatőr és filmrendező, továbbá számos délvidéki alkotó értelmiségi, pedagógus, lelkipásztor. A következő fejezetbe (*Aracs Könyvek*) soroltattak az egyesület által gondozott kiadványok kritikai visszhangját jelentő írások, recenziók, előszók, könyvbemutatókon elhangzott ismertetések, ajánlások és méltatások. Az ötödik rész (*Aracs – a délvidéki magyarság közéleti folyóirata*) az évi négy alkalommal megjelenő periodika 2007 és 2012 közötti öt esztendejének hiteles krónikája. És ez az a fejezet, amelyben az almanach lapozgatója egészen nyilvánvaló módon szembesül az egyesület 2010 tájától érzékelhető válságának jeleivel, a munkát övező hangulat leromlásával, a lendület megakadásával, a jobb sorsra érdemes alkotó energiákat fölemészítő küzdelmekkel, a teremtőerőt bénító kisszerű gáncsoskodások szomorú vagy épp fölháborító következményeivel. A hatodik rész (*Emlékelhagyás*) mintegy a lelki és szellemi reakciók dokumentált tükre: a gátló tényezőkkel szembe szegülő akarat megannyi megnyilvánulása. Az Aracs ama törekvéseinek megjelenítése, hogy a kisebbségi magyar szervezetek – működjenek bárhol is a Kárpát-medencében – egyik fő hivatása az emlékjelek hagyása a jövőnek, a porlasztó-bomlasztó erővel, a romboló idővel való szembe szegülés; a dacos elszánás, a maradás makacs akarása, az életjelek kinyilvánítása. Olyan munka ez, amelyet az erdészetből vett műszó, a „hagyásfa” fejez ki pontos hasonlatként. Amikor kiirtják az erdőt, tarvágást végeznek, helyenként, elvértve – talán csak a véletlennek köszönhetően – megmarad egy-egy vészna fácaska, az azután tavasszal virágzani kezd, széthinti magvait, mintegy megtestesítve a föltámadás, az újrakezdés reményét, az újra sarjadó élet esélyét. A hetedik és a nyolcadik kötet rész (*Levelek és dokumentumok*, valamint *Sajtóvisszhang*) már egészen nyilvánvalóvá teszik az Aracs Társadalmi Szervezet munkakörülményeinek gyökeres megváltozását, rosszra fordulását. Azt a szomorú vagy fölháborító fordulatot, amelyről ennek az írásnak a bevezető soraiban szóltam.

2010 táján valahogy minden megváltozott az Aracs körül, minden önmaga ellentétébe fordult. Mint a kultúrában mindennek, ennek a rossz irányú fordulatnak is megvan a maga szimbolikája. Az egyesület 2007 májusában emléktáblát ava-

tott Szabadkán a zeneiskola falán Lányi Ernő zeneszerző, karnagy, a Szabadkai Filharmónia megalapítója tiszteletére. 2014 novemberében eltűnt a bronz emléktábla, aztán a rendőrség egy fémfelvásárló telepen találta meg kettéhasítva. E torzová, töredékké lett emléktábla fényképe került az Aracs harmadik almanachjának borítójára, mintegy jelképezve az utolsó korszak történeteit, azaz a legnemesebb szándékok keserves sorsra jutását. A történet, illetve fotográfia metaforikus erővel mutatja föl a délvidéki magyarság kulturális törekvéseinek megroppanását.

Az almanach tehát egyfelől pontosan dokumentálva jeleníti meg a 2007–2012 közötti értékteremtő munkát vagy az erre való törekvéseket, másfelől szemlélteti – ugyancsak hiteles dokumentáció útján – miféle politikai, ideológiai háttérű, de rendre kulturális mezben alakot öltő ádáz ellenkezés, gáncsoskodás, megannyi méltatlan támadás nehezítette a munkáját. Az írások visszaadják, hogy az amúgy is megfogyatkozott, életerejében meggyöngült délvidéki magyarságot miféle világnézeti, szemléleti különbségek osztják meg, és ezek a különbségek milyen mély szakadékot vágnak a kisebbségi értelmiség két téréle közé.

Itt kanyarodhatunk vissza az írás bevezetőjében említett ellentmondáshoz. Hiszen az Aracs harmadik almanachja, a társadalmi szervezet utolsó öt esztendejéről szóló beszámolója szinte metaforikus szemléletességgel, ugyanakkor autentikus dokumentációval ad összefoglalást az elvégzett munkáról, miközben pontos láttele a szellemi-ideológiai megosztottságnak, a kul-

turális életben méltatlanul egymás ellen feszülő előítéleteknek, indulatoknak, a gyanakvásnak, a sértettségnek, a kisszerű gáncsoskodásoknak. Pedig csodálkozunk sem kéne az Aracs körüli visszasságokon, hiszen itt is csak az folyik, ami a magyar kulturális élet csaknem minden területén: a nemes szándékok, jóra való törekvések kicsinyes kisiklatása. Némi leegyszerűsítéssel szólva: a magyarországi „kultúrkampf” lokális változata jelenik meg a szemünk előtt. Mert miközben kulturális eseményekről és szellemi teljesítményekről, díjakról és díjazottakról, pályázatok elbírálásáról, értékrendről és kánonokról esik szó, aközben a háttérben kirajzolódnak a magyarországi kulturális szembenállás frontvonalai, a liberális és a nemzeti kultúrafölfogás ellentétei. Ennek a megosztottságnak jelképi hatású kifejezője az almanach borítóján látható széthasadt emléktábla.

***

Az Aracs Társadalmi Szervezet jogutódjaként létrejött Aracs Alapítvány – ha csökkent lehetőségek, szerényebb keretek között, ha alacsonyabb fordulatszámokon is, de – folytatja a munkát. Nyilván nehéz küzdelmek várnak rá, de biztatóan érdemes idézni a költő gondolatát, Döbrentei Kornél Szervátiusz Tiborhoz címzett, *Belépve a Fájdalom kapuján* című versének kezdő sorait: „Legyen bár andezit, enged a kő, / ha legyűrni különb erő készül”.

(„Veszendőkre unt szívünk”. *Aracs-almanach. 2007–2012. Szerk. Gubás Ágota. 2017, Aracs Alapítvány Horgos, 435 p. Aracs Könyvek, 11.)*

Döbbenet

A minap üzenetet kaptam a számítógépemen. Két konok, keserves, keserű szót: *Éljen Trianon!*

Nem haragot, nem gyűlöletet, nem megvetést keltett bennem, csak végtelen szomorúságot és döbbenetet.

***

Vak, ideidéző, otthonkereső emlékezéssel haza gondolok megint.

A vízre vágyom. Menekülök. A parthoz csapódó, csillogó hullámokhoz, a sekély vízben ragyogva nyújtózó, tiszta, csillámló homokpadokhoz, amelyeket ilyen alacsony vízálláskor a Duna kihord, érzem a víz alatt kavargó puha iszapot, orromban van a folyó, a homok, a parti füzek és nyárfák szaga. Haza. Az immár itthon is, otthon is vesző haza. Itt van a tenyeremben a Duna, az ártér, a tarvágással dacoló parti erdő, még a kivágott tölgyfa is itt van, és megfogható. Mennyit érveltem, veszekedtem, fenyegetőztem, jajgattam, könyörögtem érte, végette, hiába?! Végül is megtanultam tőle valamit. Az a szemem látára és akaratom ellenére kegyetlenül kivágott őstölgy megtanított arra, hogy elmúlunk. Nem a halálra tanított meg, hisz amikor lemegy a nap, mindig megrezdül a feje sok öregnek*, hanem az életünkkel egy időben való elmúlásra.

Furcsa, szokatlan ez az elmúlás. Elevenen múltunk el, mintha mindenünk elveszne; még életünkben elmúlunk, eltűnik a világunk, elmúlnak igazságaink, értékeink, szavaink és tetteink, s a helyükben keletkezett űrt hazudott igazság, kitalált világ tölti be. Nem nyomtalanul múltunk el; marad nyomunk, de megváltoztatva, másképpen. Megágyazunk egy gyanús, hazug, álértékekkel kérkedő kornak.

***

Nagyon meleg van... Emlékezem. A Duna leapadt. Zavaros is, halk is, szinte meghúzta ma-

gát. A túlsó part messze került. Mi, a vízen innen elcsendesedtünk, mintha számot vetnénk magunkkal... Háború van... Igen, már jó régen dúl a háború... Nem ideát dörög a fegyver, hanem egyelőre odaát, távolabb. Tudjuk; látjuk a Duna fölött elhúzó repülőket, olyanok, mint a hasas állatok, nehézkesek, bombával terhesek... Fenyegetéssel, balsejtelemmel... Háborgunk. Sőt: van, aki ágál, hogy nem helyes, nem igazság. Nem igazság, hogy nem állunk ki, hogy átszökdösünk a határon túlra, hogy nem akarunk aknamezőre, leólmozott koporsóba kerülni. Az sem igazság, hogy ücsörgünk csendben, és igyekszünk megúszni, noha kutyakötelességünk védeni és megvédeni ezt a hazát, hiszen ez a föld évszázadok óta idetartozik... Évszázadok óta és ide! Nem a megvédés üt szíven, hanem az idetartozás meg az évszázadok.

Heten-nyolcan vagyunk. Az előbb még hal-kan énekeltünk. Ismerjük a tavaszi szelet meg a négyszögletű kerek erdőt, hisz vannak gyerekeink, akad már unoka is. Most fél órája azon „vitakozunk”, poggyász-e vagy podgyász, csekély-e a sekély, kéknevű-e a kéknyelű, kaucs-e a kaucs, szemafor-e a szemafor, és tanakodtunk, mi a szösz lehet az aloja. Otthon vagyunk, mondom. Beszélgetünk, a bor csillog és piroslik, ugyanúgy, mint eddig, a sör habot vet, és kicsordul, ugyanúgy, mint eddig, a levegő otthonos, könnyű és vízszagú. A túlsó part homályba vész, a homok immár hűvös, puha, és meglapul, a simogató és selymesen, bársonyosan ölelő Duna zavaros, bölcs és nagy...

Évszázadok?! Persze hogy évszázadok...! A mi keserves, hosszú évszázadaink; a szüleim, a nagyszüleim, a dédszüleim... A zombori temető, ahol Mérey Sándor és Anna fekszik, ahova a testvérem került, ahol az apám és az öccse, a kis Tibi nyugszik..., ahol a bátyjuk, Pista is nyugodna, de nem nyugszik, mert nem nyughat, mert máig sem tudjuk, hol tüntették el. A győzők ugyanis gyakran agyonverték a legyőzötteket.

Nem bírom ki, egyenesen megkérdem, mindenkinek külön-külön nekiszzegezem a kérdést: Tudod-e, mióta tartozunk ide? Tudod-e, mikor és hol szakították el és csatolták ide ezt az országrészt, a mi kis világunkat? Mikor?! Hány éve?! Hány éve tartozik ide ez a föld? Mikor és milyen és hol volt a békekötés? Alig nyolcvan éve!

Nem tudta senki, és nem hitte el senki.

Most, amikor ezt írom, Trianonnak még mindig nincs száz éve!

Végtelen most a szomorúság bennem, és nagyon megdöbbsentem.

Éljen Trianon!

Bár nem volt szabad kimondani, mi tudtuk, és gondoltunk rá. Ahogy Juhász Gyula mondta.

Annak idején a gimnáziumban történelem-előadásokat kértünk, mert rájöttünk, hogy nem ismerjük a történelmet. Akkoriban, az '50-es évek végén, a '60-as évek elején dült az emberarcú kommunizmus, sanda gyanúm, hogy már az önigazgatás is előrevetette árnyékát. Az a fontos, hogy az iskola megengedte nekünk, a mi osztályunknak. Tehát Zomborban mi magyar történelemből pótórakat hallgathattunk. Később, az egyetemen is külön tanfolyamot kértünk történelemből és művelődéstörténetből, mert nem tudtuk korba, térbe és időbe helyezni az irodalmi műveket.

Éljen Trianon!

Valaki leírta... Leírta, mert hiszi. Most, amikor a határon túlra szakadtak, a nem maguk akaratából lett külhoniak remegnek a magyar szóért, és fogcsikorgatva harcolnak érte. Anyanyelvükért, anyanyelvünkért vívnak kegyetlen, szinte kilátástalan harcot. Emlékszem, nagyon jól emlékszem arra a kínzó, remegő félelemre, arra a kétségbeejtő bizonytalanságra, amely minden tanévkezdéskor ránk szakadt, és gyötört bennünket: nyitnak-e magyar osztályt, leszünk-e elegen a magyar tagozathoz.

Elmúlunk, eltűnünk. Utánunk marad a más és a másilyen, én mégis makacsul, talán okatlanul, kissé érthetetlenül, de kitartóan hiszem, hogy a szó megmarad, és magyar marad; hiszem, akarom hinni, hogy Anna és Sándor, Erzsébet és József, Tibor és Margit nem forog, nem fog forogni a sírjában.

Írtam ezt az Úrnak 2018. esztendejében, Szent Mihály havának 11–12. napján, miután rájöttem: hazaárulók pedig vannak**.

* „Megrezdül a feje sok öregnek erre: / Egy-másután mégis mennek a nyughelyre.” (Arany János: Toldi estéje)

** Könyves Kálmán: ...boszorkányok pedig nincsenek.

Katona József

Erkölc és irodalom

Döbrentei Kornél erőterei*

Kortársirodalmunk kiemelkedő alakja Döbrentei Kornél. Hitelessége, alkotói önazonossága olyan magaslatokba emelte irodalmi tevékenységét, amelyek csak az erkölcs legszigorúbb törvényszerűségeinek elemzésével válhatnak előttünk tisztán láthatóvá. Ugyanis sokan megpróbálják a kitűnő költő, író teljesítményét kikezdeni, lejáratni. Ez a rossz szándék – természetesen – nem új keletű. Jó néhány évvel, évtizeddel ezelőtt már egyesek felismerték Döbrentei Kornél kíméletlen igazmondását, zsenialitását. Ezért aztán céltábla lett sok tekintetben bizonyos csoportok előtt. A ráirányított hazugságok, álságos kinyilatkoztatások aztán sorra a valótlanság mélységeibe hulltak. Döbrentei Kornél pedig maradt – aki mindig is volt – igaz, tisztességes magyar költő: példakép. Példakép minden olyan alkotó előtt, minden olyan magyar ember előtt, aki az erkölcsi parancsok szerint szeretne élni. Nézzük csak meg, mit ír a *Júdás, mint erkölcsi etalon?* című esszéjében: „A hordómosás kardinális feladat. A megtisztulás fáradságos ünnepe. Fölkészítés a szűzi befogadásra. Részt venni benne kiérdemelt bizalmat, rangot jelent, mert felelősségtudatot, benső igényességet, nagy-nagy tisztaságvágyat, lelkiismeretességet tételez fel a munkálkodóról. Akit odahívnak, azt a jövőnk alakításának szent aktusához invitálják. S ez hatalmas felelősség, hiszen a felületes, a látszatra s nem a lényegi tisztaságra törekvő munkaimitáció hektószámra ronthatja meg a hegy levét. És a következmények beláthatatlanok és ellenőrizhetetlenek, miként a kútmérgezésnél. Mert a romlott bor járványként terjeszti a ködös, éretlen-nyers vagy éppen már rohadó-rothasztó gondolatokat, az agresszivitást, a diszharmóniát. Nem emel föl isteni szférákba, mi üdvös dolga lenne, de a pokol bugyraiba lök, lealázón okád-

tatva meg, elmocsarasít...” – *A tisztaság szolgálata*. Ennél pontosabban, érvényesebben nem is lehet megfogalmazni azt az erkölcsi parancsot, amely szerint – a létezés minden pillanatában – élnünk kellene. Hétköznapi emberként és alkotóként egyaránt. És itt nincs alkudozásnak, személyeskedésnek, álságos viselkedésnek helye. Az erkölcs: törvény. Olyan törvény, amely az élet igenlésében, a művészetek és tudományok mélységes tiszteletében is meghatározó, kizárólagos jelenlétet követel. Döbrentei Kornél ezt nagyon jól tudja, hiszen neveltetése és példaképeinek – Kölcsey Ferenc, Berzsenyi Dániel, József Attila, Ady Endre, Nagy László, Weöres Sándor, Csoóri Sándor – útmutatásai szigorú utat jelöltek ki számára. Ez az út – és hiábavaló minden más vélemény, manipuláció – a magyarság, a magyar nemzet útja. Egyetlen útja, amelyhez nekünk – Döbrentei Kornél kortársainak – hűséggel, tisztességes emberi és alkotói tevékenységgel kell hozzájárulnunk. És itt, ezen a ponton azonnal felvetődik számtalan kérdés. Mi van a szekértáborokkal, a szétszabdalt kortársirodalommal? Bizony, bizony – égetően fontos, ugyanakkor rendkívül aktuális kérdések ezek, amelyeknek kibeszélésére, megoldáskeresésére még csak kísérlet sincs. Illetve – halovány kezdeményezések szintjén – talán mégis. Mintha elindult volna valami érdemi párbeszéd a sajtóban, rádióban és televízióban a különböző szellemi áramlatok, képviseltek között. Már a szándék is dicséretes, hiszen – magam is úgy gondolom – az évek, évtizedek alatt egymásnak feszülő indulatokat, esetleges félreértéseket csakugyan fel kell venni a párbeszédre – ahogyan láttuk, hallottuk – maga Döbrentei Kornél is kész bármikor. Erkölcsi kérdésekben viszont nem tehet engedményeket,

ahogyan nyilatkozta is nemrég. Ez a fajta macacsság viszont nem csupán az ő macacssága, hanem – a nagy elődök példáin át – valamennyi magyar ember, valamennyi magyar alkotó szent és sérthetetlen érdeke. Mit mond Döbrentei Kornél a *Koppány árnyékában* című esszéjében? – „A lenni vagy nem lenni sorskérdésre, amely a Kárpát-medencében örök aktualitás, Szent István távlatos, máig érvényes választ adott. Elévülhetetlen államférfíúi zsenialitását a magyarság megmaradása, ezeregyszáz éves teremtő, itt tartózkodása igazolja...”

A költő verseinek egész sorozatában bontja ki ezeket a létkérdéseket: „Nagyisten, mert egyetlen egyszer szembeszállt, dacolt Veled, / kiűzted Ádámot, hogy megvéded édened, / de velünk mi lesz, / hová forduljunk, kihez? // Miért nem üzöd ki végre őket, / az Ádámnál ezerszer bűnösebb vétkezőket?” – *Elmaradt vezeklés*; „Miért, hogy mindig leharcolt ünnep után maradék-sors / a miénk, keselyűkbe ojtott vércseppvijjogás és hiénák / dögletes zihálása közt át hogyan hathat a szférák zenéje?” – *A megkerülhetetlen élet*. Az *Elmaradt vezeklés*ben, valamint a Csoóri Sándor hetvenedik születésnapjára írt *A megkerülhetetlen élet* című versben egyaránt a magyarság létezésének sorskérdéseit boncolgatja Döbrentei Kornél. Ezekhez a költeményekhez rokonítható még nagyon sok verse: *A tenger*; *Naplövő*; *Szurokfény*; *Mondatok síron innen s túl*; *Sisak a fejfán*; *Félig-lét*; *Az igazi taps*; *A Medveölő halála*; *Évszakon kívüli ősz*; *Az ötvenedik stáció*; *Magyar Jób-sors*; *Belépve A Fájdalom kapuján*; *Magyaroknak való* stb. Mind-mind olyan vers, amely a legfontosabb magyar sorskérdéseket feszegeti, ugyanakkor – költők, színészek, képzőművészek megidézésével – jelzik Döbrentei Kornél szellemi, baráti kötődéseit. Balassi Bálint, Petőfi Sándor, József Attila, Ady Endre, Nagy László, Gérecz Attila, Kormos István, Latinovits Zoltán, Tóth Bálint, Sinkovits Imre, Gyurkovics Tibor, Nagy Gáspár, Csoóri Sándor, Szervátiusz Tibor... Ha végiggondoljuk ezt a névsort, a fájdalom és kegyetlen veszteség érzése vesz bennünket hatalmába. A halálköltészet a magyar irodalomnak szerves része, azonban Döbrentei Kornél esetében mégis valami egészen új, valóságos és mindannyiunkért perlekedő – egyben mitológiai, nyelvi, történelmi, erkölcsi – telítődés figyelhető

meg. Úgy beszél az eltávozottakról, hogy alakjuk, szellemük köztünk marad, és az életünk részeként küzdenek velünk tovább.

Ennek számtalan példáját figyelhetjük meg. Ilyen – a többi között – *Az egészen bevallott élet* című vers következő részlete is: „Nyolc évtized jármába fogva, / királyként is önként szolgál, / mert vallod: a szolgálat a dolga, / s nem az, hogy a gyeplőt a lovak közé dobja. / Sorsod elől rejtekezni ködben is futhatsz akár, / tűzemésztve is újraszülető Főnix-madár, / egek magasán sörétfelhőből is kijutsz, / és leteperten is talpra állsz, besenyő Anteusz. / A tusát lankadatlan kezheted, / látva látván már nem félünk, / és hogy fölmutathatod nagy-egész életed, / az a végső esélyünk.” Vagy nézzük meg a szerző második önálló kötetében – *Szökőév* – olvasható *Hazatérés* című vers néhány sorát: „Tékozló-zöld lombba bugyolált / szívünk halkán üget, bográcsunkban / akárha naplemente, halászlé érik, / Isten esendő, kis ministránsa: / bátya Berda Jóska, bográcsunkat, / a legszentebb füstölőt meglengeti / a négy égtáj felé...” A múlt és jelen egybevetülése, a történelmet megelevenítő létfilozófia és a kozmikus láttatás ezekben a részletekben is jól megfigyelhetők. Döbrentei Kornél költészetének ez a fajta – időrétegből előtűnő, majd újra rejtőzködő – hatalma csakugyan gyakran életet kölcsönöz a holtaknak, a régvolt tárgyakkal. Mintha a lét állandó tudata hatná át Döbrentei Kornél minden gondolatát, minden cselekvését. Ezért is elválaszthatatlan nála a hétköznapi ember és a költő. Egy és ugyanaz minden pillanatában. Öntörvényűsége, rendíthetlensége – éppen ezért – hol indulatosabb, hol racionálisabb hevülettel mutatkozik meg. Ennek lírai kellékei: a gyakori szimbolikus képek, expresszionista és szürrealista villanásokkal; a szenvedő metaforák sorozata; valamint a tűzzel és erkölcsi követeléssel telített racionalitás. Sohasem kiagyalt verset vagy prózát ír, hanem az eleven valóság fájdalmait igyekszik gyógyítani. Küldetés ez. Szent küldetés, vagy annál is több...

Ma, amikor a legfontosabb szavainkat és azok jelentéstartalmát – nép, nemzet, haza, szülőföld, anyanyelv – próbálják sokan lejáratni, Döbrentei Kornél és a hozzá hasonló alkotók felértékelődnek az én szememben. Hiszem, hogy a jó példa – az irodalomban és más művészeti

ágban – egyre fényesebben ragyog majd. Ezért kell dolgoznunk... Ezért kell a hiteles művek, a hiteles alkotók mellé – mint Döbrentei Kornél – odaállnunk teljes testi és szellemi valóságunkban. Szövetséget kötni a jóval és elvetni minden rosszat... A Szózat szintézisteremtő sorai jutnak eszembe:

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Vörösmarty Mihály intelme magában hordozza azt a szörnyű látomást is, melyben haza és nemzet süllyed el, amelyet majd népek vesznek körül. Ez a jóslat – a történelem folyamatában – aztán lépésről lépésre kezdett megvalósulni. A szabadságharc és a kiegyezés utáni években, s még inkább az első világháború közvetlen előzményeként egyre félelmetesebb, egyre valóságosabb rémálommá alakult át ez a félelem. Ady

Endre – aki pontosan érzékelte a veszélyt – már 1912-ben azt írta egy cikkében: „...mi lesz, ha Erdély elveszik?” Nyolc év múlva Ady Endre alapos féelme a trianoni döntéssel szörnyű valósággá változott. Erdély, Partium, Felvidék, Kárpátalja, Délvidék... – mind-mind elveszett magyar terület lett. Ettől a – lelkünkig és velőnkig sokkoltató – történelmi gyaláztól gondolkodásunk is teljesen megváltozott. Ilyen szörnyű traumát, terhet cipel a magyarság mindmáig. Ezt a rettenetes igazságtalanságot érzékeli nagyon pontosan Döbrentei Kornél is, csakúgy, mint korábban Ilyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Nagy László, Csoóri Sándor, Ratkó József, Nagy Gáspár, Utassy József és mások. Stafétabottal a kezében, erkölcsi parancsokkal és tehetséggel felvértezve itt áll előttünk Döbrentei Kornél. Az ember és a költő, a kivételes ember és a kivételes tehetségű költő. Látásának és senki mással össze nem téveszthető nyelvezetének elementáris ereje előtt meg kell hajolnunk. Főhajtásunkban – végre – el kell ismernünk alkotói nagyságát. Kortársirodalmunknak olyan kivételes személyisége ő, akit lehet szeretni, lehet gyűlölni, de egy biztos: megkerülhetetlen alakja művészeti életünknek.

* Részlet egy készülő monográfiából.

Szabó Ferenc SJ
„Lényével válaszol”

(W. S. emlékének)

*„Rögtől szívig, minden dalol;
nem ésszel: lényével válaszol,
mint egy nő, vagy egy költemény.”*

(Weöres Sándor, Mi van a héj alatt?)

Nem örök sötétség, fekete láng
az életforrás, kedves Költőtárs!
tűzből és fényből fakad az élet
ha minden itt lenn míg áll a világ
sajgó sebet és csókot cserélget!

Saját verseddel cáfollak Téged:
ha minden dalol, költeményed
mint a nő, lényével válaszol
fekete lángot csak a pokol
lövell – az élet tűz és fény!

Van harmadik ív a héj alatt:
van tehát árny-nélküli fény!
Örök a tiszta fény ragyogása
létünk alkonyán mint kezdetén!

(2018. augusztus 20.)

Tükörjáték

(Paul Valéry arcképéhez)

*„Un silence est la source étrange des poèmes.”
(Valéry, *Le Philosophe et la Jeune Parque*)*

Holt levelek rejtekéről tündököl –
ha hirtelen felfeded – a Csend-forrás
rejtelvei felsuhognak a lét szívéből
bár szószirmok libbennek tükrére

Nárcisz benne szemléli szűz szemét
hallja a fentről áradó halk zenét
de ő csak mereven szemléli szemét
énje és képe közt vibrál az ősi Lét.

(2018. augusztus 15.)

A keresztény értékek ápolása

25 éves a Vajdasági Pax Romana*

Ez az írás igyekszik röviden összefoglalni a *Vajdasági (Délvidéki) Pax Romana* elmúlt 25 évének a főbb mozzanatait.

A **Katolikus Magyar Diákszövetség** (KMDSZ, röviden KDSZ) alapító tagként vett részt 1921-ben Fribourban¹ a Nemzetközi Katolikus Egyetemista Mozgalom (MIEC, Mouvement International des Étudiants Catholiques – Pax Romana) létrehozásában, amelybe a felvidéki és erdélyi magyar katolikus egyetemisták szervezetei is bekapcsolódtak (Prohászka Ottokár Kör, Erdélyi Diákok Katolikus Szövetsége). Az MIEC ma a világ legtöbb országának katolikus egyetemista szervezeteit fogja össze.

Az alapítók fő céljuknak tűzték ki, hogy az első világháborút okozó és követő, nemzetek közötti gyűlölködést a keresztény értelmiségiek áthidalják és feloldják, illetve a győztesek és a legyőzöttek között elősegítsék a nemzetközi békét.

A *Pax Romana* felvett közös név emlékeztet a Krisztus születése idején fennálló, háború nélküli, „békés” korszakra.

1947-ben megalakult a *Pax Romana* értelmiségi tagozata, a Nemzetközi Katolikus Értelmiségi Mozgalom (Mouvement International des Intellectuels Catholiques, angol nevén: International Catholic Movement for Intellectual and Cultural Affairs), amely nem kormányzati szervezatként a nemzetközi fórumokon is képviselteti magát.

A KMDSZ tevékenységét 1947-ben a kommunista pártállam betiltotta. A nyugat-európai országokba menekült magyar katolikus diákok 1947 februárjában megalakították jogutód-

ként először grazi, majd müncheni székhellyel a külföldi Katolikus Magyar Diákszövetséget. A KMDSZ jogutódlását a *Nemzetközi Pax Romana* egyetemista tagozata (MIEC) 1950-ben hivatalosan is elismerte.

A KMDSZ 1956-tól a Nyugatra menekült egyetemisták új egységes szervezete, a MEFESZ keretében folytatta munkáját. 1959-ben Leuvenben² a katolikus egyetemisták újra szükségét látták a katolikus összefogásnak, a magyar ügynek az MIEC-ben való képviselésére, és megalapították a **Magyar Pax Romana Szövetséget**. Az MPRSZ 1964-ben Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalomra, majd 1987-ben **Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom – Pax Romanára** (KMÉM – Pax Romana) módosította a nevét. Ezzel párhuzamosan a mozgalom az MIEC-ből az MIIC-be lépett át.

1991-ben Győrben, illetve Pannonhalmán a 33. Magyar Pax Romana Kongresszuson 34 magyarországi szervezet, mozgalom és csoport jelentette be csatlakozási szándékát. 1991. november 9-én Budapesten 22 egyesület részvételével megalakult a **Magyar Pax Romana Fórum** (MPRF). Ezzel a Pax Romana hazatért.

1992 márciusában az MPRF-be – önállóságát megtartva, megkülönböztetett státusszal, a mozgalom nyugati tagozataként – a KMÉM is belépett. Szavazati jogát az MIIC-ben az MPRF-re ruházta át. Az MIEC-ben a KEFE képviseli hazánkat. 2002-ben az MPRF nevét *Magyar Pax Romanára* változtatta. A két testvérmozgalom ettől kezdve önállóan működik.

A magyarországi megalakulással egy időben a KMÉM kezdeményezésére létrejöttek a felvidé-

¹ Fribourg svájci város, Fribourg kanton fővárosa. Fribourg Svájc nyugati-középső részén fekszik, fontos gazdasági, közigazgatási és oktatási központ.

² Leuven flamand város a belgiumi Flamand-Brabant tartományban, amelynek egyben fővárosa, közigazgatási és jogi központja is.

ki, kárpátaljai, erdélyi és a délvidéki *Pax Romana* csoportok is. Ezek a nemzetközi mozgalomban megfigyelői státuszra törekednek.

A Vajdasági Pax Romana megalakulása

A Magyar Pax Romana 35. kongresszusán (Vép–Szombathely, 1993. április 12–18.) megalakították a *Vajdasági Pax Romanát* azzal a céllal, hogy a magyar anyanyelvű és magyarul beszélő katolikus értelmiségieket egyesítse.

Alapító tagok: dr. Brasnyó Csilla orvos, Szabadka; Bucsu András mérnök, Topolya; Faragó Tünde egyetemista, Zenta; Nagy Mária tanár, Nagybecskerek; Nagy Pál mérnök, Nagybecskerek; Papp Ferenc városi tanácsnok, Újvidék; dr. Hegedűs Antal történész, Szabadka; dr. Hegedűs Kovácsévics Katalin egyetemi tanár, Szabadka; Horecki Tibor mérnök, Magyarittabé; Kerekes György mérnök, Újvidék; Papp Zoltán üzemmérnök, Zenta; dr. Tordé László orvos, tartományi képviselő, Nagybecskerek.

Az alakuló közgyűlésen titkos szavazással a jelenlévők dr. Hegedűs Kovácsévics Katalint elnöknek, dr. Tordé Lászlót alelnöknek, Tölgyesi Istvánt titkárnak, dr. Brasnyó Csillát pénztárosnak választották. (Almanach, 16–19.)

A szabadkai belügyi titkárság hitelesítette az Alapszabályzatot, és a 212-37/93-10 számú, 1993. november 1-jén kelt határozata alapján elrendelte bejegyzését a Polgárok Egyesületeinek Nyilvántartójába, az 55. szám alatt.

A VPR alapszabályzatában lefektetett célkitűzések közül kiemeljük, hogy a VPR működése folyamán külön súlyt helyez az alapvető keresztény értékek és a keresztény kultúra ápolására, mint amilyen:

- az evangéliumi isten- és emberszeretet, a szabadság, a család, a béke, a tolerancia, a párbeszéd, az emberi jogok, a keresztények ökumenikus egységének ápolása
- a tudományos világkép és a keresztény hit összhangjának kialakítása;
- az evangélium szellemének megélése és terjesztése a tudományos, kulturális, közéleti, tömegkommunikációs és hivatásbeli munkában;

– a vajdasági katolikus értelmiségieknek a nemzetközi fórumokon való képviselése.

A VPR az első elnökének, dr. Hegedűs Kovácsévics Katalin egyetemi tanárnak a vezetésével működött egészen 2001-ig. Ebben az időszakban, tehát 1993-tól 2001-ig, nyolc tanulmányi napot tartottunk. A meghívott előadók magyarországi vagy hazai teológusok, tudományok doktorai, avagy egy megadott témakör szakértői voltak. Az elnök asszony közvetlen munkatársa a férje volt, az azóta megboldogult dr. Hegedűs Antal történész, aki nagyban hozzájárult a szervezet sikeres működéséhez.

Dr. Hegedűs Kovácsévics Katalin elnök asszony, mellette dr. Hegedűs Antal (áll) és vele szemben ft. dr. Nemeshegyi Péter SJ atya eszmecseréje egy tanulmányi nap alkalmával Topolyán

Az első években még elég szoros volt a kapcsolat a *Magyar Pax Romanával*, különösen Galambos Gyula elnöksége alatt, őt az MPR élén Keresztes K. Sándor, majd Horányi Özséb követte (ezek már a 2000-es évek), az utóbbi elnöksége alatt már eltért az MPR szellemisége a VPR-étől, és így mind lazábbá vált a két szervezet közötti kapcsolat. Az élet azonban ment tovább: akkor még élt Galambos Gyula, az MPR volt elnöke, aki többször is ellátogatott Délvidékre közvetlen munkatársa, Skultéty Csaba kíséretében. Ők ketten nagyon biztos támaszt jelentettek a VPR-nek, és elősegítették a szervezet további kibontakozását és fejlődését. A KMÉM volt elnöke, dr. Szentkereszti György és Czupy Éva, valamint a férje, Czupy József vezetőségi tagok továbbra is fenn-

tartották és fenntartják ma is velünk a kapcsolatot, és évről évre megtisztelnek bennünket jelenlétükkel az évi kongresszusainkon. Dr. Szentkereszty György és a Czupy házaspár közreműködésével kapcsolatba kerültünk a *Renovabis Alapítvánnyal*. Ez az alapítvány 1993-ban jött létre Freisingben a római katolikus egyház keretén belül, és azóta is támogatja a közép- és délkeleti egyházakat. Jelenleg is kapcsolatban állunk a Renovabis Alapítvánnyal, és az ő támogatása biztosítja gyakorlatilag ma is a VPR működését. Legyen Isten áldása az ő áldásos tevékenységükön!

A VPR megalakulásban kezdettől fogva lelkes támogatója volt, és mindvégig gondviselő szemét rajtunk tartotta az azóta megboldogult ft. Msgr. Huzsvár László nagybecskereki megyés püspök úr is.

A VPR további fejlődése

Az évek közben múltak, a VPR tagsága gyarapodott, új helyi csoportok jöttek létre, a 2000-es évek elején tíz helyi csoport működött, mára ez a szám hétre zsugorodott: Ada, Kishegyes, Magyarkanizsa, Nagybecskerek, Szabadka, Temerin és Topolya.

Időközben az elnökség kitöltötte a második négyéves mandátumát, és a 2001. szeptember 30-án megtartott évi közgyűlésen, Bácsfeketehegyen dr. Hegedűs Kovácsvics Katalin átadta az elnöki tisztséget utódjának, dr. Bogner István (most már nyugalmazott) egyetemi tanárnak.

Az előző elnökhöz viszonyítva az új elnök szerencsésebb helyzetben volt – hisz elmúlt már nyolc év. Túl voltunk már a délszláv háború szörnyűségein. Az előző elnökség már megteremtette a kapcsolatot a Renovabis Alapítvánnyal, Czupy Éva és Szentkereszty György további közreműködésével állandósult ez a kapcsolat, és így az alapítvány részéről biztosítottá vált a támogatás. Ennek az volt a feltétele, hogy mindig időre és pontosan küldjük el az elszámolásokat – elszámolásunkat mindig példásnak minősítették: „Eine vorbildliche Abrechnung!”

Újabb nyolc év telt el, s a tanulmányi nap keretében Bácsfeketehegyen 2009. szeptember 26-án elérkezett a tisztújító közgyűlés. Az előzetes megbeszélések értelmében az elnöki posztra hárman vállalták a jelölést: Béres Zoltán tanár, dr. Brasnyó Csilla alapító tag, orvos, valamint Hegedűs Katinka tanár.

Sajnálatos módon néhány héttel a közgyűlés előtt mind a három jelölt lemondta jelöltetését.³

Elérkezett a nagybőjti lelki nap, 2010. március 6. Ekkor rendkívüli közgyűlést tartottunk, és megválasztottuk a VPR új elnökét ft. mgr. Paskó Csaba regens chori és zenetanár személyében.

Megalakult az új vezetőség, megfiatalodott, csupán én az akkori 66 évemmel (mint alelnök) rontottam az átlagon, de így is 40 év alatt volt az átlagéletkor. Az aktuális törvények rendelkezései következtében módosult a szervezet alapszabályzata is.

A VPR rendezvényei

Megalakulásától kezdve, 1993-tól a VPR minden évben (kivéve az 1995-ös évet) kétnapos (szombat és vasárnap) tanulmányi hétvégét tartott. 2007-től a VPR vezetősége a tagsággal való egyeztetés alapján úgy döntött, hogy ezek a rendezvények egynaposak legyenek, de helyette január/február havában és általában júniusban még egy-egy tanulmányi napot tartunk. Ettől kezdve minden évben Topolyán két lelki napot tart a VPR: egy ádventit és egy nagybőjtit. Az idén sajnos a nagybőjti lelki nap a rossz időjárási viszonyok miatt elmaradt.

A tanulmányi napok/tanulmányi hétvégék helyszíne eleinte változott, így időrendi sorrendben: Szabadka, Újvidék, Nagybecskerek, Nagyikinda, Topolya, Magyarkanizsa Bácsfeketehegy, Kishegyes. Egyes helységeken több alkalommal is tartottunk tanulmányi napokat, legtöbbször Bácsfeketehegyen, és 2009-től már hagyománnyá vált, hogy a tanulmányi napokat és az évi kongresszust is minden év szeptember utolsó szombatján tartjuk Bácsfeketehegyen.

³ Mivel úgy gondoltam, hogy nem szabad cserben hagyni azt a szervezetet, ahol buzgón (kisebb-nagyobb hibákkal) tevékenykedtem, a közgyűlés jóváhagyásával vállaltam, hogy a következő nagybőjti lelki napig, tehát 2010 tavaszáig mint ügyvezető elnök lássam el az elnöki feladatokat.

- 1993: *KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS*, Szabadka, 1993. szeptember 4.
- 1994: *HOGYAN TOVÁBB?*, tartományi szintű találkozó, Topolya, 1994. február 27.
- 1996: *MAGYARSÁG ÉS KERESZTÉNYSÉG*, Szabadka, 1996. március 23.
- 1997: *ÉRTELMISÉGI VALLÁSOSság MA*, Bácsfeketehegy, 1997. szeptember 27–28.
- 1998: *A GYERMEK: AJÁNDÉK ÉS FELADAT*, Bácsfeketehegy, 1998. szeptember 19.
- 1999: *EGYÜTT EGYHÁZUNKÉRT ÉS NÉPÜNKÉRT*, Topolya, 1999. szeptember 25–26.
- 2000: *A KERESZTÉNY MAGYAR ÁLLAMISSÁG FÉNY- ÉS ÁRNYOLDALAI A DÉLVIDÉKEN*, Magyarakanizsa, 2000. szeptember 30.
- 2001: „Újulatok meg!” (Ef. 4,24)
EGYHÁZAINK MEGÚJHODÁSI FELADATAI A 3. ÉVEZRED KEZDETÉN
Bácsfeketehegy, 2001. szeptember 29–30.
- 2002: „Engedjétek hozzám a kisdedeket...” (Máté 19, 13-15)
HITOKTATÁS AZ ISKOLÁBAN, Szabadka, 2002. szeptember 28–29.
- 2003: „Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők...” (János 15, 5)
„CHRISTIFIDELES LAICI...” c. pápai enciklika, Topolya, szeptember 27–28.
- 2004: „Család légy, ami vagy!” (II. János Pál)
CSALÁDPASZTORIZÁCIÓ, Szabadka, október 2–3.
- 2005: „Zeng a harang hívó szóval, e szép ünnep reggelén...” (SZVU, 232)
ÜNNEPEINK A MI ERŐSSÉGÜNK, Nagybecskerek–Muzsla, október 1–2.
- 2006: „Ember, hol vagy...” (Ter 3, 9)
VALLÁS A MÉDIÁBAN, Szabadka, szeptember 30. – október 1.
- 2007: „Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség...” (Ef. 4,5)
KERESZTÉNYI FELELŐSSÉGÜNK A MAGYARSÁGÉRT,
Bácsfeketehegy, 2007. szeptember 29.
- 2008: „Ne félj, te kicsiny nyáj...” (Lk. 12, 32)
A VAJDASÁGI KERESZTÉNY MAGYARSÁG JÖVŐKÉPE, Szabadka, 2008. szeptember 20.
- 2009: „Ne hagyjátok a templomot, / A templomot s az iskolát!” (Reményik Sándor, 1925)
KERESZTÉNYSÉGÜNK, MAGYARSÁGUNK MEGMARADÁSA ITT ÉS MOST – A PEDAGÓGUSOK A „NEMZET PAPJAI”,
Bácsfeketehegy, 2009. szeptember 26.
- 2010: „Fölemelem az üdvösség kelyhét, és segítségül hívom az Úr nevét.” (116. zsoltár)
LITURGIA, AZ ISTEN DICSSŐÍTÉSE ÉS AZ EMBER MEGSZENTELÉSE,
Bácsfeketehegy, 2010. szeptember 25.
- 2011: „Apátlan, anyátlan nemzedék”
(dr. Korzenszky Richárd OSB javaslatára)
A KERESZTÉNY CSALÁD VALLÁSI ÉS AZ EMBERI ÉRTÉKEK ISKOLÁJA, Bácsfeketehegy, 2011. szeptember 24.
- 2012: „Hiszek az Istenben!” – Rábízom az életem Istenre (ft. Paskó Csaba javaslatára)
HIT ÉS EGÉSZSÉG,
Kishegyes, 2012. szeptember 29.
- 2013: *HÚSZÉVES A VAJDASÁGI (DÉLVIDÉKI) PAX ROMANA*, Bácsfeketehegy, 2013. szeptember 28.
Hagyományunk az Istenbe vetett hitünk, a nemzeti öntudatunk, avagy ahogyan Prohászka Ottokár mondta:
„Isten a gyökerem, a virágom, az erőm, a levegőm, napom, örömöm s boldogító reményem.”
- 2014: Bácsfeketehegy, 2014. szeptember 27.
Rendezvényünk témaköre a szentatya *Evangélii Gaudium* enciklikája.
- 2015: Bácsfeketehegy, 2015. szeptember 26.
„Mert ti testvéreim, szabadságra vagytok elhívva; csak a szabadság nehogy ürügy legyen a testnek, hanem szeretetben szolgáljatok egymásnak.” (Gal. 5, 13)
Rendezvényünk témaköre: SZABADSÁG! – SZABADSÁG? Meddig tart(hat) az egyéni/közösségi szabadság teológiai, filozófiai és pedagógiai szempontból az egyetemes emberiség javára?
- 2016: 2016. szeptember 24., Bácsfeketehegy
Quo vadis, keresztény Európa?
Rendezvényünk témaköre:
Szent Gellért – keresztény identitás a 21. században
- 2017: Bácsfeketehegy, 2017. szeptember 30.
„Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség...” (Efez 4,5)
Rendezvényünk témaköre:
500 ÉVES A REFORMÁCIÓ
- 2018: Bácsfeketehegy, 2018. szeptember 29.
A család nem luxus – Európa záloga!
(ft. Paskó Csaba javaslatára)

Ha figyelmesen áttekintjük a tanulmányi hétvégeken feldolgozott témaköröket, akkor láthatjuk, hogy a VPR mindig igyekezett lépést tartani az idővel, és mindig az aktuális eseményeket dolgozta fel a keresztény szellemiség szempontjából.

Tanulmányi napok

A tanulmányi napokat évente alkalmasszerűen tartottuk, hol január/februárban, illetve júniusban, tehát a tanulmányi napok száma 50 körül van. A meghívott előadók magyarországi és hazai teológusok, tudományok doktorai, avagy egy megadott témakör szakértői, képviselői voltak.

Regisztráció után közös szentmise a VPR elhunyt, beteg és élő tagjaiért. Szentmise alatt gyónási lehetőség. A szentmise alatt van az első elmélkedés, majd azután a hittanteremben még két elmélkedés, azt követően rövid beszélgetés és agapé.

Neves vendégelőadók

Én legszívesebben minden előadót megemlítenék, feltüntetném az előadásának címét, annak a megtartásának pontos dátumát és helyét, valamint még rövid összefoglalóval látnám el, de sajnos ez lehetetlen.⁴

Nagyböjti lelki nap Topolyán, 2014. április 5-én – lelki vezető ft. mgr. Paskó Csaba

Az ádventi és a nagyböjti lelki napokat teljes rendszerességgel minden évben Topolyán tartjuk meg. A topolyai helyi csoport mindig nagy buzgalommal és készséggel készíti elő a rendezvényeket. Ezért külön dicséret illeti a topolyai helyi csoport vezetőségét, valamint külön köszönet ft. Fazekas Ferenc plébános úrnak, aki mindig díjmentesen bocsátja rendelkezésünkre a ter-

A jelen esetben a válogatáskor elsősorban azt a szempontot vettem figyelembe, melyek azok az előadások, amelyekkel az elmúlt negyed évszázadban a VPR foglalkozott, és egyeznek a VPR szellemiségével és az alapszabályzatunkban lefektetett célkitűzésekkel.

További szempont pedig azoknak az előadóknak a megemlézése, akik **többször** is megtisztel-

⁴ Ez egy több száz oldalas monográfiát tenne ki. Talán akad egy ifjú történész, aki doktorátusa témájának a VPR történetét dolgozná fel vallás-, illetve kultúrtörténeti, avagy szociológiai szempontból. Az anyag megvan hozzá!

tek bennünket egy-egy tanulmányi hétvégénken vagy tanulmányi napunkon.⁵

Ebből a szempontból kétségtelenül a pálmát ft. dr. Korzenszky Richárd atya viszi el, aki 2002-től kezdve egy év kivételével **minden évben** részt vesz a tanulmányi hétvégénken:

DR. KORZENSZKY RICHÁRD OSB, a Tihanyi Apátság perjelje: „**Még jöni kell, még jöni fog...**” **Magyarság, vallás, jövő.** Elhangzott 2009. szeptember 26-án Bácsfeketehegyen.

† DR. GRÓF BETHLEN ISTVÁN külügyminiszteri tanácsadó, a Páneurópa Unió nemzetközi elnökségének tagja (2018. szeptember 4-én hunyt el, Isten nyugosztalja!) **négyszer** is megtisztelt bennünket, és nagyszerű előadói képességével, amelyből sugárzott a délvidéki magyarság iránti szeretet, lelkieken gazdagított bennünket. Az egyik előadása: **Az Európai Unió – előnyök és hátrányok – Magyarország tapasztalatai.** Elhangzott 2007. június 23-án Szabadkán.

† JÓKAI ANNA (2017. június 5-én hunyt el, Isten nyugosztalja!) **háromszor** is megtisztelt bennünket előadásával. Első alkalommal Nagybecskereken tartott előadást 2005. október 1-jén a muzslai *Emmausz Kollégiumban* a Vajdasági Pax Romana „Ünnepeink a mi erősségünk” tematikájú tanulmányi hétvégéjén. A gyászos 2004. október 5-i népszavazás kapcsán előadásának az **Elhomálylott ünnepeink** címet adta.

BALCZÓ ANDRÁS, az öttusa sport magyar világhíressége, a nemzet sportolója, háromszoros olimpiai és tízszeres világbajnok, aki nemcsak a sportról, hanem a **keresztény hitéről, családról, az emberi tartásról is** beszélt. Elhangzott Nagybecskereken, 2007. november 25-én.

EPERJES KÁROLY színművész hitvallása. A résztvevők nagy száma miatt előadását a szentmise után az előadó a templomban tartotta meg. Elhangzott Topolyán 2011. április 9-én.

DR. PAPP LAJOS szívsebész: „**Szívvvel lélekkel**”, Bácsfeketehegy, 2014. szeptember 28-án.

Szakcsoportok

A Keresztény Pedagógusok Társasága (KPT) 2001. okt. 14-én alakult meg a Horgos melletti *Domus Pacis* ferences lelkigyakorlatos házban. A KPT a Vajdasági *Pax Romana* szakcsoportjaként működik, tagjai évente egyszer (július végén vagy augusztusban) háromnapos lelkigyakorlaton vesznek részt.

Congregatio liturgicae et musicae sacrae, azaz: Liturgiai és Egyházzenei Társaság. Ez a szakcsoport több alkalommal szervezett kiemelkedő orgonakoncerteket a szabadkai székesbazilikában, avagy hangversenyeket hazai, anyaországi, illetve osztrák kórusok fellépésével.

A *Szt. Mónika* imacsoport: Kelebián 2014. augusztus 31-én alakult meg a *Keresztény Édesanyák Szent Mónika Közössége*, melyet ft. Paskó Csaba plébános, a VPR elnöke áldott meg.

A VPR karitatív tevékenysége a vajdasági magyar közösségekben

Az oktatói intézmények nem fordulhatnak közvetlenül támogatásért magyarországi alapítványokhoz, csupán egy civil szervezet közvetítésével tehetik meg ezt.

Így pályáztunk a Szabadkán működő Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar számára didaktikai eszközökre, könyvekre, támogatásra olyan egyetemi tankönyvek és jegyzetek kiadására, amelyeket a Kar tanárai írtak.

Ugyanez történt a Szabadkai Műszaki Főiskola esetében is (ahol akkoriban a magyar ajkú hallgatók az összes hallgatók mintegy háromnegyedét tették ki, és az oktatók szempontjából ez az arány még magasabb volt), itt elsősorban műszaki felszerelés volt a kérelem tárgya, továbbá a jegyzetek és tankönyvek megírása, hisz magyar nyelvű műszaki szakkönyvek az akkori Jugoszláviában/Szerbián nem léteztek.

Úgyszintén pályáztunk a szabadkai *Paulinum* katolikus egyházi klasszikus gimnázium számára iskolafelszerelések és bútorok felújítására.

⁵ Jelenleg kifejezetten nagyon szigorú kritériumok alapján történő válogatásról van szó, hisz a 25 év alatt a rendezvényeken általában három előadó szerepelt – tehát az előadók száma cca. 70.

Talán a legközelebb áll a szívünkhöz a Renovabis Alapítványtól elnyert támogatás, amelyet az Ökumenikus Egyházzenei Konzervatórium számára kértünk. A Konzervatórium működéséhez szükséges orgonát Kerényből szállították át a kelebiai *Divisio apostolorum* plébániatemplomba. A felújításra rendelkezésre álló összeg azonban nem volt elegendő, de a VPR közvetítésével és így a *Renovabis* támogatásával Isten dicsőségére és az egyházzenei tanulók örömére, de nem különben a kelebiai plébános (ft. Paskó Csaba) és a hívek örömére is 2014. december 21-én megszólalhatott az orgona.

In memoriam

– Akik már nincsenek köztünk

Az elmúlt 25 év alatt gyarapodott ugyan a tagságunk, nyilvántartásunk szerint a létszám 350 felett van, de sajnos ennek a létszámnak talán csak a fele tekinthető aktív tagnak.

Az elmúlt 25 év alatt viszont voltak testvéreink, akiket a Jóisten magához szólított. Ezért is minden lelki napunk alkalmával a közös szentmisén megemlékezünk az elhunyt testvéreinkről. Sajnos nem tudhatunk minden elhunyt testvérünkről, előfordult már az is, hogy csak évek múlva értesültünk arról, hogy egy-egy testvérünk megtért teremtőjéhez.

FORRÁSOK:

VAJDASÁGI PAX ROMANA ALMANACH (1992–2000). szerkesztette és válogatta dr. Hegedűs Antal, Logos, Tóthfalu, 2001

20 ÉVES A VAJDASÁGI PAX ROMANA (1993–2013). Jubileumi kiadás, Agapé, Újvidék, 2013

Elhunyt testvéreink mindannyian nyugodtan mondhatják Pál apostol szavait: „**Uram! A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet megtartottam.**” (2 Tim 4, 7-8)

NYUGODJANAK BÉKÉBEN!

Zárszóként hadd idézzem a VPR elnöke, ft. mgr. Paskó Csaba atya elnök úr szavait:

„Mondjunk igent az élet kultúrájára és nemet a halál civilizációjára

25 éves a Vajdasági Pax Romana. Negyed évszázad Délvidéken a magyarság és a keresztény kultúra szolgálatában. Felismerni küldetésünket, meglépni és tenni feladatunkat következetesen a 21. században is érték. Fogyatkozó magyarságunk, gyengülő keresztény kultúránkban különösen is fontos minden szerepvállalás, amiben az élet kultúráját és nem a halál civilizációját támogatjuk.

Hála és köszönet mindenkinek, aki a VPR szolgálatában az elmúlt 25 évben következetesen dolgozott, felismerte az élet civilizációját, és ehhez az óriási kultúrához valamit, még ha csak morzsányit is hozzáadott, de hozzáadott!”

* A 25 éves jubileumi kiadvány rövidített és átdolgozott változata

GAÁL, Enikő: A KMÉM ötven éve. A Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom – Pax Romana története, 1959–2009. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2016

25 ÉVES A VAJDASÁGI PAX ROMANA (1993–2018). Jubileumi kiadás, szerkesztette és válogatta lovag vitéz dr. Bogner István, a VPR alelnöke, Grafoprodukt, Szabadka, 2018
Az elmúlt 25 év alatt készült jegyzőkönyvek.

Metanoia

(Tamás hite) Már egy hét is eltelt azóta, hogy utoljára festett, pedig a szomszéd faluban élő káplánnak megígérte: őszre befejezi a képet. „Ha behunyom a szemem, látom magam előtt a jelenetet, ahogyan Tamás apostol Jézus Krisztus sebébe teszi ujjait, és a kételkedése tovaszáll hitéből”, magyarázta a káplánnak nem is egyszer, de valójában önmagát győzködtte, bátorította, hogy végre-valahára elkezdje a régóta tervezett munkát. A papnak tetszett az ötlet. Arra biztatta a nyugdíjas férfit, bátran fesse meg ifjúkori önmagát Tamásként, ha úgy látja jónak. Pénzt nem kért a munkájáért, ezt a képet lelkesedésből szeretne volna elkészíteni őszre, amikor a templom felszentelésének tizedik évfordulóját ünneplik. Kezdetben nagy lendülettel látott neki a két főalak ábrázolásához, ám az azt követő délelőtt, hogy Tamás apostolt saját képmására megfestette, úgy állt a vászon előtt, mintha karjai megbénultak volna. „Képtelen vagyok folytatni, mert azzal elismerném saját kételkedésemet és hitelenségemet. Aki ránéz majd, felismeri, hogy ez a kép szálnalmas önvallomás, semmi több.”

Letette az asztalra a palettát az ecsetekkel együtt, és töltött magának egy pohár pálinkát, majd elfoglalta kedvenc helyét a kertre néző ablakkal szemben. Mialatt az ócska fotelben tűnődött, érvek egész sorát gyűjtötte össze azért, hogy lebeszélje magát a munkáról. „Nem vagyok méltó rá, hogy ezt a témát megfessesem... Fáj a csuklóm meg a derekam, az orvos is megmondta, hogy ne erőltessem magam, inkább pihenem kéne. Különben sem éri meg, túl nagy munka ez ingyen... Az atya persze csalódnai fog bennem, de majd kitalálok valami elfogadható magyarázatot...” Felállt a karosszékéből, odament az asztalhoz a szemüvegéért, és addig vagdosta a földhöz, míg ki nem törött belőle a két bifokális lencse. Utána elégedetten üldögélt, kezében a pálinkásüveggel és a stampedlis pohárkával.

Szorgalmasan töltögetett magának egészen addig, míg el nem bóbiskolt.

Arra ébredt, hogy ugat a kutya a kertben, hunyorogva tekintett ki az ablakon. Erősen sütött a szemébe a nap, csak annyit látott, hogy két jókorára nőtt alak áll a kertkapunál. Nagy fekete gépkocsival érkeztek, a típusát nem tudta megállapítani, kicsit távolabb parkolt az utca túlsó oldalán.

– Kit keresnek? – kiáltott nekik az ablakból.

– Özvegy Tamás Gábort – mondta az egyik.

– Én vagyok. Mit akarnak?

– A megyei szociális osztályról jövünk – felelt a másik. – Engedjen már be, fontos ügyben járunk el!

Tamás megvonta a vállát, még érezte fejében a hátradobott pálinkákat, talán ezért is viselkedett a szokottnál elővigyázatlanabban. Megkötötte az öreg pulit, ajtót nyitott a két jól öltözött idegennek, és betessékelte őket, a konyhában ültek le.

– Az eltartási szerződés ügyében jöttünk – kezdte az egyik, felváltva beszéltek. – Új szociális otthon nyílik a megyében, most mérjük fel az igényeket. A bácsi is jogosult rá. Nem kerül semmibe, csak a házat kell leadni, és máris költözhet. Hoztunk szóróanyagot is.

A festő hol az egyikre, hol a másikra nézett, s míg a férfiak szóval tartották, az is felmerült benne, „hogyan szabadulhatna meg ettől a két alaktól”.

– Nem kell sokáig töprengeni, bácsi. Már nagyon sokan előjegyezték magukat – folytatták mondókájukat felváltva, ahogy eddig is tették. – Nemsokára már csak a várólistán marad hely. Ha most aláírja a szerződést, az a tuti, még kap kétszázezer forintot is a költözés költségeire.

Az egyik elővett egy köteg bankjegyet, és megmutatta Tamásnak. A festőnek mentőötlele támadt:

– Sajnálom, hogy nem olvashatom el a szerződést, mert épp az imént törtem el a szemüvegemet.

Gyűrött, rövid ujjú, kockás ingének zsebéből előhúzta, hogy megmutassa. Arra kérte őket, hagyják nála a papírokat, majd ha visszajött az optikustól, elolvassa. Ez nem tetszett a két férfinak.

– Az nem jó nekünk – mondta ugyanaz, aki az imént a pénzt mutogatta. – Inkább visszajövünk valamikor, néhány nap múlva.

Azután faképnél hagyták az idős embert, akinek már gyöngyözött a homloka. Addigra belátta, hogy a pálinka túl könnyelművé tette. Mikor a két férfi elhajtott gépkocsijával, nagyot sóhajtott. Most kezdett félni csak igazán, mert eszébe jutott, mennyire kiszolgáltatott helyzetben van. „Mit csináljak, ha visszajönnek... Akár kényszeríthetnének is, hogy írjam alá... Ezek nem a megvétől jöttek... A házam kell nekik.” Hogy nyomasztó gondolataitól szabaduljon, odaállt a vászon elé, és határozott vonásokkal folytatta a képet. Még aznap délután befejezte Jézus Krisztus alakját, három nappal később pedig a kép teljesen elkészült. Következő reggel elindult vele a káplánhoz, hogy megmutassa. A papot nem találta otthon. A házvezetónőtől tudta meg, hogy egy férfihez ment látogatóba a kórházba. Az asszony megkínálta teával, és mivel örült, hogy van kinek elmondania új pletykáit, rögtön elmesélte, mi történt tegnap kora este. A rendőrök elfogtak két férfit, akik már hetek óta rettegésben tartották a környéken élő idős embereket, különböző ígérekkel vagy zsarolással pénzt csaltak ki tőlük, de akadt olyan is, akit majdnem otthontalanná tettek.

(Szabadfogás) Az utcáról behallatszott a ház előtt elhúzó gépkocsi kétségbeesett fékcsikorgása, túl későn vették észre az úttesten keletkezett mély nyílást. Novemberben korán sötétedik. Már csak az ő asztaluknál égett az olvasólámpa a dohzagú szobában, ahol a fiú Lacival, a könyvtárossal beszélgetett. Körülöttük mindenütt könyvek, a polcokon, az asztalokon, a földön.

– Ne hidd, hogy én változtattam meg az életedet! – mondta Laci. – Te döntöttél a saját sorsodról!

– Na de, Laci, ha nem segítesz, még az sem kizárt, hogy előzetes letartóztatásban csücsülnek...

– Felesleges ezen rágódni – szakította félbe Laci, kicsit összeszorította fogsorát beszéd közben.

Mindig úgy tartotta a fejét, hogy csak az egyik fülét lehessen látni, azt, amelyik normális, így nem tűnt nevetségesnek. Mielőtt folytatni tudta volna mondanivalóját, megszólalt a kinti telefon, kirúgta maga alól a széket, s szaladt ki a szobából.

Köszönt valakinek. A fiú majdnem egy órája volt ott, de képtelenség volt Lacival beszélgetni. Egy normális mondatot nem tudtak befejezni. Állandóan jött valaki, vagy telefonáltak.

Laci letette a kagylót, épp csak az orrát dugta be, úgy mondta.

– Te maradj itt még egy kicsit, fel kell mennem a titkárságra! Mindjárt jövök vissza! Nyiss ajtót, ha valaki jön! Tudod, hogyan kell, ismered a járását!

Becsapta az ajtót maga után. Magára hagyta a fiút a könyvekkel. Lehet, hogy a fiú nem tett volna így Laci helyében. Vagy a könyvtáros jobban ismerte volna a fiút, mint a fiú saját magát?

Miután az apja is meghalt, a testvére családja fogadta be a fiút. Elvileg tanuló volt még. Elég jól tudott kártyázni, viccet mesélni és hazudni. Ez sokáig kitöltötte minden szabad idejét. Ha pénz kellett, kért kölcsön. Eleinte a könyvtárba is csak emiatt járogatott be. Minden százast megköszönt, holott tudta, talán sohasem adja meg. Lacitól szégyellt kérni, tudta, hogy neki sincs, csak a kollégájától, Balázstól, aki kicsit idősebb volt nála. Most végezte el az egyetemet, orvos szülei támogatták. Széplélek, mindig elnézte, ha a fiú átmenetileg adósa maradt.

Balázs néha bemutatta másoknak is, gitározott egy zenekarban, így sok embert ismert, kész aranybánya volt ez a fiúnak. Balázs egyszer nagyon megharagudott, mert a fiú a koncertjükre úgy lógott be, hogy azt hazudta, ő a gitáros, Balázst pedig alig, csak hosszas magyarázkodás árán akarták beengedni. Mire tisztázta magát, a fiú már a piától kiütve feküdt a padlón. Balázs a könyvtárosnak is panaszkodott a fiúra.

– Miért csináltad? – vont a felelősségre Laci, amikor legközelebb találkoztak.

A fiú lelkiismeret-furdalás nélkül felelte.

– Kártyázni akartam, csak nem volt kivel.

– Azt hittem, dolgozol...

– Nem találom munkát.

A könyvtáros a fiú szemébe nézett, látta, hogy hazudik. A piaristáknál tanult, évekig birkózott a „Dózsában”, könnyedén lecsaphatta volna. Laci alacsony, zömök, nagyon keménykötésű férfi volt. A fiú néha nem is értette, miért nem zavarja már el egyszer és mindenkorra.

– Mit akarsz csinálni?

Erre a fiú őszintén tudott válaszolni.

– Tetszettek azok a könyvek... Tudod, a múltkor adtál kölcsön néhányat...

– Igen, emlékszem. Na és?

– Az írással szívesen megpróbálnék. Míg apám élt, szerettem volna írni neki a nagyapámról, aki eltűnt a fronton.

– A jövő héten bejössz, és nekifogsz!

Megírta. Laci beajánlotta néhány helyre, könyvtárosként sok szerkesztőt, írókat ismert, de sehol sem kellett a fiú novellája. Az egyik napilap szerkesztőségében elbeszélgettek vele, és biztatták, próbáljon szerencsét a sportrovatnál, ott mindig szükség van új fiatalokra. Átküldték a szomszéd szobába, „a sportosokhoz”, ahol a kutyája sem volt kíváncsi rá.

Akkor érkezett a megdöbbenő hír: egy nagy reménységnek tartott súlyemelőt jogerősen próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, különösen nagy kárt okozó csalás büntette miatt.

A fiú az esélytelenek magabiztosságával ajánlotta fel, megkeresi a sportolót, és beszélni fog vele. Adtak egy telefonszámot, amelyen este hétig visszahívhatja a rovatot, ha sikerrel jár. Nyilván kiröhögtek, amikor becsukta maga mögött az ajtót. Úgyse jön vissza többé, gondolták.

Nem is sejtették, hogy Siklós Bercivel ismerték egymást. Ugyanabba a középiskolába jártak a Ferencvárosban. A fiú rohant az edzőterembe, ahol Berci a délutánjait erősítéssel töltötte. Szerencséje volt, még elérte őt. Berci idősebb volt nála. Annak idején sokszor legyőzte a fiút, bokszban, birkózásban, súlyemelésben – lényegében mindenben.

Még csak nem is furcsállotta, hogy éppen a fiú írja meg élete drámai eseményét. Berci valami örökségből szert tett némi készpénzre. Szerette volna befektetni valamilyen jól jövedelmező üzletbe. Uzsorakamatra adott kölcsönt, a pénzt nem fizették vissza, viszont kapott egy lakást, melyet a tulajdonos tudta nélkül akartak átíratni

a nevére. Az adósnak nyoma veszett, az ügyvéd mosta kezeit, a tulajdonos őt perelte be. Röhögött a markába a lakásmaffia.

Berci történetét leközlötték, a cikk alatt fekete betűkkel kinyomtatták a fiú teljes nevét. Másnap tíz példányt vett a lapból. Azóta dolgozott a szerkesztőségnek. Sokat olvasott, keveset kártyázott.

Lacit hiába faggatta arról, hogy miért karolta fel. Mindig kitért az ilyen beszélgetések elől. Mindenki úgy tartotta róla, hogy kiegyensúlyozott ember, hívő, rendszeresen jógázik is. Mások úgy mondanák, „békében él az Istennel.” Lelkiismeret, becsület, alázat. A fiú tudta jól, hogy Laci tisztában volt e szavak eredeti jelentésével. Neki soha többé nem hazudott.

– Miről kell írnod legközelebb? – kérdezte a könyvtáros a fiútól, mikor újra együtt voltak.

– Megyek a birkózók közé.

– Jó lesz, ha kerülöd a szabadfogásúakat, azok kiszámíthatatlan fickók, én is az voltam.

– Mi az, hogy szabadfogású? – a fiú szándékosan tett úgy, mint akinek fogalma sincs semmiről.

– Ezért a kérdésért nem vagyok túl büszke rád. Na, akkor most jól figyelj rám!

Laci felpattant a helyéről, megragadta, talpra állította a fiút, és máris rögtönzött bemutatót tartott. Bezzeg most senki sem telefonált vagy csöngetett.

(Belső csend) Tíz darab ezres. Hónapok óta először tudott ennyit félretenni kettőjük nyugdíjából, a többi elment a számlákra, a közös költségre, némi kosztra. Az igazság az, hogy az utóbbi hetekben már enni is alig tudott. Egyszerűen képtelen volt lenyelni akár egy szelet vajás kenyert is, mert minduntalan a férjét látta maga előtt. Ahogy behunyt szemmel vagy üres tekintettel a zöldre festett falat bámulva, mindkét térdét a hasa alá húzva fekszik kórházi ágyán.

Minden nap meglátogatta. Ha maradt pénze, vásárolt valami levesnek- vagy főzeléknekvalót a piacon, otthon elkészítette, és délután bevitte a férjének. Olyankor szótlanul figyelte, hogyan kanalazza lassan az ételhordóból a kosztot, majd szépen lassan visszafektette az ágyra. Szót már alig váltottak, mert abból majdnem mindig veszedés lett, és a múltkor már a nővér is rájuk szólt emiatt.

Érezte, hogy gyorsabban ver a szíve, mialatt felfelé siet a lépcsőn a kettes számú belgyógyászati osztályra.

A nővérrel már a folyosón találkozott. Infúziós palackokkal volt tele mindkét keze. Az idős asszony menet közben csúsztatva fehér köpenyének zsebébe a bankjegyeket, amit a nővér széles mosollyal nyugtázott, és máris száguldott tovább, mert aznap három ember munkáját látta el egyedül.

Annyit azért még feltétlenül közölni akart az idős asszonnyal: „Jó, hogy megérkezett, Éva néni. Hozzám nem szól egész nap, ilyen még nem is volt.”

Az idős asszony óvatosan nyitott be a kórterembe, némelyik beteg ágya fölött neonfény vibrált, a férje az egyik sötét sarokban feküdt. Fájós lábaival odacsoszogott az ágy mellé, és leült a kisszékre. Egy ideig nézte a mozdulatlan testet, majd megszólalt:

„Én vagyok itt...” A férje tovább feküdt szótlanul, ahogy máskor. „Ne haragudj, hogy üres kézzel jöttem... Tudod, ma fizetős nap van... Nemsokára megjön a nyugdíj, addig csak kibírjuk valahogy... Meleget én sem ettem tegnapelőtt óta, amikor Marika, a szomszédasszony meghívott magukhoz vacsorára... Rántott hús volt, sült krumplival... Szívesen küldött volna neked, de én mondtam, hogy nem tudod megenni... A fogaid miatt... Viszont megadta István atya telefonszámát... Én már beszéltem vele, azt mondta, bármikor hívhatjuk, ha szükség van rá, eljön... De neked is akarnod kell... Én tudom, hogy te akarnád, csak a múltad miatt dacból ellenállsz..., mint amikor a téeszben agitáltak, de legvégül arra is igent mondtál.... Ugye emlékszel? Abban az évben lettem a jegyessed. Figyelsz rám, Oszkár? Hallasz engem? Akkor megyek telefonálni, jó?”

Az idős asszony a kórház folyosóján zokogva várta István atyát. A nővér próbálta vigasztalni, de nem sok sikerrel. A halk szavú római katolikus pap bemutatkozott a nővérnek.

„Ne haragudjon, hogy idekérettem”, kezdte az idős asszony. „Az én hibámból történt... Mikor megmondtam neki, hogy telefonáltam, kizavart a kórteremből... Én tudom, hogy a férjem lelke mélyén vágyik rá... Csak a büszkesége nem engedi... Mindig a múltjára hivatkozik, arra a kurva pártra..., már bocsánat.”

A pap nem vette zokon, az idős asszony minden szavát figyelmesen hallgatta. Megkérdezte a férj nevét, majd bement a kórterembe. Addig a nővér leült az idegileg teljesen kimerült idős asszony mellé a narancssárga műanyag székre.

Beszélt hozzá, hátha sikerül megnyugtania. Közben szemügyre vette. A kora hetven év körül lehetett, betegesen sovány volt, kézfejjén kitüremkedtek a kék erek, táskás szeme köré mély árkokat vésett a kialvatlanság.

István atya nem maradt sokáig a kórteremben. Higgadtságát megőrizve közölte az asszonnyal, hogy a férjét nem érdekli a betegek kenetének szentsége. Hallani sem akar se gyónásról, se áldozásról.

Az idős asszonyt újabb sírógörccs ragadta magával.

„Maga is római katolikus, ugye?”, kérdezte a pap, mire az idős asszony bólintott, válaszolni nem tudott, mert annyira rázta a zokogás.

Akkor a pap a nővérhez fordult: „Hol beszélhetek ezzel az asszonnyal nyugodtan?”

A nővér elbizonytalanodott.

„Nem tudom, hogy az ügyeletes orvos mit fog szólni hozzá, de az én szobámba bemehetnek egy kis időre. Ott van a folyosó végén. Jöjjenek velem, beengedem magukat. Míg kiosztom a vacsorát, maradhatnak, de utána adminisztrálnom kell.”

A pap bólintott. Ez egyszerűbb volt, mint hosszas magyarázkodásba kezdeni a hit erejéről, Jézus Krisztus megváltó kereszthaláláról vagy általában véve a szeretet misztériumáról, ráadásul éppen hamvazószerda után néhány nappal.

István atya úgy látta, hogy az idős asszonynak szüksége van a szentség felvételére, ezért keresett egy nyugodt helyet. Miután végeztek, megköszönte a segítséget a nővérnek, aki egy konzervekkel, zsömlékkal és tányérokkel teli koscsival közlekedett egyik kórteremtől a másikig.

Az idős asszony egyedül indult el hazafelé. Nem messze a kórháztól, a kihalt játszótéren keresztülhaladva, lépteit egyszer csak lelassította, majd leült az egyik padra. Úgy érezte, ha megpihen, úgy könnyebben átadhatja magát a benső csendnek, amelyre nagyon áhítozott. A nyugalom szétáradt benne, lelkének mély ráncai kisimultak, a hirtelen rátört álom fájdalom nélkül emelte át a nemlétbe.

Barantó

Dokumentumjáték 3 felvonásban, utójátékkal.
Megírását Serdült Benke Éva XX. századi erdélyi „gályarab”-prédikátorok című tanulmánya inspirálta.

A dráma forrásdokumentumai **Tófalvi Zoltán 1956 erdélyi mártírjai II. Az érmihályfalvi csoport** című, a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál 2007-ben megjelent dokumentumkötetéből és **Balaskó Vilmos Élet a föld alatt** című börtönvisszaemlékezéséből (Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 2001, sajtó alá rendezte Tófalvi Zoltán) származnak.

A 2. jelenetben a Sass Kálmán által elmondott bibliai idézeteket a Királyhágómelléki Református Egyházkerület 2014. évre kiadott kalendáriumából vettem; szerk. Bereczki András lelképásztor.

Ezúton is köszönetet mondok nt. Hermán M. Jánosnak és a Sass család tagjainak a színmű megírásához nyújtott segítségükért.

Történik 1957-ben és 1958-ban.

Szereplők:

Sass Kálmán református lelkész, 53 éves
Mária, a felesége, 43 éves
Enikő (Menyasszony), 19,
Gyöngyi, 17,
Kálmán, 16,
Béla, 15,
Huba, 12 éves, gyerekeik
Vőlegény (Kiss Mihály), mérnök, 25 éves
Balaskó Vilmos református lelkész, 44 éves
Dr. Hollós István tanár, 52 éves
Számadó Ernő költő, 51 éves
Dr. Andrásy Ernő orvos, 68 éves
Őrnagy
Történész
Fogdaügynök
Rendőrfőhadnagy

I. Szekus
2. Szekus
3. Szekus
4. Szekus
Tiszt
Őrmester
1. Verőlegény
2. Verőlegény
Hadbíró ezredes

A szín jobb oldalán Történész dolgozószobája. Történész íróasztala mögött ül, az asztalon számítógép képernyője, iratok, dossziék; mögötte könyvespolc. Történész nemcsak a dossziékból, a följegyzéseiből idéz, hanem dolgozószobájából kimozdulva néha megállítja a cselekményt, megvilágítja a látottak és elhangzottak hátterét.

Középen Sass Kálmán lelkészi lakásának szobája, Balaskó Vilmos parókiája, dr. Andrásy Ernő lakása, az utójátékban a bärágani kényszerlakhely.

A bal oldalon a Szekuritáté irodája, a kihallgatószooba, a cellák, az ítélelhirdetés és a kivégzések helyszíne.

I. felvonás

1.
A Szekuritáté nagyváradi irodája. Őrnagy eligazítást tart 1. és 2. Szekusnak.

Őrnagy Elvtársak! Az imperialisták mindenféle ügynököket küldenek a nyakunkra, ezért most különösen fontos kötelességünk az állam biztonságának védelme! Le kell lepleznünk a népi demokratikus rendszer ellenségeit! A 70. számú belügyminiszteri parancs alapján operatív feladatunk minden nacionalista, irredenta, Horthy-

fasiszta ellenség leleplezése. Fasiszta minden 1940 és 1944 között tevékenykedő párt, tehát felszámolandó minden főkolomposa! (*Elhallgat.*) Itt, a határ mentén nem szűnt meg a háború... Itt nem volt békekötés. Remélem, ezt az elvtársak is tudják! (*Irattartójából egy röplapot vesz elő.*) Az egyik postástól kaptuk ezt az irományt. (*Beleolvass.*) Magyar és román testvérek! Közös harcban vívjuk ki a függetlenséget! Ne egyetek több puliszkát, ne higgyetek a hazug híreknek! Budapest a miénk. (*Főlnéz.*) Gondolják meg, elvtársak: mi lett volna itt, ha a magyarországi... felfordulás ide is átterjed! (*Meglobogtatja a röplapot.*) Ehhez köze van az érmihályfalvi református papnak, aki egy Münchenből irányított mozgalom itteni vezetője! (*Látva alárendeltjei meglepetését, bizalmaskodva folytatja.*) Kihallgattunk ez ügyben két fiatalembert. Kiszedtünk belőlük ezt-azt. A pap az egyiktől amerikai dollárt vásárolt..., ami ugye törvénybe ütköző. Gyaníthatóan a lakásán rejtgeti. (*Keményen.*) Meg kell találniuk a dollárokat! Biztos vagyok benne, hogy találnak mást is. A gyerek az apjától lopta ugyan a valutát, aki történetesen vámtiszt..., de ez most mellékes körülmény. A papot ezért kapják el, hogy cinkostársai ne fogjanak gyanút. Szolgálatunk vezetője előírta, hogy kémkedés vádjával minél több egyházi személyt tartóztassunk le. Ne feledjék: a burzsoázia utolsó bástyája és maradványa az egyház! Ezt véssék az eszükbe! Kémeket akarok!

2.

Sass Kálmánék lakása. Sass Kálmán íróasztalánál ül, egy lapot tanulmányoz, néha valamit beleír. Mária a kanapén híméz, Béla és Kálmán sakkoznak.

Sass Kálmán Úgy látom, senkit se hagytunk ki.

Kálmán Leveszem a futódat!

Béla Hű..., ezt elnéztem.

Mária Már jöhetnének.

Gyöngyi (be a másik szobából) Olyan ünnepiesen lóg a szekrényben! Mindennap megnézem. Olyan szép! Katica néni nagyon ügyesen varr. Ugye, édesanya, ő varrja majd az enyémet is?

Kálmán Ahhoz előbb vőlegény kellene!

Béla nevet.

Gyöngyi (Kálmánhoz) A bábuiddal törődj inkább!

Kutyaugatás.

Béla Jönnek! Jelez a Vitéz.

Menyasszony, Vőlegény és nagy karimájú, fekete kalapban, csokorra kötött nyakkendőben Számadó Ernő érkezik.

Számadó Békesség Istentől!

Menyasszony Nagyon szép este volt. Fel-emelő..., lélekemelő. Ernő bácsi egyik versét is elszavalták.

Sass Kálmán Melyiket?

Vőlegény A legszebb hajnal a címe.

Gyöngyi (szavalja) Az én szívem csupa-csupa vér / Itt temet el a bánat, amerre / Virágok közt kanyarog az Ér.

Számadó (meghatódva) Köszönöm, Gyöngyi-kém! De a menyegző előtt ne temessünk! (*Sass Kálmánhoz*) Komoly mérnökember a vejed. Beszélgettünk hazafelé a terveiről. No, de megyek, mert utóbb még kikapok drága Sáríkámtól. (*Bohókásan meglengeti kalapját Menyasszony és Vőlegény előtt.*) Éljen az ifjú pár!

Mária Jó éjszakát!

Sass Kálmán Kézcsókom Sáríkána. (*Kikíséri Számadót, visszatérve Vőlegényhez*) Ő az Érmellék Áprilyje. Meséket is ír..., a gyerekek nagyon szeretik. Nem említette?

Vőlegény Magáról keveset beszélt.

Menyasszony Inkább Tóth Árpádról, Adyról...

Gyöngyi (Máriához) Édesanya, ti hogy ismerkedtetek meg?

Sass Kálmán (közbevág) Kirándultunk a hegyekbe..., sok fiú és lány...

Mária Apátok egy szép csokrot szedett össze, és elkiáltotta magát: ezt annak adom, aki a legjobban szeret egem!

Sass Kálmán (Máriához) Te pedig felugrottál, aztán, mint aki elárulta magát, elbújtál.

1. Szekus (hangja) Mindenki a helyére!

Lábdobogás.

1., 2., 3. és 4. Szekus beront a szobába.

1. Szekus Államvédelmi rendőrség! Senki sem hagyhatja el a házat! Házkutatást tartunk! (*Egy papírlapot lobogtat, majd int 2. és 3. Szekusnak, ők kirángatják az íróasztal fiókjait, tartalmukat a padlóra szórják; néhány röplapot és iratot átadnak 1. Szekusnak, majd lepecsételik az íróasztalt.*)

Vőlegény (méltatlankodva) No de...

2. és 3. Szekus megy a másik szobába.

Sass Kálmán (Gyöngyinek) Menj utánuk, és figyeld minden mozdulatukat!

Gyöngyi a szekusok nyomába ered.

2. Szekus jön egy kibontott, koronás címeres magyar zászlóval, leteszi 1. Szekus mellé, majd visszaindul.

3. Szekus egy másik zászlót hoz.

1. Szekus Olvasd, mi van rajta!

3. Szekus 1920–1940, 1940. szeptember 3. Érmihályfalvai hittestvéreknek a húszéves trianoni rabságból történt felszabadulás boldog emlékére. Nyírábrány református leányegyházának közönsége.

Megjelenik Huba kócosan, álmosan, riadtan néz körül.

2. Szekus egy befőttesüveget hoz.

1. Szekus Nyisd ki!

2. Szekus kinyitja.

1. Szekus Megvan ez is! (1. és 2. Szekushoz, Sass Kálmánra mutatva) Megbilincselni és elvezetni!

Mária (1. Szekushoz) Az Istenre kérem! Engedje meg legalább, hogy a férjem megeskethesse a lányunkat a vőlegényével.

1. Szekus Mit képzelsz? Itt házkutatás folyik. Komoly bűnjeleket foglaltunk le!

Mária (a szekrényből kézimunkát vesz elő, és 1. Szekusnak nyújtja) A feleségének küldöm.

1. Szekus Nem!

Mária (másik kézimunkát vesz elő a szekrényből) Ezt pedig az édesanyjának.

1. Szekus (tanácstalan, aztán átveszi a kézimunkákat. 2. és 3. Szekushoz) Állj! (Sass Kálmánhoz) De csak röviden! Csak a legszükségesebbet engedélyezem.

Sass Kálmán bibliájával és énekeskönyvével az asztal elé lép, intésére Menyasszony és Vőlegény az asztal másik oldalán egymás mellé áll; a többiek mögéjük sorakoznak. A négy szekus félrevonul.

Sass Kálmán A helyzet rendkívülisége és váratlansága folytán dallam nélkül idézem 140. zsoltárunk szavait: Szabadíts meg engem Úr Isten, / A gonosz család embertől: / Őrizz erőszaktevők ellen, / Ments meg a vakmerő néptől. Ámen. Most pedig fogjátok meg egymás kezét! (Vőlegényhez) Mondjad először te, keresztyén férfitestvérem:

Vőlegény (mondja Sass Kálmán után az ő tagolása szerint az eskü szövegét) Én, Kiss Mihály / esküszöm az élő Istenre, / aki Atya, Fiú, Szentlélek, / teljes Szentháromság, / egy örök Isten, / hogy Sass Enikőt / akinek most Isten színe előtt kezét fogom / szeretem. Szeretetből veszem el őt / Isten törvénye szerint feleségül. / Hozzá hű leszek, / vele megelégszem, / vele szentül élek, / vele tűrök, / vele szenvedek, / és őt sem egészségében, / sem betegségében, / sem boldog, sem boldogtalan állapotában / holtomig vagy holtáig / hitetlenül el nem hagyom, / hanem teljes életemben / hűséges gondviselője leszek. / Isten engem úgy segítjen. Ámen.

Sass Kálmán (Menyasszonyhoz) Most pedig mondd te, keresztyén lánytestvérem:

Menyasszony (mondja Sass Kálmán után) Én, Sass Enikő / esküszöm az élő Istenre, / aki Atya, Fiú, Szentlélek, / teljes Szentháromság, / egy örök Isten, / hogy Kiss Mihályt / akinek most Isten színe előtt kezét fogom, / szeretem. / Szeretetből megyek hozzá, / Isten törvénye szerint feleségül. / Hozzá hű leszek, / vele megelégszem, / vele szentül élek, / vele tűrök, / vele szenvedek, / és őt sem egészségében, / sem betegségében, / sem boldog, sem boldogtalan állapotában, / holtomig vagy holtáig, / hitetlenül el nem hagyom, / hanem teljes életemben / hűséges segítőtársa leszek. / Isten engem úgy segítjen. Ámen.

1. Szekus Ne húzzák tovább! Mondtam: csak röviden!

Sass Kálmán (áldásra emeli kezét, Menyasszonyhoz és Vőlegényhez) Áldjon meg téged az Úr, és őrizzen meg téged! Ragyogtassa rád orcáját az Úr, és könyörüljön rajtad! Fordítsa feléd orcáját az Úr, és adjon neked békességet! Ámen. (Családtaggaira néz) A gyülekezet énekelje a 434. dicséretünk első versszakát, mely így kezdődik: Vezess, Jézusunk, / S véled indulunk.

(A család énekel) Vezess Jézusunk, / S véled indulunk. / Küzdelemre hív az élet...

1. Szekus (belekiabál) Most már aztán vége! (2. és 3. Szekushoz) Teljesítsétek a parancsot!

Sass Kálmán (1. Szekushoz) Elbúcsúznék a családomtól.

1. Szekus Na, még ez is! De aztán nagyon gyorsan!

Sass Kálmán (Máriához) Vessed az Úrra a te terhedet, ő gondot visel rólad, és nem engedi,

hogy valamikor ingadozzék az igaz. (*Menyaszonyhoz és Vőlegényhez*) Az Úr pedig igazgassa a ti szíveteket az Isten iránt való szeretetre és Krisztus iránt való állhatatosságra. (*Gyöngyihez*) Minden gondotokat öreá vessétek, mert néki gondja van reátok. (*Kálmánhoz*) Az Úrnak félelmében erős a bizodalom, és az ő fiainak lesz menedéke. (*Bélához*) Mit mondunk azért ezekre? Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk? (*Hubához*) Én is apa nélkül nőttem fel, mégis ember lett belőlem.

2. és 3. *Szekus megbilincseli és elvezeti Sass Kálmánt.*

3.

A Szekuritáté irodája. Sass Kálmán még civil ruhában.

Örnagy Milyen külföldi valutát vásárolt tavaly ősszel?

Sass Kálmán Kétszázötvenöt amerikai dollárt (*megnyomja a szót*) kaptam egy fiútól. Megkért, hogy váltsam be a bankban.

Örnagy Mit tett a dollárokkal?

Sass Kálmán Egy ideig a páncélszekrényben tartottam, majd, amikor a fiút letartóztatták..., megijedtem, és a dollárokat elástam... az istállóban.

Örnagy Miért nem adta le a milíción?

Sass Kálmán Arra vártam, hogy hazajön, és visszaadom neki.

Örnagy (*fáradtan sóhajt*) Ismertesse az ön-életrajzát!

Sass Kálmán 1904. április 17-én Gálospetriben születtem, ott végeztem az elemi iskola hat osztályát, majd a máramarosszigeti gimnázium tanulója lettem. 1918-ban a világháború miatt bezárták a gimnáziumot, és Feketebátorra jöttem... Az ottani kolostorban cselédként dolgoztam, közben a kolostor gimnáziumában tanultam... Egy évig pedig magántanuló voltam Érmihályfalván. Nagykárolyban érettségiztem. 1924 őszétől 1928 nyaráig a Kolozsvári Teológiai Intézet hallgatója voltam, aztán Domahidára neveztek ki segédlelkésznek. 1930 novemberében saját költséggel Svájcba utaztam. Bázelen és Zürichben teológiát hallgattam.

Örnagy Ott kikkel kötött ismeretséget?

Sass Kálmán A tanárokon, diáktársaimon kívül egy évfolyamtársam, Welti Henrik családjával.

Örnagy (*felélénkül*) Mi volt a foglalkozása? Milyen volt az anyagi helyzete Welti úrnak?

Sass Kálmán Készruhaboltja volt.

Örnagy Zürichben milyen idegen személyekkel ismerkedett meg?

Sass Kálmán A tanári karon kívül senkivel... Velük semmiféle kapcsolatot nem ápoltam hazatértem után.

Örnagy Mikor jött vissza, és mivel foglalkozott?

Sass Kálmán 1931 májusában..., és a nagyváradi református parókia segédlelkészévé neveztek ki. Innen a mezőtelegdi parókiaira költöztem... Ott 1936 szeptemberéig szolgáltam, amikor Érmihályfalván lettem lelkész, ahol letartóztatásom napjáig dolgoztam.

Örnagy Miért toloncolták ki Magyarországra?

Sass Kálmán 1939 őszén Érmihályfalván három személyt letartóztatott a Sziguranca... Létrejött valami szervezet... Erdélyiek mozgalmanak nevezték el... Kizárólag magyarok voltak a tagjai. Fegyver és lőszer szerzése volt a céljuk, hogy a határoknak Magyarország számára kedvező visszaállítása után megpróbáljanak... cselekedni. A szervezetnek a segédlelkészem is tagja volt, anélkül, hogy nekem tudomásom lett volna róla. A parókia pincéjében néhány láda robbanószert rejtett el..., utólag továbbadta. Engem 1939. december... 18-án tartóztattak le... a kolozsvári Szigurancán négy napig tartottak fogva, de nem hallgattak ki, majd körülbelül hatvan református és katolikus lelkésszel együtt kitoloncoltak Magyarországra.

Örnagy Ott hol telepedett le, és mivel foglalkozott?

Sass Kálmán A magyar hatóságok valamennyiünket a Palace Hotelben szállásoltak el, 1940 februárjáig tartózkodtunk ott. Akkor átjött hozzám a feleségem, és elmentünk Túrkevére a nagyapjához.

Örnagy Hogyan biztosította a megélhetését?

Sass Kálmán Budapest Város Polgármesteri Hivatalától háromszáz pengős segílyt kaptam én is.

Örnagy (*kis szünet után*) Miért nem vallja be az igazságot, Sass úr?

Sass Kálmán Az igazat mondtam.

Örnagy (*sóhajtva*) Melyik irodában dolgozott, és milyen feladatot látott el?

Sass Kálmán Semmiféle irodában nem dolgoztam.

Örnagy Mikor jött vissza?

Sass Kálmán 1940 szeptemberében, néhány nappal azután, amikor Erdélyt... Magyarországhoz csatolták.

Örnagy Mivel foglalkozott?

Sass Kálmán Lelkészi hivatásomat folytattam.

A szín elsötétül.

Történész Romániában az általános tisztogatások néhány héttel az 1947. évi párizsi békeszerződés aláírás után megkezdődtek. Mintegy százharminc erdélyi értelmiségit; lelkipásztort, ügyvédet, tanítót, tisztviselőt, gyárigazgatót, munkást, kisiparost, földművest tartóztattak le, és minden bírósági ítélet nélkül internáltak a szamosújvári börtönbe. Mindenhonnan a legtekintélyesebb, a közösségeket irányító személyiségeket emelték ki, hogy bizalmatlanságot, félelmet keltsenek, s ezzel kedvező feltételeket teremtsenek az államosítás, a kollektivizálás lefolytatásához és az önálló kisebbségi intézményhálózat elsorvasztásához. Az internáltak között volt Sass Kálmán is, akinek birtokán, Barantón 1940 és 1944 között magyar kormányfők, magas rangú katonatisztek fordultak meg. 1944. március 19-e, Magyarország német megszállása után itt volt az érmihályfalvi zsidók búvóhelye. Sass Kálmán drámájának van egy sajátos, eddig ismeretlen fejezete, amely mindennél szemléletesebben bizonyítja, hogy a mindenkor román hatalom milyen galád módon játszotta ki a „nacionalista ütőkártyát”: az 1947-es nagy szárazság idején Sassék öt ókirályságbeli gyereket fogadtak örökbe, hogy megmentsek őket az éhhaláltól. A román anyanyelvű gyerekeket sajátjukként etették, gondozták. A barantói tanyán együtt bújócskáztak Sass Kálmánék öt gyerekével. A család megdöbbenésére a tárgyalások egyikén a kedvenc román kislány azt állította: Sass Kálmán el akarta őket magyarosítani. Örök rejtély marad, milyen eszközökkel zsarolták – vagy saját meggyőződéséből vállalkozott minderre –, hogy ezt a vérlázító vallomást megtegye. Amikor leereszkedett a vasfüggöny, a 25 hektáros birtok magyarországi részére – ahová a futóhomok megfogására Sass Kálmán szőlőt és akácot telepített – át se me-

hetett. A birtokrész végérvényesen elsüllyedt a család számára.

Sass Kálmán egész lénye: lelkeszi, könyvkiadói, közösségszervező munkássága vörös posztó volt a minél nagyobb hatalomra szert tevő kommunista diktatúra szemében. Pusztá lény, páratlan tekintélye, népszerűsége állandó kihívás volt a hatalomnak. Rebellis magyar papnak volt elkönyvelve.

4.

Börtön kihallgatósobája. Sass Kálmán bakancsban, csíkos rabruhában, melynek hátán C. R. felirat. A lelkeszen már látszanak a vallatások testi nyomai.

Örnagy Tegyen nyilatkozatot a Román Népköztársaság területén folytatott kémtevékenységéről!

Sass Kálmán Nem folytattam semmiféle kémtevékenységet a Román Népköztársaság területén.

Örnagy Miért nem őszinte?

Sass Kálmán Nem mondhatok mást.

Örnagy Úgy gondolja, ha letagadja a kémkedést, könnyebb lesz a helyzete?

Sass Kálmán Az el nem követett dolgokról nem mondhatom, hogy elkövettem.

Örnagy (türelmetlenül) A nyomozó hatóságnak tudomása van arról, hogy maga kémtevékenységet folytatott. Miért nem vallja be?

Sass Kálmán Én semmiféle kémtevékenységet nem folytattam.

Örnagy (hangnemet vált) Milyen politikai szervezetnek volt tagja 1944. augusztus 23-ig?

Sass Kálmán Semmilyennek.

Örnagy Miért nem őszinte?

Sass Kálmán Én őszinte vagyok..., de ha olyasmiről kérdez, amiről nincs tudomásom, nincs mit vallanom.

Örnagy (egy papírlapot vesz fel az asztalról, és megmutatja Sass Kálmánnak). Felismeri ezt a levelet?

Sass Kálmán (rápillant) Felismerem. Én írtam.

Örnagy Mikor?

Sass Kálmán Úgy '46 tavaszán.

Örnagy Ki volt a címzett?

Sass Kálmán Másodfokú unokatestvérem, a budapesti Ipari Minisztérium osztályvezetője.

Őrnagy Olvassa el ezt a részt! (*A levelet Sass Kálmán elé tartja.*)

Sass Kálmán (*olvas*) Minket is nagyon érdekel a párizsi konferencia, mivel hatással van békéncikre. De nehogy a nagy magyar demokrácia minket is eladja az őrült magyar érdektelenséggel, mivel a Szovjetunió is olyan területeket követel, amelyek fölött nincs semmiféle hatásköre. A magyaroknak azonban van némi közük a tőlük elszakított magyar területekhez. (*Főlnéz.*)

Őrnagy Tovább!

Sass Kálmán Itt a román demokrácia csak az ítéletet várja, hogy velünk még a túloldali magyaroknál is nagyobb kegyetlenséggel számoljon le...

Őrnagy Elég! (*Egy könyvet vesz fel az asztalról, és gúnyosan olvas.*) Ékes szavú papja egyházának, magyar fajtájának pedig igen sokat cselekvő, fáradhatatlan, minden kockázatot vállaló fanatikus harcosa. (*Ledobja a könyvet.*) Elszakított területek..., leszámolás..., most miért nem ékes a szava, Sass úr?

Sass Kálmán hallgat.

Történész Sass Kálmán Szegény Erdélyország című dolgozatában megindokolja a határmenti románság felfegyverzésének hírére elindult szervezkedési kísérlet legfontosabb célját. Attól való félelmében, hogy az 1784-ben zajlott, Horea–Cloșca–Crișan-féle és az 1848/49-ben végbement szörnyű dél-erdélyi vérengzések és kegyetlenkedések megismétlődhetnek, az erdélyi magyarság, önmagától értetődően, élete, vagyona átmentése érdekében, minden különösebb irányítás nélkül kezdett gondolkodni, tervezgetni, szervezkedni, előkészülni az önvédelemre, de csak az önvédelemre.

6.

Sass Kálmán cellája. Sass Kálmán a falhoz fordulva fekszik. Nyílik a cella ajtaja, belökik rajta Fogdaügynököt, majd az ajtó bezárul.

Sass Kálmán (*tettetett eszelős tekintettel néz rá, azonban amikor felismeri a férfit, megenyhül, felül.*) Azt hittem, másvalakit tesznek ide. Voltál kórházban, fiam?

Fogdaügynök Igen. (*Még „lámpalázasan”.*) Örülök, hogy a gondviselés jóvoltából újra talál-

kozhatok a tiszteletes úrral... Szükségem van a tanácsára. (*Lerakja holmiját.*)

Sass Kálmán Melyik kórházba vittek?

Fogdaügynök A nagyba. Minden valószínűség szerint epekövem van. Az őrség közbelépésére hoztak vissza, mert vasárnap nincs kezelés. Hétfőn visszavisznek.

Sass Kálmán Nem sikerült megszöknöd.

Fogdaügynök Nem, de reménykedem, hogy sikerül.

Sass Kálmán (*izgatottan*) Hogyan?

Fogdaügynök (*már magabiztosan*) Az örök hárman vannak. Az éjszakai és a reggeli váltás nagyon szigorú..., a délutános viszont..., az egy szerelmes alak..., állandóan megpróbál udvarolni az egyik nővérnek..., többször kiment a folyósóra..., így volt időm kinézni az ablakon. Észrevettem, hogy az ablak körülbelül öt méter magasságban van, és nem közvetlenül az utcára, hanem a kertre nyílik..., a meneküléshez ez elfogadható!

Sass Kálmán Ismerem a kórházat..., pontosan olyan, ahogy elmondtad.

Fogdaügynök Ha hétfőn visszavisznek, és ha a szakaszvezető folytatja az udvarlást..., lesz alkalmam kiszökni az ablakon. A szakaszvezető már váltott velem néhány szót..., azt mondom majd neki, hogy a nővér érdeklődött felőle. Erre..., remélem, még nagyobb buzgalommal folytatja az udvarlást... Elmondtam azt is neki, ha elmegy valahová, engem be is zárhat..., miattam ne legyen kellemetlensége. Néhányszor már rám is zárta az ajtót...

Sass Kálmán Jól teszed, hogy kivárod a megfelelő időt!

Fogdaügynök Ha a szakaszvezető újra bezár a kórterembe, egy ronggyal bedugom a kulcslyukat, hogy az ajtót ne tudják kinyitni... Aztán...

Sass Kálmán Mindent jól kigondoltál! A szakaszvezetővel légy óvatos! Ne siess! Most hallgass meg engem! Ha kiérsz az utcára, azonnal szaladj balra..., eléred a viadukon áthaladó vasútvonalat. Menj a sínek mellett..., az állomáson figyeld a vonatokat! Ha Kolozsvár felé mennek, te az ellenkező irányba, Biharpüspöki felé indulj! Ha a vagon ajtaja zárva van, akkor... mássz fel az ütközőkre... Erre csak akkor lesz szükség, ha kutyákkal követnének... Így a kutya elveszíti

a nyomot..., a Szekuritátét becsapod! *(Nevet.)* Egy Érmihályfalva vagy Székelyhíd felé menő tehervonatra nagyon figyelmesen szállj föl, senki ne vegyen észre. Ha nem találsz ilyen vonatot, indulj el gyalog... Egészen Biharpüspökiig menj a vasút mellett. Éjszaka éj Mihályfalvára. Kerüld meg a templom kerítését... A kétablakos fürdőszobát utólag építették a házhoz..., látszik a falon... Verd meg az ablakot..., ha mindent elmondnál a feleségemnek, ő másnapra hívja oda Hollós István tanárt... Mesélj el neki is mindent. Bízom az Úristen segedelmében, hogy nekem is sikerül kiszabadulnom a Szekuritáté karmaiból.

Fogdaügynök Ezt hogyan képzeled, tiszteletes úr?

Sass Kálmán Nagyon nehéz, de van remény! Mindenképpen megpróbálom.

Fogdaügynök Mesélje el a tervét..., hogy véleményét mondhasak róla.

Sass Kálmán Először arra gondoltam, hogy leütöm az őrt, amikor egyedül lesz..., de az túl veszélyes... Neked is át kell menned, fiam!

Fogdaügynök Hova? Kihez?

Sass Kálmán Először Vámospercs községbe kell menned, ifjú Somogyi Imréhez, akitől pénzt kapsz majd... Azzal eljuthatsz Debrecenbe Kovács Imréhez, aki személyi igazolványt ad... Ha minden jól megy, eljutsz Ausztriába. Kísérőd megmutatja, hol van az osztrák határőrőség. Jelelkezz náluk..., és kérd, hogy vigyenek Bécsbe a felsőbb hatóságokhoz, hogy ott hallgassanak ki. Minden kérdésre őszintén válaszolj... Mondd el, hogy Romániából jössz, ahol politikai okok miatt letartóztattak..., de megszöktél. Mondd el, milyen az itteni helyzet..., hogy itt ezrek..., tízezrek a Szekuritáté legszörnyűbb kínzásait szenvedik el... Elsősorban magyarok..., és az a kommunista műve. Mondd el, hogy együtt voltál bezárva egy pappal, aki kémkedésért... Sass Kálmánnak hívják... Mivel nincs bizonyítékuk, mert Sass nem vallott..., szörnyen megkínózták..., többször megverték..., leköpdösték..., három nap és három éjszaka egy olyan kicsi cellában kellett állnia..., olyan kicsi volt, hogy járni se tudott..., ahol három-négy centis volt a víz..., a ruhája derékig vizes lett..., éjjel-nappal vallatták...

Fogdaügynök Elhiszik-e, hogy Romániából szöktem? Ha megkérdezik, mi a további szándékom?

Sass Kálmán Akkor mondd el nekik: Svájcban akarsz letelepedni. Bármilyen munkát elvállalsz... Romániába nem akarsz visszamenni mindaddig, amíg a kommunisták vannak hatalmon!

Fogdaügynök Nem mehetnék úgy Svájcba, hogy ne jelentkezzek az osztrákoknál?

Sass Kálmán Jobb lesz, ha úgy teszel, ahogy mondom!

Fogdaügynök Ha azt mondják, Svájc már nem fogad emigránsokat?

Sass Kálmán Kérd meg őket: beszélhess Welti asszonnyal, mert üzenetet hoztál neki. Welti asszonynak aprólékosan mondd el mindent. Azt is, hogy semmit sem ismertem be..., és nagyon kérem, cseréltessen ki egy romániai kémme!

Fogdaügynök *(megjátszott hitetlenkedéssel)* A nő ezt el tudja intézni?

Sass Kálmán A veje miniszter, a fia is magas rangú tisztviselő. Azt is mondd meg neki..., ha nem cserélnék ki, halál vár rám!

Csend.

Fogdaügynök Mi legyen az egyezményes jel..., hogy szerencsésen megérkeztem?

Sass Kálmán *(gondolkodik)* Írj levelet Érmihályfalvára... Hollós megmondja majd, kinek... Tánti Welti sokat gondol az ő fiára..., ez legyen benne.

Fogdaügynök Pihenjünk le, tiszteletes úr! Későre jár.

Sass Kálmán Imádkozzunk! *(Imára kulcsolja a kezét.)* Mindenható örök Isten! Adj erőt fiatal testvéremnek megszabadulni halálos ellenségünk karmai közül. *(Áldásra emelve a kezét Fogdaügynök felé fordul.)* A Jóisten áldjon meg, segítsen utadon... Ne tarts önzőnek, Uram..., de engem is szabadíts meg a gonosz fogságából! *(Átöleli Fogdaügynököt.)* Vigyázz magadra, fiam! Elfáradtam. *(Lefekszik az ágyra.)*

Lassú sötét.

7.

Börtöniroda. Fogdaügynök jelent Örnagynak. Jelen van magyarországi egyenruhában Rendőr főhadnagy is.

Fogdaügynök ...akkor azt mondtam neki: most búcsúzzunk el, mert sokáig nem látjuk egymást. Ő erre imádkozott a szökésemért!

Rendőr főhadnagy (*röhögve*) A marha!

Fogdaügynök Arra kérte az istenét, hogy segítsen megszökni halálos ellenségünk karmai közül... A Szekuritátéra célzott...

Őrnagy Naná!

Fogdaügynök Aztán megáldott. Ő aludt el először. Reggel értesítettek, hogy készüljek a kórházba, és átkísértek egy másik cellába.

Őrnagy Leléphetsz! De húzd meg magad, mert a markunkban vagy!

Fogdaügynök Értettem. (El.)

Rendőr főhadnagy Eredményesen dolgozott. Elismerésem!

Őrnagy Jól beletanult a szerepébe. De nem volt ám egyszerű, amíg a fejébe vertük! Többször elpróbáltuk..., akár a színházban. Ennek ellenére nem hittem volna, hogy ez a kisstílű sikkasztó így csőbe húzza ezt a tanult embert. Egy papot! Persze, ehhez munkatársaim aktív kivizsgálási módszerei is hozzájárultak. (*Bizalmaskodva.*) Magunk között vagyunk, nem államtitok, főhadnagy elvtárs: gyenge lábakon állt ez a kémkedési vádpont. Nem találtunk semmilyen bizonyítékfelét. Eddig!

Rendőr főhadnagy Valóban mestermunka volt! Szeretném ismertetni önnel azt a kombinációs tervet, amelynek alapján nagyszerűen és továbbra is eredményesen együttműködhetnénk... Önöknél és nálunk is felszámolhatnánk végre ezt a nacionalista társaságot és hírszerző ügynökséget!

Őrnagy Szolgálataink között kivételesen jó a kapcsolat.

Rendőr főhadnagy Az önök kérdéseit mi is feltettük a Debrecenben és Miskolcon elfogott delikvenszeknek.

Őrnagy Kíváncsivá tesz, főhadnagy elvtárs!

Történész A főhadnagy 1956 előtt ÁVH-tiszt volt, 1957 januárjától már a Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság nyomozó osztályának főhadnagya. Utána elhárítótiszt, később a III/III-as ügyosztály tartótisztje, századosi rangban.

Rendőr főhadnagy A felderítés meggyorsítása érdekében szükség volna az önök fogdaügynökének átküldésére Magyarországra.

Őrnagy (*meglepeődik*) Mi célból?

Rendőr főhadnagy Az ügynök azokon a személyeken és útvonalakon, amelyeket Sass Kál-

mán megjelölt neki, érintkezésbe lépne a célszemélyekkel. Így felderíthetnénk a behatolási csatornájukat, tájékozódhatnánk a szervezet tevékenységéről, a kelet-nyugati csatornavonalokról.

Őrnagy Tehát?

Rendőr százados Az ügynököt engedjék ki a váradi börtönből, játsszák meg a szökést, aztán keresse meg a pap által megnevezett személyeket, majd szöktessék át hozzánk, és ott vegye fel a kapcsolatot a pap barátaival.

Őrnagy (*kezet nyújt Rendőr főhadnagynak*): Megfontolásra érdemes terv, főhadnagy elvtárs!

Vége az I. felvonásnak.

II. felvonás

1.

Sass Kálmánék lelkészlakása. Éjszaka. Ablakkopogtatás.

Mária (*hangja*) Ki az?

Fogdaügynök (*hangja*) Engedjen be! A tiszteletes úrtól hoztam üzenetet.

Mária (*hangja*) Nyitom az ajtót.

Fogdaügynök (*hangja*) Ne gyújtson lámpát! Sötétítse be az ablakot..., nehogy valaki meglásson.

Kivilágosodik a szín.

Mária pongyolában áll a villanykapcsoló mellett.

Fogdaügynök (*be*) A váradi börtönből szöktetem..., együtt raboskodtam a tiszteletes úrral..., ő küldött. Fáradt és éhes vagyok!

Mária Mindjárt hozok valamit. (*Indulna.*)

Fogdaügynök Füstölt kolbászt hozzon! (*Leveti zubbonyát, majd tornatrikóját.*)

Mária megdöbben a vetkőzéstől.

Fogdaügynök átadja Máriának a tornatrikót.

Mária (*olvassa a ruhadarabról*) Kedves Mária! Teljes mértékben bízhatok meg abban az emberben, aki ezt viseli. Hollóssal együtt mindent teljesítetek, amit mond. Kálmán. (*Fogdaügynökhöz*) Jól van? Mármint a férjem.

Fogdaügynök Készítsen megfelelő helyet, ahol kipihenhetem magam. Jó lesz a csűrben is. (*Gúnyal*) Nem akarom zavarni éjszakai nyugalmaikat... No, hozza már a füstölt kolbászt! Meg

persze szerezzen civil ruhát! Holnap elmondok mindent.

Sötét.

2.

Félhomály. A besötétített konyha asztalánál Fogdaüagnök (már civil ruhában), Mária és Hollós István ül.

Fogdaüagnök (mohón eszik) Ez a kedvencem! Tudják, bent mit adnak? A tiszteletes urat kémkedés vádjával vizsgálják. Az a fő vádpont ellene. Szörnyű kínokat kell elviselnie, de maguk ne féljenek, mert a tiszteletes úr ellenáll..., és nem ismer be semmit! (Máriához) ...még azt is üzeni, nem lesz öngyilkos! Ha azt hallja, hogy meghalt, egészen bizonyos, hogy a Szekuritátén megölték... Ön írjon Bukarestbe Gheorghiu Dejnek és doktor Petru Grozának is... Írja meg, mit csináltak a férjével. (Hollóshoz) Nyíri Sándornak üzeni a tiszteletes úr, nehogy beismerje, hogy ő vitte Magyarországra a leveleket, mert ő..., vagyis a tiszteletes úr nem fog beismerni semmit. Tagadjon mindent! Csak azt mondja el, hogy négy-öt évvel ezelőtt Sass Kálmán megkérte őt, hogy néhány dolgot..., főleg ruhát... székérrel átvigyen. Másról ne tudjon. Azt üzeni továbbá a tiszteletes úr, hogy Hollós úr nagyon vigyázzon magára, nehogy maga..., ön is a Szekuritátéra kerüljön. Végül azt kéri, készítsék elő az én határon való átszöktetésemet.

Hollós István (meglepve) Miért?

Fogdaüagnök (zavartan) ...hogy biztonságban legyek..., itt már keresnek..., lehet, hogy kutyákkal...

Hollós István (tűnődve) Ha Kálmán így látja jónak...

Fogdaüagnök (ráérősen megtörli a száját, iszik. Máriához.) Reggelire is füstölt kolbász legyen! Ha már nincs, vegyen! Szerezzen! Akárhonnan! Nem érdemel meg ennyit a tiszteletes úr rabtársa?!

Mária (riadtan) Dehogynem! Meddig akar... vendégeskedni nálunk?

Fogdaüagnök Amíg át nem segítenek a határon! Talán sajnálják tőlem?

Hollós István Meglesz! A füstölt kolbász... meg a határátlépés is.

Lassú sötét.

3.

Kihallgatószoza.

Sass Kálmán Őrnagy előtt áll. Belép 1. és 2. Verőlegény. 1. kezében vasrúd, 2. két botot tart.

Őrnagy Lássuk, mire használható még a kondérszállító rúd! (Int a két Verőlegénynek.)

Azok odalépnek Sass Kálmánhoz, guggolásba nyomják, két kezét összekötik, és lehúzzák a térdére. A vasrudat átdugják a térdhajlata alatt, fölemelik, és a két íróasztal közé teszik. Felváltva ütni kezdik Sass Kálmán talpát.

Sass Kálmán ...mit akartok... hallani...?

1. Verőlegény Mit csináltál? (Üt.)

Sass Kálmán hallgat.

1. Verőlegény Mi voltál az emberek között? (Üt.)

2. Verőlegény Vezér? (Üt.)

Sass Kálmán Nem.

1. Verőlegény Akkor mi? (Üt.)

Sass Kálmán ...bármit...

2. Verőlegény Mi voltál? (Üt.)

Sass Kálmán ...én... kém... voltam...

1. Verőlegény Kém? (Üt.)

1. és 2. Verőlegény kacag, közben folytatják Sass Kálmán talpának verését.

Sass Kálmán ...igen... én... kém... voltam..., édesanyám... (elájul).

Őrnagy Vigyétek! Öntsétek le egy vödör vízzel.

Sass Kálmán (hangja) Kinyitom a templomajtót. Ott áll a lépcsőn egy félelmetes, görnyedt alak, sötét lepelbe burkolva..., a feje is..., így az arcát nem látom..., nem tudom megállapítani, férfi vagy nő..., csontos jobb kezét lóbálja előttem, mintha kéregetne, de mozdulatában nincs semmi koldusalázatosság, inkább fenyegető hívás..., nem is kéz az, hanem undorító csáp! Érttem jöttél? ...akarom kiáltani, de hang nem jön ki a torkomon, csak annyi, mint amikor a kutya szűkül. Ki vagy? Nem jöhetsz be!

4.

Kihallgatószoza.

Sass Kálmán lábán posztócsizma; alig áll a lábán, néha megtántorodik.

Őrnagy Miért színlelte hosszú időn keresztül, hogy beszámíthatatlan?

Sass Kálmán Azért, hogy ne kelljen bevallanom kémkedésemet.

Őrnagy Megjátszotta egy tű és cérna lenyelését is.

Sass Kálmán A tűt és a cérnát ruházatom rendbehozatalára kértem, majd elrejtettem, és megjátszottam, hogy lenyeltem. Azért, hogy kórházba utaljanak... Meg akartam menekülni...

Őrnagy Melyik kémszolgálatnak kémkedett?

Sass Kálmán Az angolnak.

Őrnagy Mikor szervezték be?

Sass Kálmán '39-ben, amikor kiutasítottak...

Őrnagy Ezt már tudjuk.

Sass Kálmán (*mintha megtanult leckét mondana*) Budapesten, a Palace Hotelben a horthysta titkosszolgálat beszervezett. Azután a titkosszolgálat székházába hívtak. Ott kijártam a kémiskolát. '40 tavaszán tudomásomra hozták, hogy Erdély egy részét visszaadják Magyarországnak... Nekem vissza kellett térnem régi lakhelyemre..., és onnan közvetítenem az összegyűjtött információkat... a lakosság kedélyállapotáról, a más nemzetiségű lakosok hangulatáról... Követnem kellett a politikai mozgásokat, különösképpen a munkásságát és a kommunistákét... A Turul fedőnevet kaptam...

5.

Kihallgatószoza.

Őrmester bevezeti **Hollós Istvánt**, és leveszi fejről a vakszemüveget.

Őrnagy Mondja el, milyen tevékenységet folytatott az elemi iskola elvégzésétől jelen pillanatig!

Hollós István Nagyváradon érettségiztem 1927-ben. Még abban az évben átmentem Debrecenbe, és beiratkoztam az orvosi egyetemre... A testvéremnél laktam. Az egyetemet abbahagytam, mert a folytatáshoz nem volt anyagi lehetőségem. A téglási polgármesteri hivatalban lettem tisztviselő. '28-ban beiratkoztam a debreceni egyetem jogi fakultására..., levelező tagozatra. Még abban az évben a Miskolc közelében levő Mezőcsát bíróságán tisztviselői beosztásba kerültem. '32-ben befejeztem tanulmányaimat... '36-ban áthelyeztek a kalocsai bíróságra... '37-

ben Szegeden megszereztem jogi doktorátusom, megnősültem. '42-ben Budapesten bírói vizsgát tettem... '43 őszén alakulatommal Ukrajnába mentem..., majd megkezdődött a visszavonulás. 1945. március végén Ausztriában kerültem amerikai fogságba. Onnan Bajorországba, hadifogolytáborba szállítottak. Júliusban szabadon engedtek, és visszatértem Kalocsára... Apósomék ott laknak. Decemberen visszajöttem Romániába... Székelyhídra. Egy év múlva Érmihályfalvára költöztünk, és az ottani gimnáziumban lettem tanár.

Őrnagy Miért tüntetett fel önéletrajzában hamis adatokat?

Hollós István Le akartam tagadni, hogy alakulatommal nyugatra vonultunk vissza, és amerikai fogságba estem, mert féltem, ha ezt megtudják, nem kapok munkát.

Őrnagy („*sebességet vált*”) Mióta ismeri Nagy Károlyt?

Hollós István (*meglepődik*) Gyerekkoromtól. Egyszer kifejtettem neki, hogy nincs jó véleményem arról, hogy a Nyilaskeresztes Pártban tevékenykedik... Azt tanácsoltam neki, hogy...

Őrnagy Ön 1942 őszén részt vett az érmihályfalvi nyilaskeresztes szervezet gyűlésén!

Hollós István Egyetlen gyűlésen sem vettem részt!

Őrnagy (*sajnálkozva*) Nem akarja az igazat mondani!

A szín elsötétül, majd kivilágosodik.

Őrnagy A vizsgálat bizonyítékok birtokában van, hogy ön ügynökök toborzásával foglalkozott. Azzal bízta meg őket, hogy kémkedjenek..., adatokat gyűjtsenek.

Hollós István Soha nem foglalkoztam ügynökök toborzásával.

Őrnagy (*rövid hallgatás után*) Tudja ugye, ha mindent elmond Sass Kálmánról, mitől menekül meg.

Hollós István Tudom.

Őrnagy Akkor beszéljen!

Hollós István Vártam a jelenlegi rendszer megváltozását, és azért... szervezkedni kezdtem.

Őrnagy Konkrétan válaszoljon!

Hollós István Embereket toboroztam, akiket különböző utasításokkal láttam el..., hogy kik támogatják a jelenlegi rendszert, és kik vannak ellene... Ezeket az adatokat az új hatóságnak adtuk volna át...

Őrnagy Kiket toborzott? Leírta?

Hollós István átad Őrnagynak egy papírlapot.

Őrnagy (olvassa) Virágh Lajos lelkész..., Számadó Ernő..., doktor Andrassy..., Balaskó Vilmos lelkész..., Visky József orvos... (feléz). Rajtuk kívül még kiket toborzott?

Hollós István Nem emlékszem, hogy másokat is be...

Őrnagy (rárivall) Miért hazudik?

Hollós István Az igazat mondtam.

Őrnagy Erre még visszatérünk. Beszéljen a Sass Kálmánnal való kapcsolatáról!

Hollós István Vele nem beszéltem ezekről a...

Őrnagy Felhívom a figyelmét: adatainkból az ön által mondottak ellenkezője derül ki. Sass Kálmán egyetértett a rendszerrel?

Hollós István Nem. Azt remélte, hogy megváltozik... Elhatároztuk, hogy meg kell szerveznünk magunkat, hogy belülről segítsük a rendszer megdöntését. Sass Kálmán utasított, hogy szervezzek be olyan személyeket, akikre támaszkodni lehet majd..., információk gyűjtését is kérjem tőlük...

Őrnagy Az előbb azt mondta, Sass Kálmán nem beszélt a beszerzésekről.

Hollós István Hazudtam. Sass Kálmán utasításai alapján végeztem... Az ő helyzetét nehéznek találtam, és segíteni akartam rajta... Azt is mondta, hogy létre kell hoznunk az ellenállási mozgalom nevű szervezetet, amely Magyarországon már működik... Azt is mondta, hogy ezt a szervezetet a Nyugat támogatja... Mást nem mondott.

Őrnagy Hazudik! Miért nem mond igazat? A vizsgálatot megszakítjuk!

Történész Hollós István az érmihályfalvi csoport legellentmondásosabb alakja. 1950-ben le tartóztatták, négy hónapig vizsgálati fogságban tartották és vallatták Nagyváradon, a Szekuritáté börtönében. Már akkor kicsikarták belőle azt a beismerő vallomást, hogy saját hírszerző ügynökséget hozott létre, amelynek az volt a feladata, hogy megfigyelje a pártszervek, az állambiz-

tonsági szolgálat tevékenységét, dekonspirálja a szekus besúgókat. Kellő bizonyítékok hiányában szabadon engedték, attól kezdve minden lépését követték. A követési dosszié állítása szerint ügynökként beszervezték. Emberi gyengeségéhez hozzátartozott a nagyotmondás, mindenáron híres politikus, nagy ember szeretett volna lenni, mindenkinek fontos állami tisztséget ígért. Ő talált meg egy léggömbről ledobott, Hruscsov-nak a XX. szovjet pártkongresszuson elhangzott titkos beszédét tartalmazó újságot. Ezt az általa megbízhatónak tartott embereknek megmutatta. Szószátyár, állandóan úton levő és politizáló emberként számos portára bekopogtatott. Árnyék-kormány létrehozásának a gondolata is foglalkoztatta, amelynek ő lett volna a miniszterelnöke. A csoport felgöngyölítéséhez (akarva-akaratlan) ő is hozzájárult. Nem lehet megállapítani, hogy ügynökként foglalkoztatták, vagy az állambiztonsági szerveknek jelentéseket mutatott be. Az eddigi kutatás során nem találtam általa írt jelentéseket vagy fedőnéven küldött információkat. A túlélő elítéltek azt állítják: Hollóst a magyar és román titkosrendőrségi megállapodás alapján dobták át Romániába, az ő tanácsukra hozta létre a földalatti szervezetet, és valamennyien miatta kerültek börtönbe.

6.

Kihallgatószoza.

Hollós István (már érezhető beszédén a *meszkalin hatása*) Sass Kálmán volt az összekötő az érmihályfalvi, váradi csoport és a debreceni központ között... Jelentéseket küldött oda... A futárok a Barantó tanyánál szöktek át a határon..., ezen az úton újságokat, propagandakiadványokat kapott Nyugatról.

Történész Azok, akiket az állambiztonság futároknak, közvetítőknak, a horthysta kémiszolgálat ügynökeinek nevezett, valójában közönséges árucsempészek voltak, akik a háború utáni hiányt kihasználva nyers állatbőröket, szalonnát, sót, olajat, petróleumot vittek át Magyarországra, onnan pedig kiérlelt állatbőröket, szövetet és más hiánycikket hoztak vissza. A csempészet virágzott, a vámosok, határőrök megkapták a maguk részét. Később persze a csempészek zsarolhatók lettek.

Őrnagy (*Hollós Istvánhoz*) Mit tud Sass Kálmán külföldi kapcsolatairól?

Hollós István Úgy tudom, 1940 előtt kapcsolatban állt a debreceni kémközponttal. Diverzáns akciókat hajtottak volna végre, ha Magyarország és Románia között kitör a háború... A román hatóságok ezt a szervezetet felfedték..., tagjait elítélték vagy 1939-ben kitoloncolták Magyarországra... Sass Kálmán is tagja volt... Tőle tudom, hogy ott több személlyel szoros kapcsolatban állt. Tildy Zoltán elnökkel, Révész Imre református püspökkel, Nagy Ferenc miniszterelnökkel... Veres Péterről is sokat beszélt...

Őrnagy Az ki? Kémfőnök?

Hollós István Író. Sass Kálmán a háború végén barátságba került Maléter Pállal is.

Történész Maléter Pál 1944. május 2-án esett szovjet hadifogságba. Vállalta, hogy részt vesz a partizánakciókban. A kijevei repülőtérről két gép indult. Az első Debrecen és Érmihályfalva között dobott le tizenhárom magyar és két orosz ejtőernyős partizánt. Hiába menekültek a közeli kiserdőbe, a magyar és német csapatok gránátvető tüzeben egy kivételével mindnyájan életüket veszítették. A súlyosan sebesült életét a lakosság gondos ápolása és a szovjet csapatok gyors beérkezése mentette meg. A második gépből ugrott ki Maléter Pál. Szatmárnémetiben, a 2. Ukrán Front törzsében találkozott az első csoport egyetlen túlélőjével, az elmondta neki, hogy az elesetteket a helybéli református lelkész – Sass Kálmán – keresztényekhez illő módon eltemette. A nyakukban lévő „dögcédulák” alapján nevüket bevezette az egyházközség anyakönyvébe. (A halottak nevét tartalmazó lapot valaki kitépte.) Maléter Pál két köszönőlevelet küldött Sass Kálmánnak. Az 1947. évi internálásakor ez a két levél megmentette a további börtönbüntetéstől, 1957-ben ugyanez a két levél terhelő bizonyítéknak számított.

Hollós István Sass Kálmán meg volt róla győződve, hogy Románia magyarul területeit így vagy úgy, feltétel nélkül visszaadják Magyarországnak. Ez állandóan foglalkoztatta. Debrecenben házat vásárolt, és tímárműhelye is volt ott. Elmondta azt is, hogy a nyugati hatalmak már kidolgoztak egy tervet, és visszaállítják Magyarország régi határait.

Őrnagy Korábban azt vallotta, hogy Számadó Ernő is várta a jelenlegi rendszer megváltoztatását és a régi visszaállítását... (*belenéz egy iratba*), amely a Szent István-i eszmék alapján működne. Mondja el, Számadó Ernő mit gondolt erről!

Hollós István Elhatároztuk, hogy a rendszer megváltozása után újságunkban népszerűsíteni fogjuk ezeket az eszméket. Magyarország 1914-ig meglévő határainak visszaállítását, az együtt élő nemzetiségeknek autonómia biztosítását, kereskedelmi kapcsolat létesítését Ausztriával, az egyházak vallási és erkölcsi nevelés terén kifejtett tevékenységének biztosítását... A hangsúlyt nem az iparra, hanem a mezőgazdaságra helyezzük... Teljes sajtószabadság biztosítása... Meg arról, hogy egészséges szociális törvényekre van szükség..., hogy felszabadulásunk után..., ezt Sass Kálmán mondta így..., ki vegyen részt az államhatalom helyi vezetésében...

Őrnagy (*lapozgat az iratok között*) Hogyan akarták véghez vinni ezt az aljas tervet?

Hollós István Mi ezt '47-ig úgy képzeltük el, hogy a nyugati hatalmak rákényszerítik a Szovjetuniót, hogy Romániában és Magyarországon is fogadja el a kormányzási forma megváltoztatását..., ellenkező esetben háború révén fogják ezt megoldani. Amikor Magyarországon kitört a forradalom...

Őrnagy (*erélyesen*) Ellenforradalom!

Hollós István ...amikor az kitört..., és Maléter Pál...

Őrnagy (*papírjaiba pillant*): Ide Maléter Pál van írva... (*föltekint*) Folytassa!

Hollós István ...amikor Maléter Pál honvédelmi miniszter lett, Sass Kálmán üzent neki, hogy gondoljon Erdélyre is, ahol a nép várja a felszabadítását... Sass Kálmán számított a magyarországi forradalmárok..., ellenforradalmárok és a Nyugat segítségére..., hogy ejtőernyővel csapatokat dobna le Románia területére, a lakosság és a mi segítségünkkel megdőlj a jelenlegi rendszer... Sass Kálmán kapcsolatot teremtett az ellenállási mozgalom müncheni központjával. Szerinte egy belső ellenforradalom esetén onnan az itteni akciókhoz utasításokat, pénzt, gyógyszert és élelmiszer-csomagokat kellett volna kapnunk.

Történész (*felháborodva*) Az egész kitaláció!

Hollós István Az ellenállási mozgalom lapjából, amely Münchenben jelent meg, Sass Kálmán minden számot megkapott. A Magyar Jövő újság is külföldön jelent meg.

Történész Az egész ellenállási mozgalom fiktív szervezet volt, lapja nem volt más, mint az 1954 októberétől léggömbökkel terjesztett propagandaanyag. Nem ez az első, Hollós által bevallott téves információ. A Magyar Jövő című lap megjelentetését Sass Kálmán és Számadó Ernő közösen tervezték. Csak terv maradt, soha nem jelent meg.

Órnagy (Hollós Istvánhoz) Ezek a propagandaanyagok milyen úton jutottak el Sass Kálmánhoz?

Hollós István A debreceni és vámospércsi fiókközpontban személyesen vette át, vagy futár hozta át neki.

Történész (ismét felháborodva) A vallomásnak ez a része is valótlan!

7.

Parókia. Harangszó, majd gyülekezeti ének hallatszik: E pünkösdi ünnepében, / E pünkösdi ünnepében / Dicsérjük Istent szívvel. / Ki Szentlelkét szívünkben, / Ki Szentlelkét szívünkben / osztogatja bőséggel.

Balaskó Vilmos felölti palástját, kézbe veszi bibliáját és énekeskönyvét; indul a templomba.

1. Szekus (be) Jó estét! Állambiztonság. A lelkes urat keresem.

Balaskó Vilmos Én vagyok. Balaskó Vilmos.

1. Szekus Kövessen az autóhoz!

Balaskó Vilmos (értetlenül) Vár a gyülekezeti. Kezdődik az istentisztelet!

1. Szekus Mondtam: kövessen!

Balaskó Vilmos A családomnak szeretnék..., a gyülekezeti...

1. Szekus Ne makacskodjon! Majd megtudják.

Balaskó Vilmos (leveti és visszaakasztja a fogasra palástját, leteszi az énekeskönyvet és a bibliát) Hova megyünk?

1. Szekus (csodálkozva) Nem tudja?

Balaskó Vilmos Nem.

Kilépnek a színről.

Induló majd robogó autó zaja.

Tovább hallatszik a pünkösdi gyülekezeti ének: Tenger és menny víg kedvében; / Minden élő állatok sok rendben, / Mik égben, földön vannak sok részben, / fák, füvek és minden virágok / Újulnak örömben.

8.

Szekuritáté-iroda.

1. Szekus (Balaskó Vilmoshoz) Adjon át mindent, ami magánál van!

Balaskó Vilmos átadja zsebkendőjét, bicskáját.

1. Szekus Ujjáról a gyűrűt is!

Balaskó Vilmos leveszi és átadja.

1. Szekus A cipőfűzőjét is kérem!

Balaskó Vilmos kifűzi cipőjéből a fűzőt, átadja.

1. Szekus Emelje föl a karját!

Balaskó Vilmos fölemeli, 1. Szekus megmozdítja.

1. Szekus Vetközzön le!

Balaskó Vilmos alsónadrágra vetkőzik.

1. Szekus (egyenként átvizsgálja Balaskó Vilmos ruhadarabjait, majd visszaadja neki) Öltözzön fel! Tudja, miért került ide?

Balaskó Vilmos Ez engem is érdekel... Régebben megígérte esperesünk, hogy aki nem engedelmeskedik neki...

1. Szekus (megragadja Balaskó Vilmos mellett a kabátot, rángatja, majd a falhoz löki) Még pimaszkodik?

Balaskó Vilmos Engem ugyan hiába rángat... Azzal úgyse tudok többet...

1. Szekus Államellenes összeesküvéssel vádolják!

Balaskó Vilmos Engem összeesküvéssel? Tiltakozom a vád ellen!

9.

Kihallgatószoza. Már Balaskó Vilmos is rabruhában.

Órnagy Mióta tevékenykedik református lelkészként Érolaszi faluban?

Balaskó Vilmos 1949 júliusától.

Órnagy Azelőtt?

Balaskó Vilmos 1937-ben végeztem a kolozsvári Református Teológiai Akadémián, Érkeserűbe neveztek ki segédlelkésznek, ahol 1940 májusáig szolgáltam... 1944-ig Márama-

rosszigeten voltam segédlelkész és vallástanár. '45-ben és '46-ban vallás- és magyartanár voltam az ottani gimnáziumban. 1946-ban lettem az érmihályfalvi gimnázium igazgatója... 1948-ban, mikor megszüntették a vallásoktatási katedrákat, elhagytam a tanügyet, és 1949 nyarán megkaptam az érolaszi református parókiát.

Órnagy Érmihályfalván került doktor Hollós Istvánnal kapcsolatba? Miben állt ez a kapcsolat?

Balaskó Vilmos Kollegiális és baráti. Ő felkeresett engem a lakásomon, néhányszor én is meglátogattam a feleségemmel együtt.

Órnagy Folytattak politikai jellegű beszélgetéseket?

Balaskó Vilmos Igen.

Órnagy Beszéljen ezekről!

Balaskó Vilmos Hollós állandóan az elmúlt magyar rendszer alatti életéről beszélt... Remélte, hogy Erdélyt visszaadják Magyarországnak. Beszélt a rendszerváltás utáni terveiről is: hogy fontos tisztséget fog betölteni a budapesti igazságszolgáltatásban.

Órnagy Mondja el, doktor Hollós Istvánnal milyen ellenséges jellegű beszélgetést folytatott a Román Népköztársaságról.

Balaskó Vilmos Ilyen beszélgetést sem Hollós Istvánnal, sem mással nem folytattam.

Órnagy Újra felteszem a kérdést: nyilatkozik, milyen ellenséges jellegű beszélgetést folytatott doktor Hollós Istvánnal!

Balaskó Vilmos Azokról, amiket nekem Hollós István elmondott, már nyilatkoztam. Más nem tudok hozzátenni.

Órnagy Miért nem őszinte?

Balaskó Vilmos Az vagyok.

Órnagy Mennyi ideig dolgozott együtt doktor Hollós Istvánnal?

Balaskó Vilmos Úgy két évet az érmihályfalvi gimnáziumban, ahol én igazgató voltam, ő pedig tanár.

Órnagy (csodálkozik) Két év alatt politikai jellegű dolgokról csak ennyit beszélt?

Balaskó Vilmos Csak ennyit.

Órnagy A vizsgálatnak tudomása van arról, hogy több alkalommal beszélgettek politikai jellegű dolgokról. Miért tagadja? (Egy dossziét emel föl.)

Hosszú csend.

Balaskó Vilmos Doktor Hollós egyszer elmondta, hogy amikor Magyarországon tartózkodott... '47-ben..., '48-ban..., részt vett egy gyűlésen, amelyen egy Magyarországon létrehozandó felforgató szervezetről tárgyaltak. Másra nem emlékszem.

Órnagy (elégedetten) Doktor Hollós István milyen részleteket mesélt erről a gyűlésről önnek?

Balaskó Vilmos Azzal bízták meg, hogy egy ilyen szervezetet hozzon létre Romániában..., ott, ahol lakik..., vagyis Érmihályfalván. Azt is elmondta nekem, hogy a beszerzés egyéneként fog történni, mert nem szükséges, hogy a tagok ismerjék egymást. Én is tagja lettem a szervezetnek. Doktor Hollós István elmondta nekem: a szervezet támogatja majd a rendszer erőszakos megdöntését akkor, amikor a nyugati hatalmak felszabadítanak minket. Utána ő nagy ember lesz, és nekem is jobb helyzetet fog teremteni.

Órnagy Milyen feladatokkal bízta meg önt?

Balaskó Vilmos Hogy erős vallási és kommunistaellenes szellemben neveljem a diákokat..., prédikációimban befolyásoljam a híveket, hogy ne legyenek a kommunista tanok követői.

Órnagy Milyen fegyvere van önnek odahaza?

Balaskó Vilmos Egy működőképes, hatlövétű riasztópisztolyom.

Órnagy Hol található a fegyver?

Balaskó Vilmos Egy ideig az illemhelyi fiókban tartottam, utóbb pedig az öltönyöm zsebében..., hogy a gyerekeim ne találják meg.

Órnagy Honnan van önnek pisztolya?

Balaskó Vilmos Nagyváradon, a Körös-híd közelében egy dohányboltban vásároltam 1942-ben.

Órnagy (asztala fiókjából előveszi a pisztolyt) Ez az?

Balaskó Vilmos (meghökken) Beismerem, hogy az enyém.

Történész (olvas) Fegyverszakértői vélemény Balaskó Vilmos revolveréről. 1958. július 24. A vizsgálat alá vont fegyver egy forgódobos revolver, hat töltőnyílása van, Flaubert típusú, hosszú és rövid töltényekkel működik. Tökéletes működé-

si állapotban található, jól gondozták. Nikkelezett. A hatásfokának vizsgálatakor a következőket állapítottuk meg: 10 méter lőtávolságra tökéletesen működik, maximális lőtávolsága 25-30 méter. Önvédelmi fegyverként lehet használni.

Örnagy (*Balaskó Vilmoshoz*) Tanúként beidéztet presbitere ezt nyilatkozta (*olvas*): Balaskó Vilmos azt állította, hogy a kollektív az emberek legnagyobb büntetése... A falu lakói körében intenzív propagandát fejtett ki, hogy ne iratkozzunk be a kollektívbe, mert mint a hülyék, kimerülésig fogunk dolgozni, a termés az államé lesz, mi csak annyit kapunk, miből alig tudunk megélni. (*Balaskó Vilmosra néz.*)

Balaskó Vilmos (*felnéz az égre*) Ilyen tanúvallomás után mire számíthatok, Uram?

Örnagy (*magára érti*) Semmi jóra, ha nem lesz őszinte!

10.

Kihallgatószoza

Örnagy íróasztalánál ül, és hallgatja a rabruhás, már megtört Számadó Ernőt.

Számadó Ernő Tavaszi, nyári időkben, legtöbbször piaci napokon fölkerestem Sass Kálmánt, és náluk ebédeltem. Többször ott találtam doktor Hollós Istvánt. Ebéd után általában beszélgettünk. Én kint a tanyán semmiről se értesültem, rádióm se volt, tájékoztatásukat elfogadtam. Ezek a beszélgetések a rendszerrel ellenségesek voltak, de senki nem mondta nekem, hogy van egy ellenállási mozgalom nevű szervezet. Abban az időben sok komoly sérelem ért, melyeket én igazságtalannak tartottam. Súlyos hibát követtem el, amikor ezeket a sérelmeket a rendszer rovására írtam. Néha fölkerestük doktor Andrassy Ernő orvost, és tőle is hírekről kérdezősködtünk; melyekből ő is a rendszer megváltozását remélte. Ők hittek abban, hogy akár lesz rendszerváltozás, akár nem, a túlsúlyban magyarok által lakott vármegyék visszakerülnek Magyarországhoz. Ebben az egész környék hitt, így nemegyszer magam is. Egy alkalommal Sass Kálmán fölvetette: valamikor Érmelléken volt újság, és ha a helyzet megváltozik..., amiben ő féltetlenül bízott..., akkor újra kellene szerkeszteni valamilyen liberális vagy vallásos szellemű lapot, folyóiratot. Író lévén ez a terv szorosan összefüggött kenyeremmel, jövőmmel. Jegyzeteket, vázlatokat csináltam... Ma-

gyar Jövő címet adtam volna az újságnak..., bár a végső célom az volt, hogy visszaköltözöm Magyarországra, és regényeket, verseket írok. Külföldön szerkesztett ellenséges propagandaanyagot senkitől sem kaptam... Ilyen nyomtatványokat léggömbökről dobáltak le..., a mezőn sok ilyen lehetett találni..., az elmeegógyintézetből való kiszabadulásom után én a fejlődés útjára tértem, revízió alá vettem zavaros eszméimet, melyeket jórészt a polgári demokrácia kelléktárából vettem. Haladni kezdtem a szocializmus vonalán.

Örnagy (*elégedetten, szinte nyájasan*) Jól van! Olaszos hangzású a neve. Ezt már korábban akartam kérdezni.

Számadó Ernő Apám olasz..., szerelemgyerek voltam..., inkább édesanyám nevét használtam.

Örnagy Jöjjön, írja alá.

Számadó odalép az íróasztalhoz, és aláírja a jegyzőkönyvet.

Történész Számadó Ernő úgy írta alá a román nyelvű kihallgatási jegyzőkönyvet, hogy egyetlen szót sem értett belőlük! Magyar állampolgár lévén nem tudott románul. Verseskötetei már a második világháború előtt megjelentek; vándorszínészként érkezett Érkeserűbe, ahol nagyon szegényes körülmények között élt a falu földbirtokosa özvegyének élettársaként. Írói, költői tehetségét választott hazájában, a magyarság legégetőbb gondjait megfogalmazó Magyar Jövő irodalmi, művészeti, egyházi folyóirat főszerkesztőjeként szerette volna kibontakoztatni. Így válik érthetővé, hogy a nyolcadikként letartóztatott Számadó Ernőt a tárgyalássorozat befejeztével a szervezkedés legfőbb ideológusaként aposztrofálták. Nem sokkal letartóztatása előtt vette át az Erdélyi Ifjúság babérkoszorúját. A kirakatperben szükség volt egy rendkívül népszerű, közkedvelt költőre, akire – micsoda paradoxon: a Horthy-rendszer ellen lázadott – rá lehetett fogni az úgynevezett tőkés-földesúri rendszer minden bűnét, a hazaárulás gaztettét is.

11.

Kihallgatószoza

Örnagy íróasztalánál ül, amikor Örmester bevezeti Hollós Istvánt. Leveszi fejéről a vakszemüveget, és távozik.

Örnagy Vizsgálatra jelentkezett. Mondja el, miért kérte kihallgatását!

Hollós István Visszaemlékszem arra, amit Sass Kálmán 1951-ben vagy '52-ben mondott nekem: '40 előtt tagja volt a Rongyos Gárda felforgató szervezetnek. Azt is elmondta: ha szükség lesz rá, ő reaktiválni tudja ezt a szervezetet. Többször kiemelte, hogy Érmihályfalván minden ember fel fogását ismeri... Őt hívei bárhová követik.

Örnagy Mondja el, mikor és milyen társaságnak kellett volna összegyűlnie Sass Kálmánéknál?

Hollós István Politikai társaságról volt szó, amelynek a tagjai jelentős személyek és az ország különböző részeiből jöttek... volna. Olyanok, akik a Román Népköztársaság jelenlegi rendszere ellen tevékenykednek.

Örnagy Kikből állt ez a társaság?

Hollós István Ezt a dolgot nem ismerem.

Örnagy Mikor került sor a találkozóra?

Hollós István Nem tudom.

Örnagy Ez hogyan lehetséges? Meghívják egy találkozóra, és nem tudja, mikor volt?

Hollós István Azt hiszem, Sass Kálmán miatt nem hívtak meg, mert állandóan attól félt, hogy én leszek a vezető, és így a rendszerváltás után fontosabb tisztségeket töltök be, mint ő.

Örnagy Ön ahelyett, hogy az igazat nyilatkozná, ezeket az olcsó és megalapozatlan öngazolásokat említi! Magatartása miatt a vizsgálatot megszakítom.

Örmester belép, ráteszi Hollós István fejére a vakszemüveget, és elvezeti.

12.

Kihallgatószoza. Hollós István és Sass Kálmán szembesítése.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Ismeri az itt megjelent személyt?

Hollós István Igen, ő Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkész.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Ismeri az itt megjelent személyt?

Sass Kálmán Igen, ő doktor Hollós István, lakhelye Érmihályfalva.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Van-e rokoni kapcsolat önök között, voltak-e ellenséges viszonyban?

Hollós István Nem vagyok rokon Sass Kálmánnal, és nem is ellenségeskedtünk.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Ön rokona-e Hollós Istvánnak, volt-e ellensége?

Sass Kálmán Nem vagyok rokona Hollós Istvánnak, és nem is voltam ellensége.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Mit tud Sass Kálmánnak a horthysta kémelhárító szolgálattal való viszonyáról?

Hollós István Tudom, hogy Sass Kálmán 1940 előtt kapcsolatban állt a horthysta kémelhárító szolgálattal, annak utasítására Románia területén felforgató szervezetet hoztak létre, melynek Sass Kálmán tagja volt. A szervezet célja az volt, hogy egy Románia és Magyarország között kitörő háború esetén terrorista és diverziós cselekedeteket hajtson végre. Ezért Sass Kálmánt is letartóztatták és kiutasították Magyarországra.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Így van?

Sass Kálmán Noha '39-ben valóban letartóztattak, majd kiutasítottak, de nem voltam a szervezet tagja.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Milyen körülmények között szerzett tudomást arról, hogy Sass Kálmán a horthysta kémelhárító szolgálathoz tartozik?

Hollós István Közös ismerősünktől, doktor Andrassy Ernőtől hallottam.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Milyen bűncselekményeket követtek el a Román Népköztársaság népi demokratikus rendszere ellen?

Hollós István A rendszer megváltoztatásában reménykedtünk. Sass Kálmánnal elhatároztuk, hogy megszervezzük magunkat, hogy belülről segítsük a jelenlegi rendszer megdöntését. 1948-ban összegyűltünk doktor Andrassy Ernő lakásán, ahol Sass Kálmán közölte velünk, hogy felszabadulásunk közel van, fel kell készülnünk az eseményekre. A jelenlevők közül mindenki – Számadó Ernő, doktor Andrassy Ernő és jómagam – egyetértett velem.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Megerősíti a Hollós István által elmondottakat?

Sass Kálmán Nem!

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Beszéljen ellenséges tevékenységük részleteiről!

Hollós István 1950-ig azt reméltük, hogy a jelenlegi rendszer az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és a Szovjetunió közötti tárgyalások eredményeként megváltozik. 1950 után, látva a Szovjetunió határozott politikáját,

abban reménykedtünk, hogy a nyugati hatalmak háborút robbantanak ki ellene, és így a népi demokratikus országok is felszabadulnak. Egy beszélgetés során Sass Kálmán közölte: biztos forrásból tudja, hogy Nyugat-Németország villámháborút robbant ki, ami a nyugati hatalmak teljes győzelmével végződik. Sass Kálmán többször hangsúlyozta, hogy fel kell készülnünk, a rendszer megdöntését támogató szervezetbe kell tömörülnünk. Elmondta, hogy szervezetünk az ellenállási mozgalom nevet viselje..., a szervezet Magyarországon már igencsak elterjedt..., azt is elmondta, hogy az Ér mellékét Magyarország részének tekinti, és nekünk ugyanazok legyenek a céljaink, mint a magyarországi szervezetnek. Sass Kálmán azt is megjegyezte, hogy a szervezetünk a debreceni központhoz tartozik, melyet Münchenből irányítanak.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Most megerősíti az elhangzottakat?

Sass Kálmán Nem ismerek el semmit a doktor Hollós István által elmondottakból.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Sass Kálmán mit mondott még az ellenállási mozgalomról?

Hollós István ...hogyminden leigázott országban...

Örnagy Ezek alatt a népi demokratikus országokat értette?

Hollós István Igen. Létezik egy ilyen szervezet, amelyet a müncheni központból irányítanak. A szervezetet pedig a Szabad Európa imperiaalista rádióadó támogatja propagandaanyagokkal.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Ki volt a szervezet vezetője?

Hollós István Sass Kálmán.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Megerősíti a doktor Hollós István által vallottakat?

Sass Kálmán Most sem ismerem el.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Ön gyűjtött információkat?

Hollós István Igen. Politikai és gazdasági jellegűeket.

Örnagy Hová továbbította?

Hollós István Sass Kálmánnal szóban közöltem.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Így van?

Sass Kálmán Nem ismerem el a doktor Hollós István által vallottakat!

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Hová továbbította a Sass Kálmánnal közölt információkat?

Hollós István Sass Kálmán a szervezet debreceni központjába továbbította, onnan Svájc budapesti követségére küldték, onnan diplomáciai úton a svájci Welti családhoz..., ők Nagy Ferencnek, Magyarország volt miniszterelnökének..., jelenleg menekült..., adták át, aki a szervezet müncheni központjába továbbította. Amíg Sass Kálmánnak Érmihályfalva határában megvolt a gazdasága, az általunk gyűjtött információkat személyesen vitte Debrecenbe..., a határt tiltott módon lépte át. Később a debreceni központból jöttek az információkért. Beszélgetéseink alkalmával azt is elmondta, hogy szoros kapcsolatban áll doktor Révész Imrével, volt debreceni református püspökkel és doktor Enyedi segédpüspökkel. A magyarországi... események idején Sass Kálmán elmondta, hogy kapcsolatban áll Maléter Pállal, aki az ellenforradalmi kormányban honvédelmi miniszter lett..., hogy Maléter ne felejtse el, hogy az erdélyi nép is várja felszabadítását.

Örnagy (Sass Kálmánhoz) Most már beismeri?

Sass Kálmán Most sem ismerem el a doktor Hollós István által mondottakat.

Örnagy (Hollós Istvánhoz) Fenntartja vallomását?

Hollós István Fenntartom, mivel az teljes mértékben megfelel a valóságnak.

Örnagy (kiált) Örmester!

Örmester belép; fölteszi Hollós István és Sass Kálmán fejére a vakszemüveget, és elvezeti őket.

13.

Dr. Andrásy Ernő lakása. Nyári este. Erőteljes kopogás.

1. Szekus (hangja) Államvédelmi rendőrség!

Dr. Andrásy Ernő pizsamában jelenik meg, villanyt gyűjt. Láthatóvá válik a polgári berendezésű szoba; a festmények a falon, a könyvtár és a numizmatikai gyűjtemény egy része.

1. és 2. Szekus be.

Dr. Andrásy ...bocsánat..., sok betegem volt, elfáradtam..., és korán lefeküdtem.

1. Szekus Velünk kell jönnie! A parancsnok ki akarja hallgatni. Pár nap múlva jöhet haza.

Dr. Andrásy (felveszi nyári ruháját) Nem lesz valami..., valami házi rendezés?

2. Szekus (nevetve) Házkutatásra gondol? De-hogy, doktor úr!

1. és 2. Szekus elmegy dr. Andrássyval. Indul és távolodó autó zaja.

1. és 2. Szekus visszatér. A könyvespolchoz lépnek, szétdűlják a könyveket, néhányat kiválasztanak. Az érmek közül is sokat magukkal visznek.

Történész visszahelyezi a könyveket a polcra, helyre rakja a foteleket.

14.

Kihallgatószoza. Örmester leveszi dr. Andrásy szeméről a vakszemüveget, és távozik.

Örnagy (szívélyesen) Ön az, hullarabló?

Dr. Andrássy (büszkén) Doktor Andrássy Ernő vagyok!

Örnagy Ki fogom hallgatni néhány mihályfalviról. Vágjunk bele: milyen tevékenységet fejtett ki a Román Népköztársaság népi demokratikus rendszere ellen? Mit tud a felforgató szervezetről?

Dr. Andrássy Soha nem tettem semmit a párt és az állam ellen! Az Érmelléket, ezt a csodálatos vidéket tanulmányoztam..., az Ecsedi-lápot..., régi pénzeket, madártojásokat gyűjtöttem. Erről tud a londoni zoológusok társasága is.

Örnagy A kérdésemre válaszoljon! Ne beszéljen mellé!

Dr. Andrássy Beszélgettünk a barátaimmal..., ők elégedetlenek voltak a rendszerrel... A megváltoztatását remélték..., és azt, hogy akkor Erdélyt átadják Magyarországnak. Én is egyetértettem nézeteikkel, de nem tudok arról, hogy felforgató szervezet tagjai lettünk volna.

Örnagy (papírlapot vesz a kezébe, és olvas) Idézek doktor Hollós István 1958. március 15-i vallomásából egy részletet... Összegyűltünk doktor Andrássy Ernő lakásában, ahol jelen volt Sass Kálmán, Számadó Ernő, doktor Andrássy Ernő és alulírott... Ebből az alkalomból Sass Kálmán az ellenállási mozgalom nevű felforgató szervezetről beszélt. (Felnéz.) Erről mi a véleménye?

Dr. Andrássy Sass Kálmán valóban beszélt nekünk (kihangsúlyozza) a magyarországi ellenállási mozgalomról. Arra nem emlékszem, hogy romániai ellenállási mozgalomról beszélt volna.

Örnagy Doktor Hollós István vallomásának egy másik részlete... (olvas): ...szervezetünk,

amely az ellenállási mozgalom nevet viseli, és alá kell rendelnünk magunkat a Debrecenből kapott utasításoknak, amely az útbaigazítást Münchenből kapja. Erre mit tud mondani?

Dr. Andrássy Ez nem igaz!

Örnagy Még egy rész. (Olvas.) Tudom, hogy Andrássy Ernő, Számadó Ernő különböző politikai, gazdasági és más területről származó információkat szolgáltatott Sass Kálmánnak azzal a céllal, hogy azokat külföldre juttassa.

Dr. Andrássy Nem igaz, hogy Sass Kálmánnal ilyen információkat közöltem!

Örnagy Tiltott könyveket is találtak önnél.

Dr. Andrássy A váradi állami könyvtár és levéltár megbízott, hogy minden olyan könyvet, akár fasisztatartalmú, vásároljak meg, és ami nekik fontos lesz, odaajándékozom. Így lett elég sok úgynevezett tilos könyvem is.

Örnagy (felmutat egy könyvet) Ez a könyv a horthysta rendszer idején jelent meg, Erdély a miénk a címe. Ebben közölték az ön beszédét, amellyel köszöntötte a bevonuló horthysta csapatokat. (Megvetően.) Mint a Magyar Párt érmihályfalvi járási tagozatának elnöke (főlemeli a hangját) kimondhatatlanul boldogan és szeretettel köszöntöm a magyar lakosság nevében... A ránk bízott feladatot elvégeztük: a magyarságot összetartottuk, lelkesítettük, védtük, öntudatosabb magyarokká váltunk, mint amilyenek huszonegy év előtt voltunk..., ahogy a vajúdo asszony elfelejti gyötrelmeit, amint megszületett a boldogsága, a gyereke. Éppúgy szeretnénk elfelejteni mi is a sok megaláztatást, kizsákmányolást, zaklatást, csendőrbrutalitást és börtönt, megszületett számunkra a legnagyobb boldogság, a felszabadulás! (Leccsapja a könyvet.)

Dr. Andrássy (eddig néma ajakmozgással „mondta” Örnaggal együtt a szöveget, most mintha megfeledkezne arról, hol van, hangosan folytatja) A honvédséggel együtt bevonult most ide a jog, a törvény, igazság...

Örnagy (felordít) Elég! Elvezetni!

Örmester be, felteszi dr. Andrássyra a vakszemüveget, és elvezeti.

15.

Kihallgatószoza.

Örnagy Vallja be, hogy ön a rendszer ellenége!

Dr. Andrásy Nem vagyok az!

Örnagy Mondja, hogy igen!

Dr. Andrásy (*kiáltva*) Nem! Mi történt velem? (*Érzékeli a kábítószer hatását.*) Mozog a fall! Tágul, szűkül a szoba..., most meg fönt vagyok egy gyárkérmény tetején..., alattam szédítő mélység..., zuhanok...

Örnagy (*mintha szuggerálná*) Mondja, hogy leszállt önöknél a falu szélén egy német repülőgép, és ön azzal küldte Münchenbe a kémjelentéseket!

Dr. Andrásy (*maradék öntudatával*) Nem igaz! Tiltakozom! Ez képtelenség!

Gyors sötét.

16.

Kihallgatószoba.

Örnagy Doktor Andrásy Ernő! A vádemelési határozat szerint a Román Népköztársaság Btk. 184. és a 186. szakasz 1. bekezdése előírásaiba ütköző bűncselekmény elkövetésével vádolják.

Dr. Andrásy Tudomásul veszem a határozatot, de fenntartom: nem volt tudomásom arról, hogy a népi demokratikus rendszer ellen kifejtett tevékenységem egy felforgató szervezetben történt volna, és nincs tudomásom ilyen szervezetről.

Örnagy Itt írja alá!

Dr. Andrásy az asztaloz lép, és aláírja a jegyzőkönyvet.

Örnagy (*szívélyesen*) Kérem, ne izgassa föl magát. Mi jobban ismerjük, mit csinált, mint saját maga..., és tudjuk, hogy nem csinált semmit. De parancsot kaptunk, hogy magát is félre kell állítani. Csak a kötelességem teljesítem. A munkámat végzem. (*Megpöcköli az aláírt jegyzőkönyvet.*) Ha visszavonja aláírását, más eszközökkel is...

Dr. Andrásy Tudom. Ismerem és néha halom is az itteni vallatási módokat..., orvos vagyok. Köszönöm, hogy egy ujjal se nyúltak hozzám...

Történész: A román kommunista hatalom rablását bizonyítja, hogy a páratlan értékű gyűjteményeken kívül – köztük 4560 darab régészeti leletet, 6000 régi pénzt – elvittek 40 értékes festményt, szőnyeget, a zongorát, régi bútorokat, ritka ezüst evőeszközöket... Magánmúzeuma megkaparintása volt az igazi ürügye a súlyos

szívbeteg, légynek sem ártó orvos letartóztatásának. Még szerencse, hogy a szülői házat az édesanyja 1930-ban doktor Andrásy Ernő feleségére íratta, így a családot nem rakhatták ki az utcára. Minden más vagyonukat, a hatalmas szőlőt is elvették!

17.

Kultúrház színpada.

A végéhez közeledik a nyílt tárgyalás. A Hadbíró asztala fölött elhelyezett kivetítőn látjuk a közönséget.

Sass Kálmán, dr. Hollós István, Balaskó Vilmos, dr. Andrásy Ernő, Számadó Ernő bilincsen ülnek a színpad elkerített bal oldalán. Érzékeltetni kell, hogy mögöttük ott ül a többi vádlott is.

Hadbíró Sass Coloman! Miután ismertetem önnel is, milyen bűncselekményért állították bíróság elé, s melyek a tett bizonyítékai, kérem: mondja el, mit tud felhozni védelmére!

Sass Kálmán (*főáll*) A Románia területén 1939-ben alakult erdélyi felszabadító mozgalomban nem vettem részt. Soha nem voltam tagja semmilyen kémszervezetnek, nem volt semmilyen fedőnevem. A vizsgálatok során (*egy pillanatra elhallgat*) nagyon nehéz helyzetbe kerültem, arra kényszerütem, hogy valótlan dolgokat állítsak; ezeket most visszavonom. A szenvedés miatt én találtam ki a Turul fedőnevet.

A közönség felmorajlik.

Sass Kálmán 1956 őszén a magyarországi események idején semmilyen kört nem szerveztem. Tiltakozom a vád ellen. Nem hoztam létre semmilyen szervezetet, az viszont igaz: barátaimmal megvitattuk a nemzetközi helyzet kérdéseit. Nem folytattam kommunistaellenes propagandát, még prédikációimban sem. (*Leül.*)

Hadbíró A hadbírósg ítélethozatalra visszavonul. (*Ei.*)

Lassú sötét.

18.

Üres a szórt vörös fényvel megvilágított színpad. Hadbíró megjelenésére a közönség lassan elcsendesedik.

Hadbíró (*olvassa az ítéletet*) Ma, 1958. október 4-én a Kolozsvári III. Katonai Körzet Törvény-

széke a katonai Btk. alapján zárt ülésen hozott döntéssel, a nép nevében elhatározza: Sass Kálmánt (Coloman), doktor Hollós István (Stefan), és Balaskó Vilmost (Wilhelm) halálra ítéli, hazaárulás bűncselekményének elkövetéséért. Balaskó Vilmosnál ez kiegészül a mezőgazdaság szocialista átalakulása elleni tevékenységgel.

A közönség hangoskodik, néhányan az öklüket rázzák.

Hadbíró (megvárja, amíg a közönség lármája elcsitul) A következő vádlottakat életfogytiglani kényszermunkára ítéli: Seligio Számadó Ernő (Ernest), Viski I. József (Iosif), Virág L. Lajos (Ludovic), Kövessi I. Árpád, Zeffer P. Mihály (Miai), Nagy L. Lajos (Ludovic), Csongrádi G. Gábor (Gavril), Halmágyi Gy. László (Ladislau), Borbély J. József (Iosif), Rimay J. János (Ioan), Oláh N. Nándor (Ferdinand), Andrassy E. Ernő (Erneszt) és Torda L. Dániel (Danila).

A társadalmi rend elleni szervezkedés bűncselekményéért Szász P. Ferencet (Francisc), Sallay L. Lajost (Ludovic), Szabó J. Sándort (Alexandru) és Báthori F. Zsigmondot (Sigismund) egyenként huszonöt évi kényszermunkára ítéli.

Mann Cornelt huszonöt évi szigorú fegyházbüntetésre, Székely J. Albertet, Székely M. Gyulát (Iuliu), Csongrádi G. Ferencet (Francisc) egyenként húszévi kényszermunkára, Fekete L. Károlyt (Carol) és Uray V. Gyulát (Iuliu) egyenként húszévi szigorított fegyházbüntetésre, Okos P. Kálmánt, Kerecsényi G. Gábort és Balogh G. Gyulát egyenként tizenöt évi kényszermunkára, Fehérvári E. Eleket tízévi szigorított fegyházbüntetésre, Földesi P. Ilonát (Ileana) ötévi kényszermunkára ítéli.

A közönség hangos tetszésnyilvánításban tör ki.

Vége a 2. felvonásnak.

3. felvonás

1.

Siralomház. Reggel; derengő fény.

Sass Kálmán tanítja mozogni a szintén kéz- és lábtilincsben lévő Hollós Istvánt és Balaskó Vilmost.

Sass Kálmán Topogjatok..., vagy tegyetek pár lépést előre és hátra..., hogy ne dermedjen meg bennünk a vér..., hogy keringésben tarthassuk..., ezt is megtanultam Szamosújváron.

Társai követik mozdulatait.

Hollós István Szőlővel, gyümölcsfákkal álmodtam..., de nem tudom, hol volt ez a gyümölcsös..., talán a túlvilágon?

Megállnak.

Balaskó Vilmos Hátunk mögött egy elrontott élet...

Sass Kálmán Nem mi rontottuk el.

Balaskó Vilmos ...elveszített otthon..., család..., elveszített élet..., egy egész elveszített világ...

Hollós István (odaáll Sass Kálmán elé) Kálmán, bocsásd meg az ellened elkövetett bűneimet!

Sass Kálmán Mi Atyánk, legyen meg a te akaratod..., bocsásd meg a mi vétkeinket..., és azokét is, akik ellenünk vétkeztek... Én megbocsátom, Pista!

Balaskó Vilmos (elkeseredetten) Mi közöm neked hozzátok?! Kilenc éve eljöttem tőletek..., nem volt azóta semmi kapcsolatunk!

Sass Kálmán Isten akaratában megnyugodva készülünk a nagy útra, követve hitvalló őseinket! Hallgassátok meg, atyámfiai, mi módon szerzte Jézus Krisztus az úri szent vacsora sákramentumát. A legbövebben élénk adja ezt Pál apostol a korinthusbeli gyülekezethez írott első levele 11. fejezetében a 23. verssel kezdődően így: „Én az Úrtól vettem, amit néktek előtökbe is adtam: hogy az Úr Jézus azon az éjszakán, melyen elárultaték, vette a kenyeret (fölv teszi az asztalról a puliszkadarabot, és amennyire bilincsei engedik, fölemeli), és hálákat adván megtörte, és ezt mondotta: vegyétek, egyétek! Ez az én testem, mely ti érettetek megtöretik; ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Hasonlatosképpen a pohárt is vette (fölemeli a kék zomácos csuprot is), minekutána vacsorált volna, ezt mondván: e pohár amaz új testamentom az én vérem által; ezt cselekedjétek, valamennyiszer isszátok az én emlékezetemre. Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret és isszátok e pohárt, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljövend. Azért, aki méltatlanul eszi az Úr kenyerét, vagy issza az Úr poharát,

vétkezik az Úr teste és vére ellen. Vizsgálja meg azért az emberönmagát, és úgy egyék abból a kenyérből, és úgy igyék abból a pohárból...”

Kinyílik a cella ajtaja. Belép Tiszt és Örmester.

Örmester Pozíció!

(Balaskó Vilmos, Hollós István, Sass Kálmán félkörbe állnak, lábuk szétvetve, kezük félmagaságban)

Örmester hevenyészve átvizsgálja a foglyok holmiját, felkap egy fehér zsebkendőt, és letakarja vele Balaskó Vilmos arcát.

Balaskó Vilmos lekapja a kendőt.

Tiszt (egy-egy papírlapot és írószert ad a foglyoknak) Írják alá!

A foglyok aláírják.

Tiszt A kegyelmi kérvényt majd kint az asztalnál!

Tiszt és Örmester el.

Hollós István (Balaskó Vilmoshoz) Mi volt ez?

Balaskó Vilmos A régi napkeleti zsarnokoknál volt az a szokás, hogy a halálra jelöltek fejét letakarták.

Hollós István (megrökönyödve) ...és ezt tudja az örmester?!

Sass Kálmán Újabban az akasztófa alá állított elítéltek fejére is...

Hollós István Bevégeztetett.

Tiszt és Örmester újra be.

Tiszt Coleman Sass!

Sass Kálmán Igen.

Tiszt és Örmester kikíséri Sass Kálmánt.

Hosszú csönd.

Tiszt és Örmester újra jönnek.

Örmester (rámutat Balaskó Vilmosra) Mondd a neved!

Balaskó Vilmos Balaskó Vilmos.

Örmester (rámutat Hollós Istvánra) Mondd a neved!

Hollós István Doktor Hollós István.

Tiszt Ez az!

Tiszt és Örmester kikísérik Hollós Istvánt.

A cellaajtó becsukódik.

Bilincsek leverésének zaja.

Balaskó Vilmos ...akinek leverik lábáról a bilincset, azt... Óh, irgalmas szent Atyám, teremtő

Istenem! Könyörülj rajtam! Megváltó Jézusom, aki véred hullásával tisztítottál meg egy egész világot, moss meg engemet, tisztíts meg véreddel, és emelj magadhoz! Tartsd meg enyéimet oltalmazó szent erőddel! Nekem pedig adj erőt, hogy ne kételkedjem, ne csüggedjek, hitetlenségbe ne essek! Adj erőt ezen a keskeny úton végigmenni egészen és a szoros kapu által az örök életre. Ámen.

Csikordul a cellaajtó tolózárja.

Balaskó Vilmos Most már értem jönnek! Láttam már kivégzést, Uram! Kemény, nagy természetű máramarosi paraszt volt..., felemelt fejjel, dacosan lépkedett, csak amikor meglátta a... két bitófát...

Belép Tiszt és Örmester. Megállnak.

Balaskó Vilmos ...az egyiken már lógott a társa..., akkor megroggyant a térde..., támogatni kellett..., most adj erőt, Uram, hogy mehessek a lábamon bátran, mint a bihari szabadságharcosok... Rákóczi népe..., mint az érmelléki vasra vert betyárok... (felkiált) Ártatlan vagyok! Készen állok az áldozatra! (Most veszi észre Tisztet és Örmestert. Pozícióba vágja magát.)

Tiszt átnyújt Balaskó Vilmosnak egy papírlapot.

Balaskó Vilmos (rápillant) Muncă silnică pe viață. Életfogytiglani kényszermunka!

Tiszt Vezi, viață!

Balaskó Vilmos Látod, élet!

Tiszt kimegy a papírral.

Örmester (könyökével oldalba böki Balaskó Vilmost) Látod, élet! Meg vagy elégedve?

Balaskó Vilmos Da. Igen.

Örmester (két tenyere között egy kis rést mutat Balaskó Vilmosnak) Ti ennyit csináltatok. (Széttárja a karját.) Ennyit csináltak belőle.

Örmester el.

Balaskó Vilmos (lassan ocsúdik) Mi történt? Mi volt ez? Kegyelem! Élet! Látod? Élet! Én csak a sötétséget láttam, de azon túl valahol, a végtelen messzeségben egy parányi fény csillogott. Mostantól csak ezt a fényt nézzed szüntelenül, ez vezéreljen, ez a kicsiny, távoli világosság mindennap közelebb jön hozzád..., hajnal lesz, és felkel a nap, a te napod..., addig pedig imádkozz szüntelen, és el ne csüggedj.

2.

*Börtönudvar.**Hollós István és Sass Kálmán a nézőnek hátul állnak a falnál.*

Hadbíró (olvas) A Katonai Törvényszékek Igazgatóságának parancsa alapján ismertetem, hogy a Román Népköztársaság Nemzetgyűlésének elnöksége visszautasította Sass Kálmán (Coloman), valamint doktor Hollós István (Stefan) halálra ítélték kegyelmi kérvényét. A halálra ítélteteket azonosítottuk.

*Sortűz hangjai.**Hollós István és Sass Kálmán összerogynak.*

Történész A kivégzés után a törvényszéki orvos megállapította az elítéltek halálát. A holttesteket a szamosújvári börtön parancsnokának adták át. Ott kaparták el mindkettejük holttestét.

A hozzátartozók, a gyerekek azóta keresik férjüket, édesapjuk végső nyughelyét, hogy megadhassák a halottnak járó tisztességet.

Utójáték

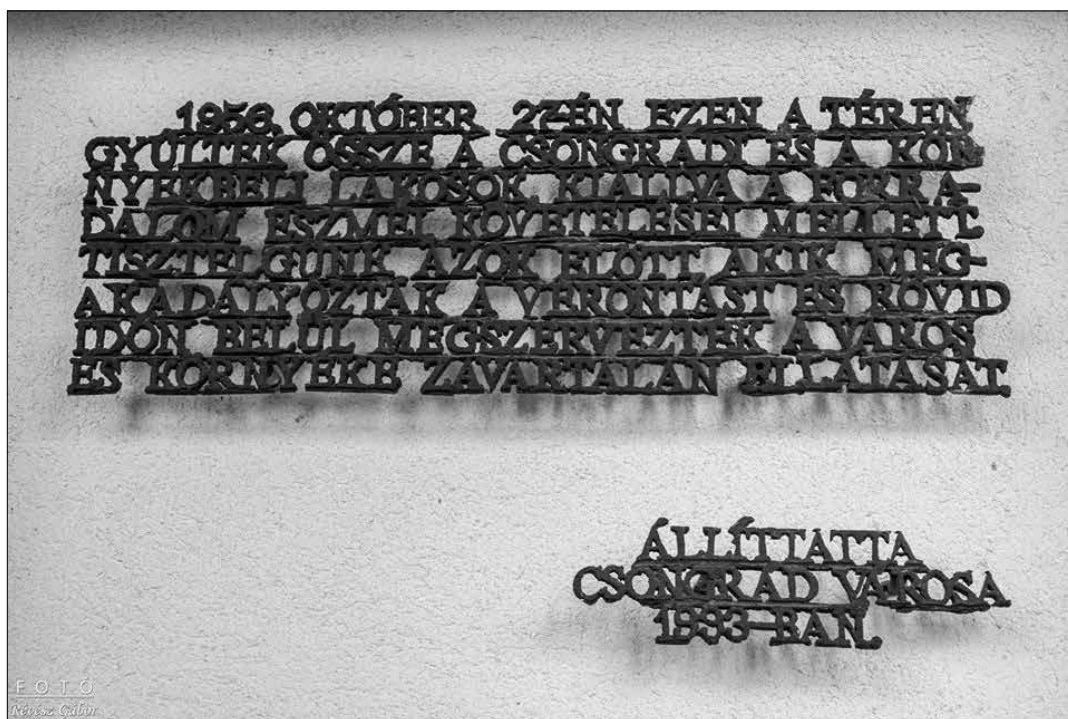
A színen egy beszakadt tetejű, roskatag nád-fődeles ház; néhány földbevált kunyhó: bărăgani táj.

Hosszas vonatzakatozás, mozdonyfütyty, majd csikorgó fékezés hangja. Vasútállomási zsvivaj.

Elrongyolódott ruhában, batyukkal bevánszorg a színre Sass Kálmán felesége, gyermekei, Balaskó Vilmos, dr. Andrassy Ernő, Szamadó Ernő... Leteszik szegényes holmijukat.

Történész segít az egyik botladozóznak. A metnből lassan kibontakozik a tapsrend kezdete.

Vége

Májlövés

Novellák

Októberi furcsa őrangyalok

Pasarét kisváros a nagyvárosban, amolyan üdülőtelep is lehetett volna, ha a budaiak nem ott laktak. Nem mindenki gazdag ember, bérházak és villák váltakoznak. A bérlakások egy része a Bauhaus korában létesült. A lakások kényelmesek, nem csak funkcionálisak. Nagy erkélyek váltakoznak a húszas években véletlenül odaajtott házak lodzsáival.

Október 24-e csendes nap volt.

Pasaréten különösen csendes. Csak a rádióból értesültünk, az adást néha géppisztolysorozatok hangja törte meg.

Vagyis nem törte meg, egy darabig volt adás, de ez nem valami hangjáték hangkulisszája volt. Hangok, de nem játék, vérre ment.

Aztán csendes hétköznap.

Hétfőn voltam először és utoljára iskolában. A kaput bezárták, de délben mindenkit hazaküldtek. Keddre, 23-ára valami ürüggyel szünetet adtak.

Csütörtökön kíváncsian mentünk a városba, azaz a belső kerületek felé. A Margit hídon ávosok igazoltattak, zöldek. Elvileg határőrök. Nem mertünk átmenni Pestre, mert tartottunk attól, hogy nem jutunk vissza Budára, nem tudunk hazamenni.

Elindultunk a jobb parton, be a Fő utcába, a Lánchíd felé. A Szilágyi Dezső téren, egyik kapu előtt holttest, sebtében letakarva egy pokróccal, csak a lába lógott ki. Érdeklődtünk. Kisebb csoport állt nem messze a helyszíntől. Megtudtuk, hogy a vici, szokásos módon, reggel felsöpörte a járdát. Szájából mindig lógott a cigaretta. Rá akart gyűjtani, de az öngyújtó lángjára valahol felfigyeltek, talán torkolattűznek vélték, és lelőtték. Véletlenül nem lehet a túlsó partról valakit ilyen pontosan eltalálni!

A túlsó partról lánctalpak csattogása hallatszott, csak hallottuk, mivel időközben a Dunára leereszkedett a köd. A napsütés a víz felszínét éri, és megindul a párologás. Vagy a dombokról folyik le a köd. Nem volt éppen kellemes hallgatni, siettünk is gyalog a Széll Kálmán térre. A villamos még járt, elindultunk. A villamos rákanyarodott a faszorra, amikor egy sorozat húzott el a fejünk felett. Célzott lövés lett volna a földalatti tornyából, csak éppen takarásban voltunk?

A vezető rákapcsolt, mi pedig kiabáltunk a szembejövő villamos vezetőjének: Vissza, vissza! Nyitott peronnal jártak az akkori villamosok.

Lehúzta és megfordította az áramszedőt, és mellettünk robogott a kocsisín felé.

Nekünk ez elég volt, nem laktunk már messze.

Kiderült, hogy sokáig ez volt az utolsó villamos.

Később még láttuk a keresztbe fordított, kisiklatott szerelvényeket, a felborított kocsikat. Barikádok, mint a filmekben, csak ebben a filmben mi voltunk a statiszták, és nem a dublőrökre lóttek, hanem barátainkra, rokonainkra.

Ahogy a Parlamentnél is. Ott is volt tornya, szellőzője a földalattinak. Később ez lett a piros metró! De addig még sok éven át csak a karbantartók járták az alagutakat. Hogy az elágazásokban is jártak-e? Igen, a pártház alatt a Rákóczi útról a Népszínház utcába lehetett jutni. Később kiderült, mindenütt voltak átjárók, így a Parlament és az Akadémia utca között is.

Nem csődbe ment a metró, hanem eredetileg óvó- és búvóhelynek építette a paranoiás kor. Még atomtámadásra is számítottak. Arra, hogy ott lent kihúzzák.

A parlamentnél sebesültek és halottak feküdtek. Aki nem kiabált már, feldobták a teherautók platójára.

Egy túlélővel később találkoztam, észrevették, hogy megmozdul, és kivételesen átadták a mentősöknek.

A mentők golyózápokban is dolgoztak.

Mi a barátaimmal túlélők aznapot is. Nem volt tanácsos átmenni a hídon, ezt megérettük. Vannak-e őrangyalok, vagy éppen ávós egyenruhával álcázták magukat?

Epilógus, 50 évvel később.

Azok vagy utódaik gumilövedéket használtak. Egy magányos járóelőre véletlenül célba lőttek, a szemét találták el.

Valami ismeretlen dakota nyelvjárást beszéltek. Marslakók nem lehettek, mert azok – köztudottan – magyarul beszélnek.

Békés járóelők mellékutcaiban, a Nyugatinál

Egyszer csak golyók kopogtak a falon. Egy kapualjba húzódtak. Aztán csend. Valahol távolodó lánctalpak. Bár aznap nem történt semmi. Igazán semmi. Éjjel néha elhallgatott a rádió, talán áramkimaradás? Bár eddig ismeretlen zajok. Persze csak annak, aki a közeli világháború és ostrom után született. Voltak már köztük iskolások is. A nők cipője a kockaköveken. Inkább csak a sarka.

Ha a sarkon befordulnak, otthon lesznek. Csak egy saroknyira, és csend van. Mint amikor elállt a zápor, és esernyő nélkül igyekszel haza. Nem mondhatnám, hogy futottak, de siettek. Kovácsné és Kovács. Járóelőknek gondolnád őket. Mindenki lehet Kovács és Kovácsné, bárki.

Bárki lehet járóelő. Bármelyik évben lehet egy kicsit ködös az ősz.

Utólag senki sem tudta megmondani, fogták-e egymás kezét. Kovácsné valaki gyomron vágta, vagy csak képzelődik. Sietősre fogta a lépteit.

Pár lépés a sarokig, további néhány lépés a kapuig.

Kovács észreveszi, hogy Kovácsné megbotlott. Fel akarja segíteni. Túl nehéz, pedig alig ötven kiló. Karcsú fiatal nő, két hónapja Kovácsné. A házban senki sem tudta a lánynevét.

Kovács nem tudta, kit hívjon segítségül. Ha a hóna alatt emelte meg, a feje csuklott le, ha a lábánál fogva, makacsul feküdt a kövezeten.

Testét betakarta a Szabad Nép, tényleg szabad volt már! Száját a Népszava. A nép szava és Kovács szava elakadt. Valaki más hívott mentőt.

Kovácsné az út közepén, a kockakövön.

Szája letakarva. A Népszava. Szeme az újság felett mereven nézte a semmit. Egyetlen pontot a semmiben. Az ég nem volt kék, szürke volt. A szeme fáradtkék. Mintha üveg mögül.

A kövezet csillogott. A vére bealvadt.

Májlvés. Menthetetlen volt abban a percben – szólalt meg a mentőorvos, és becsukta a táskáját.

De hiszen jött mellettem – akarta mondani Kovács, aki nem hallott semmit. Látta, amit nem akart látni. Le sem hajolt, émelygett a gyomra.

Eszébe sem jutott, hogy ekkora csend van, és ekkora csöndben akár fűtülnek is. A golyók.

Czimmer Kálmán tanulságai

Történelmi temetőben a tettes és az áldozat ismét közel kerülhet egymáshoz. Már nem tudják tisztázni a dolgokat, tehetetlen testeket rejt a koporsó, a lelkek vajon ott lebegnek-e?

Előd és utód? Vagy aki a puskát, géppisztolyt fogta és a test, amelyet a sorozat szinte kettévágott?

A Fiumei úti Nemzeti Sírkertben, közönségesen Kerepesi temetőben, ötvenhatos utcai halottak parcellájában fekszik Kálmán.

Magas, kosárlabdázó természet. A Külkereskedelmi Főiskolán végzett. Beszélt – sajnos – oroszul.

Míg másoknak ez előnyére vált volna, amikor betört a szovjet hadsereg.

Sportos, vidám fiú volt, hosszúkás arc és magas koponya, nagy tenyér, cipője mérete is rendkívüli. Akkor még nem volt ennyi felnyurgult fiatal, mint most az antibiotikumok és a hormontartalmú húsok hatására.

Az oroszok végigjárták a házakat, ott, ahol már megtörték az ellenállást. Keresték a felkelőket. Kiválasztották Kálmánt tolmácsnak.

Az utcáról nyílt a néhai cukrászda, az ablakok betörve. Az üveg mögül egy géppuska meredt rájuk. A katonák Kálmánba eresztettek egy sorozatot, mivel csapdát sejtettek. Holott a civil ruhások szabadultak a fegyverektől, csak bedob-

ták a géppuskát az ablakon. A természetellenes helyzetéből láthatták volna, hogy nem kezeli azt már senki, sem élő, sem holt, felkelő nincs a közelében.

Így került a Nemzeti Sírkertbe, az ötvenhatos vértlen áldozatok parcellájába Kálmán.

Ha éjfél tájban, holdas éjszakán, a Sírkertben járnál, vajon kivel találkoznál? Sírrablókkal, akik feltörték a Batthyány-mauzóleumot, és visszahőköltek Kázmér viaszérett arcától? S akik koponyával a hónuk alatt lopakodnak? Vajon nem a saját koponyájuk lehet a hónuk alatt?

Szoktak-e összeszólalkozni az ellenfelek? Vagy csend van a temetőben, egy macska sompolyog mindössze, vagy csak egy bagoly pislog a ráncos ágú fákon?

Kálmán kölcsönadta a Képes Sport bekötött példányait, Kocsis Sanyi sorozatfelvételen mutatta be, hogyan a kapunak háttal, ollózva gólt löni.

Megannyi híres sportoló, Rózsavölgyi és Iharos, világrekordok dokumentumai, riportok. Mennyire ismert emberek voltak, nem celebek! Engem *Ihinek* becéztek a pályán, mert a többiekkel ellentétben szerettem futni. Napi tíz kilométert legalább, az edzéseken kívül. Bár a labdajátékokat is szerettem.

Örököltem két kézi súlyzót, itt fekszik mellettem a parkettán. Él-e még az eredeti gazdája?

Kálmán el akarta kérni, de nem adtam, tartottam tőle, hogy visszakéri Péter.

November végén, vagy december táján, kiderült, hogy Kálmán nem jelentkezett a munkahegyén. A szerencsétlen történetet a házbeliek mesélték el, és elterjedt anyámék vállalatánál.

Egy a sok egyéni tragédia közül. Egy vidéki, fejkendő özvegy hiába taníttatta tehetséges fiát.

Márciusra már azt is lehetett tudni, ki szaladt neki a határnak, kit tartóztattak le. A kivégzések hírei is szivárogni kezdtek, bár sok család évek múlva tudta meg a hozzátartozója sorsát. A gyerekek, aki sosem látta apját, de elképzelte, végül

csalódott. Akkor is csalódott, ha a börtönből megjött mégis, akkor is, ha megtudta a halálhírét.

A temetőben, a sebtiben felhantolt sírdombok alatt, némán feküdtek. Talán jutott nekik koporsó legalább.

Miről beszélgetnének egymás közt? Érdekelné-e őket a mi világunk?

Csalódnának-e, mint az ismeretlen apjára csodálkozó vagy éppen tőle elhúzódó gyerek?

Csalódottan járok a Sírkertben, bár a szüleim ágyban haltak. Nagyapámat 1945-ben lelőtték. Vértlen és ártatlan civil áldozat. Egy részeg katona áldozata: „Öreg volt, beteg volt, minek éljen?!”

Csalódottan járok a legszebb temetőben, nézem, hogyan dől anyám sírköve. Nagymamám hantból kiálló bordaszilánkját gyengéden visszahelyezem, kicsiny lyukat ások az agyagba.

Akkora a csend, hogy az utolsó ítélet harsónai fájdalmasan érintenek a dobhártyámat, pedig csak egy életigenlő rigó védi, még ott is, a területét. Harsog a csendben, pedig milyen kedvvel hallgatjuk az ablak előtti fán fészkelő énekesmadarat, így is mondjuk, énekesmadár.

Kálmán rajongott a sportért, békében élt, személyes sérelmei talán alig voltak. Felkerült csendes falujából a Városba. De az a csend nem ez a csend! Nem a temetői. Elvágott-e onnan, vagy édesanyja küldte?

Megtanult oroszul, még beszélni is tudott oroszul.

Dölyfös síremlékek és alázatos sírkeresztek. A nemzet megbecsülése vagy a gazdagok kivagyisága?

Lopott koponya a telihold, lopakodik a félig lehunyt felhők közt – és elhagyja a temetőt.

Megfordulok, a fal felé. Nem a fal előtt állok, nem lőnek, aludni mégsem tudok.

Vajon miről beszélnek ilyenkor a halottak, hogy aludni sem hagynak?!

S az orosz katona hol nem emlékszik Kálmánra, hogy kit és miért? Hiszen akkor is, most is, könnyen elsül egy fegyver, mondják, ez a dolga!

Az Úr 2011. esztendejében

Január

9 hónapja már csak mankóval „járom” az otthon falai közé zárt világom. Várom az újabb csípőműtétet, ápolom életének 84. évében lévő, ágyhoz kötött édesanyámat, s törekszem erőm minden még megmaradt atomjával meglátni a szépet, jót, mivel csak így tudok reggel fölkelni. Ma őrijító gerincfájdalom tett hajlott hátúvá, elnyomva a kopott csípő gyötrelmeit, a bokatorésem után maradt borotvaéles sajtást, és akkor Isten megajándékozott Matjaz Cater tájfotójával. Épp akkora szépségadagot kaptam, hogy ismét erőt meríthessek ahhoz, hogy kétrét görnyedten, mankóval botorkálva reményteljesen kezdjek egy újabb napot, elkezdjem a hétfőt, és a hétfővel a hetet.

Egy életre szól

– Tudod, hogy a keresztmamád volt az egyetlen igaz barátnőm?

- Tudom, Anyukám, tudom – válaszoltam.
- Emlékszel, mikor beszéltem vele utoljára?
- Emlékszem.
- Meséld csak.

– Anyukám, mindketten tudjuk, akkor minek meséljem?

– Kislányom, kérlek, meséld!

A szomorú eseményt már két évtizede elevenítjük fel, hol ezért, hol azért. Leginkább a történet megdöbbenő befejezése miatt. Tudtam, nincs kibúvó. Leültem hát Anyu mellé az ágyra, és belekezdtem.

– Vasárnap reggel 5 előtt a telefon éles hangja ébresztett bennünket. Én vettem fel a kagylót. Meglepődtem, mert e szokatlanul korai órában a Keresztmama hívott. Téged kért. A beszélgetések rövid ideig tartott.

Amikor megkérdeztelek, mi volt ennyire sürgős, csak annyit mondtál, elbúcsúzott. Nem értettem, hisz nem utazhat sehová, mert súlyos beteg. Elviselhetetlen fájdalmak gyötrik. Felső testét gipszmellény tartja össze... Aztán sírni kezdted, anyukám. Sírtál fél délelőtt. Én meg továbbra sem értettem az egészet.

Tízkor ismét csörgött a telefon. Te kaptad föl a kagylót, és utána nem sírtál tovább. Tárgyilagos hangon mondtad: Szabó Vilma, a németeleméri elkobzott villanytelep kisemmizett örököse nincs többé. Ezért hívott a keresztmamád szinte hajnalban, hogy elbúcsúzzon, mert már este tudta, hogy a következő nap lesz életében az utolsó.

Édesanyám nehezen könyökölt fel az ágyon.

– Kislányom – szólt hozzám, a kétszeres nagymamához –, ígérd meg, kérlek, hogy minden halottak napján mécseset gyújtasz majd a sírján.

Megígértem.

Felhők

Szeretem a felhőket. A színeseket, fehéreket, habosakat; bárány-, fátyol-, párna-, lepel-, gomolyfelhőt. Virrasztó felhők is vannak, melyek mindig akkor ragyogják be az eget, amikor betegágyán fekvő Édesanyám nyári éjszakákon ziháló, levegő után erőlködve kapkodó tüdeje kimondhatatlan rémülettel tölt el, s ilyenkor jelennek meg az éjszakai világító felhők. Gyöngyházfényükkel beragyogják a szobát, s erőt adnak, hogy belekapaszkodhassam a reménybe: van tovább.

A felhők csodákra képesek. A mindennapok gondjaiból áttemelnek egy másik szférába, ahol nincs baj, ahol nincs testi nyomorúság, nincs fizikai fájdalom, tehetetlenség, kiszolgáltatottság. A felhők látható égi szépséggel töltik be a szívem, nyugtatják a lelkem.

A mi felhőinket szeretem, tárolom emlékezetemben, s mert a memória csalóka, lencsevégre is kapom őket. Tudom, hogy az már csak a megmerevített pillanat, mert a felhő folyamatosan változik. Születik, alakul, majd szertefoszlik, mint a belőlünk kipattanó vágyak.

A minap kaptam elektronikus levélben egy nagyon érdekes felvételsorozatot az ausztrál felhőkről. Lenyűgözően mások. Ámulatba ejtettek. De továbbra is szerelmetesen ragaszkodom a mi fidres-fodros habfelhőinkhez, az égi áldást hozó eső- meg fenyegető zivatarfelhőkhöz; az aranylóakhoz, vakítóan fehérekhez, a bíborlókhoz, a kemény jellemű ezüstösekhez. A hazai éghez hazai felhőkkel...

***

Az ajándék

Otthonunkra már hosszú ideje egyedül viselek gondot. Bánkódom, kesergek is emiatt, de csak úgy magamnak, aztán belekezek a munkába, reménykedve, majdcsak lesz valahogy. Amikor meg már úgy érzem, minden erőfeszitésem ellenére csődöt mondok, mégiscsak megoldódnak a dolgok.

Így volt eddig, de most aztán összezsápnak fejem fölött a hullámok. Édesanyám betegágyhoz kötöttsége, az én bénító mozgáskorlátozottságom, mely nem akadályozhat meg a napi 24 órás ápolásban, meg a szűkös anyagiak, a segítség nélküliség felemészti egyetlen forrásom: a lelkierőm. Pedig most nagy szükség van rá, mert újabb otthont kellene „teremtenem”. Olyat, amilyet eddig nem. Azt a végsőt...

Tanácsalanság közepette szólal meg a mind hosszabb ideig hallgató telefon. Ismerős keres, hallom is, amit mond, de időre van szükségem, míg megértem. Németországban élő idős, súlyos beteg nő keres valakit, aki családi sírboltjukat nem engedné át az enyészetnek.

Közbevágok, alig van pénzem gyógyszerre. Én kriptát nem tudok venni.

A vonal végén beszélő finoman szakít félbe:

– Nem eladó az a kriptá. Ajándék.

Zavarom növekszik. Életemnek eddig egyetlen komoly anyagi ajándéka volt, amikor összefogott néhány ismerős és sok-sok idegen Magyarhonban meg Vajdaságban, hogy szegedi műtétet kifizethessem. És most meg...?

Mivel hallgatásom hosszúra nyúlik, a vonal másik végén arra biztat a hívó fél, jöjjenek ki a temetőbe, nézzem meg a sírboltot, s utána mondjam ki az igent vagy a nemet.

Míg a sírkert felé tartok, különböző gondolatok emésztenek. A kapuban várnak. A most már szerb, de valamikori német temetőrész mellett haladunk el, ahonnan több mint harminc éve egy hosszú tél után következő tavaszon minden sír, minden kriptá nyomtalanul eltűnt. Köztük anyai dédapám, Árvay Ferenc Ottó Torontál vármegyei hivatalnok korallmárványból készült végső nyughelye is.

Lassan lépkedek, mert a testem mellett a lelkem is sajog. Gyerekként szép emlékű nagyszüleimmel épp ezen az úton mentem minden halottak napján. Így elevenedik föl a múlt épp a temetőben. Aztán balra fordulunk, és néhány lépés után kimondják, ez az. Gyötrelmeimet már nem érzem. Helyükbe a hitetlenkedő ámulat lép. A kriptá kovácsoltvas kerítésébe kapaszkodom. Nyelem a könnyeimet.

Nem tudom elhinni a csodát, hogy vergődéseink közepette a Teremtő irgalmasságában ismét és most kétszeresen is megnyilatkozott. A leendő ajándékomtól kb. csak 20 m-re (most már ugyan idegen nyelvű és feliratú sír alatt vagy épp mellett) pihennek dédapám földi maradványai. Örülni kezdek, hisz így majd szinte együtt lesz az egész család.

A másik csoda? Az ajándék kriptától egy sírral arrább drága ismerős nyugszik. Ott alussza örök földi álmát Szabó Vilma Herci, a keresztmamám. Amikor Mária Magdaléna a végső földi órája után örök nyugovóra tér, legjobb barátnőjétől karnyújtásnyira pihen majd. És mi itt a csoda? Hogy a nagybecskereki (valamikori római katolikus) temető a legnagyobb városunkban, s 12 hektáros területén égi ajándékként épp egymás mellé kerülnek majd a barátnők.

2011. dec. 2.

85. életévében lévő, második agyvérzése miatt ágyhoz kötött édesanyámnak csupán a memóriája, gondolkodása működik kifogástalanul. Ezért éli át olyan nehezen, hogy még nem kapta vissza, ami jogos jussa. Március óta várja a magyar állampolgárságot. Otthonukban járó hiva-

talnokok látták, tudják, mennyire megromlott az egészségi állapota, de a visszahonosítás csak nem érkezik meg. Két karácsonyi kívánsága közül a magyar állampolgárság az egyik, de hozzá csak nem akar megérkezni. Szerény személyem sem érdemelhettem még meg, mert 9 hónapja várom, várom, várom, s továbbra is várom.

***

December 8.

A nyugdíjkülönbség visszafizetése is vár rám. Sőt!!! Tanári nyugdíjam „hétpecsétetes” végleges végzése alapján az eddigi 40 300 dináros havi járandóság helyett csak 37 443,42 kapok. Évi viszonylatban ez annyit jelent, hogy 12 nyugdíj helyett 11 „jár” ezután.

December 21.

Karácsony előtt túl sok a gyötrelmem, szomorúság, keserv bennem és körülöttem. Hogy segítsék magamon, verseket olvasok. Csukás István egyik költeménye annyira megtetszett, hogy azonnal szerbre fordítom, hadd ismerjék meg azok is, kik nem beszélnek a kincses magyar nyelvet.

*Ištvan Čukaš
Ljubavna pesma*

Sedi do mene, da zajedno gledamo put,
koi me je doveo do tebe.
Ne misli više na zaobilaznice,
jer sam došao, kako sam mogao.
Gde je već taj ko me je pitao,
i gde je već taj odgovor.
Sunce je otopilo zaleđene zime
sa mojih leđa.
Kidalo mi je srce, ali sada volim
taj put, koji me doveo do tebe.

***

és az eredeti:

Csukás István: Szerelmes vers

Ülj ide mellém s nézzük együtt
az utat, mely hozzád vezetett.
Ne törődj most a kitérőkkel,

én is úgy jöttem, ahogy lehetett.
Hol van már, aki kérdezett,
és hol van már az a felelet,
leolvasztotta a Nap
a hátamra fagyott teleket.
Zötyögtette a szívem, de most szeretem
az utat, mely hozzád vezetett.

Az Úr 2012. esztendejében Január 3-án

Vannak ajándékok, melyek kibontatlanok maradnak, mert aki(k)é, évek óta távol van(nak). Van ajándék, melyet az ajándékozott erőtlenség már nem tud felbontani. Ó, nem arra kíváncsi, mit kapott, csak arra, hogy látja-e még a földi létben fájlóan hiányzó szereteteit.

Január 17-én

Dél előtt a mentőket kellett riasztanom. Az orvos azonnal kórházba akarta vitetni, de Édesanyám, aki már nem tudott beszélni, rebbenéstelen szemmel nézett engem. Tekintete figyelmeztetett az utolsó kívánságára: itthon akar meghalni.

Még egy kísérletet tettem, mondván: Anyukám, csak ott segíthetnek rajtad. Teste mozdulatlan maradt, de továbbra is mereven nézett a szemembe. Tiszteletben tartottam végakarátát. Dél-től egy csepp vizet sem vett magához. Az ágyon pihenő kezére tettem kezem, és imádkoztam. Este volt már, amikor a mozdulatlanul fekvő, erőtlenség, meggyötört Édesanyám kihúzta kezét. Jobban van, gondoltam. De nem, csak egyedül indult el az úton, mely előtte állt. A haláltusája hosszú, súlyos volt. Utolsó földi csatája végén visszaadta lelkét a Teremtőnek. 20 óra volt.

***

Májusban az anyaország egyik ortopédiai klinikája műtőjének asztaláról leszállít az altatóorvos, aki nem tanulmányozta át előzőleg a körképemet, sőt egy perc erejéig sem látott. Irány Szerbia.

***

Testi, lelki fájdalmak gyötörnek. Otthonomban is már is nehezen közlekedem a mankókkal. Egyedül léteemben erőt hitemből merítek, vigaszt a tavaszról.

***

Szilaveczy Csillának

Örülök, hogy tetszik az apró kertem, ahol létjogosultsága van minden virágnak. A gyorsan terjedők is teret kapnak, és az édes illatúak, a nagymamáink kertjében pompázóak külön becsben részesülnek. Jácint, gyöngyvirág, az egyszerű lila orgona – ez utóbbi nélkül elképzelhetetlenek voltak valamikor a magyar emberek kertjei errefelé –, a jázmin és a lonc – ahogy Ti hívjátok –, és majd nyílik az estike is... A menta térhódításának az idén keményebben tudtam ellenállni, de gyógyhatása és levelének illata miatt maradt egy mentasziget. A tűzliliomok már bimbóznak, s júniusban majd viráglángot vetnek alacsonyabb társaikra.

A fákból már csak kettő maradt. Egy öreg diófa, feltörhetetlen héjú termésével (ám finom gyógyhatású diólikőr készíthető belőle), és a tövében egy furcsa alakú vörösfenyő. Szeretem én a fenyőt, de nem a mi sík vidékünk az otthona. Hegy kell neki, vagy legalább domboldal. Aztán csemeteként mégis hozzánk került. Nem tűrte a diófa. Némán is üzte. Ám a fenyő őseinek küzdő természetét örökölte. Egyik tavaszon buzgó növekedésnek indult, de a diófa ágai útját állták, akkor belenyugvással várta ki az „saját idejét”. Három évtized után már kibékültek. A vadszőlő indái ölelve futják be mindkettőt. Kánikulában, amikor szellő is bekukkant a kertbe, a tűlevelekből áradni kezd a friss fenyőillat; az öreg diófa lombkoronája meg hol lágy, hol sejtelmes neszezéssel kezdi mesélni a levelek titkos álmait. (május 23.)

Klinikai napok

Novemberben ismét az anyaországi ortopédiai klinikán vagyok. Altatásomat az a tisztelt doktornő vállalta, aki tíz évvel ezelőtt is. A műtét simán lezajlott. Visszatoltak a betegszobába, s én sorstársnőimnek már vicceket meséltem. A nővér rám kapcsolta az infúziót. Hamarosan éreztem, baj van. Már nem tudtam elérni a riasztócsengőt. Csak mondtam, fulladok.

A következő, amit láttam, hogy a kórteremben megdöbbenően sok a fehér köpenyes ember. Kitért belőlem a kiáltás:

– Mi van? Már megint nem műtöttek meg?!

Felcsattant a nevetésük. Közben látom a defibrillátort. Hozzám lép egy orvos, kérdezi, mi az, amire utoljára emlékszem. A viccemre, feleltem magabiztosan, majd eszembe jut a fulladás, azt már halkán teszem hozzá. Másra nem emlékszik? – faggat tovább.

– Semmire – mondom komolyan. Derűm ellillant. Már tudom, mi történt. Az orvosok a halál karmai közül ragadtak ki. Mától két születésnapom van.

További allergiás reakcióimtól tartva a csípőprotézis beépítése utáni napon nem kapok analgetikumot. Órjító fájdalomcsillapító, melyre nem vagyok túlérzékeny, nincs az ortopédián, csak az egyetemi gyógyszertárban. Így semmit sem kaptam este. Míg sorstársnőim alszanak, én gyötrődve várom a reggelt, az orvosi vizitet, a szakember segítségét. Addig meg vergődve, megállás nélkül imádkozom. Hirtelen eszembe jut a kikerics, nagybecskereki otthonom kertjének vidámsárga színű virága. Mondanám tovább a Miatyánkot, de a kikerics nem hagy. És egyszerre újabb fájdalom hasít belém. Öt éve, hogy eltűnt a kora tavasszal meg késő ősszel nyíló virág. Eltűnt, mert elfelejtettem szólni a kőműveseknek, hogy mielőtt betonoznak, szedjék fel a hagymáit. Ő, szegény virág betonszarkofágban pusztult el, pedig sok tavaszon, őszön szerzett örömet pusztá látványával. Mea culpa, és fohászok tovább.

4. nap a klinikán

Fiatal nővérke lép az ágyamhoz.

– Nagyon megijesztett engem tegnapelőtt. Meg, kérem, ne haragudjon rám – mondja.

– Miért haragudnék? – csodálkozom.

– Azért, meg többször pofon ütöttem – válaszolja könnyes szemmel.

– Engem? – kérdezem hitetlenkedve.

– Hááát, igen. Nem is tudtam, mit tegyek, míg nem jött az orvos. Előtte épp csak benéztem a kórterembe. Mindenki csendben pihent. Mégis úgy éreztem, az ágyához kell mennem. Odaérve láttam, már teljesen kék az ajka, hiába szólítottam. Vizet fröcsköltem az arcába, semmi, akkor pofozgatni kezdtem. Nem reagált.

Hallgattam, s közben összeállt a kép, és már tudtam, hogy az ágyam mellett álló fiatal nővérke az életmentőm. Megköszöntem mindent. Beszélgettünk hosszan. Megtudtam azt is, hogy mikor született: pontosan épp egy év és egy nap különbséggel, mint a fiam.

6. nap

Az altatóorvosnőm rendszeresen látogat. Együtt örülünk, hogy javul az állapotom. Különböző témákról beszélgetünk. Lelkendezve mesélte, mennyire szereti családtagjaival az Adriát. Több mint húsz éve Bračon nyaralnak. Úgy mennek oda, mintha hazamennének.

– Hogy hívják a helységet? – érdeklődöm.

– Falu az, kicsiny falu – válaszolja.

Igaz, hogy én még nem jártam ezen a szigeten, de kíváncsi vagyok, hogy a doktornő hová is megy haza az Adrián.

Még magyaráz, majd végre megtudom, Splitskába mennek haza.

– Én is a Splitskába megyek haza – mondtam nevetve.

Az orvosnőm nagyot csodálkozik:

– Bračra megy haza?

– Dehogy, dehogy! – nevetek tovább. – Nagybecskereken a családi házunk a Splitska nevű utcában van.

***

A klinikai napok után itthon örömmel mankózom be a kapun. Gyors terepszemlét tartok a kertecskében, és hitetlenkedve nézem a sárga szirmú krókuszokat. Napok múltán jövök csak rá, hogy a 20 cm-es betonréteg alá került virágoknak 5 év küszködés után sikerült megtenniük víz, fény, friss levegő nélkül azt a bő fél métert, amely után ismét napvilágra kerültek. Ők, szegények jutottak eszembe a műtét utáni éjszakán, és itthon ők üdvözöltek engem először. Bizonyosság: a növényekkel is lehet kommunikálni, ahogy velem is megtörtént. Csak kellően együttérzőnek kell lennünk. Az adott körülmények között nem volt különbség a krókuszok meg köztem. A megmaradás volt a tét. Életéért küzdött az ember meg a növény is.

Tóth István, Zenta

Utolsó nagynéném halálára

Elment az utolsó apám táborából,
lassan kiüresedik az a nomád sátor,
mely befogadott bennünket öregen, ifjan,
ünnepeinken és gyászmisén.

Csendben széthullunk kicsiben és nagyban.
Nincsen sámán, aki a dob ütemére a
köveket taposná gyásztánccá lényegülve,
s a valóság révületéből átvezetne minket
egy igazibb valóságba, szétmarcangolva
félelmeinket, és elhítené velünk,
kétkedőkkel, hogy most kezdődik
az igazi összejövétel.

Ősi körtánc, Turul-zenére, s az álmából
felvert Emese terelget bennünket a
tábortűz körül a dal ütemére,
fénylovakon vágatnak ősapáink, nagyapáink
égi repülőn szállnak a montreali felhőkarcolókról,
Sydney partjai felől s a norvég fjordokon át,
London rabul ejtett külvárosaiból,
s jönnek fekete hajón, börtönajtókat törve,
tűz poklától kivörösödve,
lőtt sebeket cipelve a Dontól,
csatára készen e megmaradt, országnyi
jurtáért, hol összebújunk, egymáshoz simulunk
ismét, értjük a szavakat, a táltosok nyelvét,
átölelünk mindenkit, ki itt élt valaha
ebben a hegyek koszorúzta medencében,
s tréfából sem mondjuk, hogy el lehet innen húzni,
hanem egymás kezét fogva határláncot alkotunk,
és halkán dúdoljuk a pentaton dallamot.

Bobory Zoltán

P. Maklári Éva verseit olvasom – a Vajda János-díj mellé, a 75. jegyében

Költőtárs!

Tudom, most tiltakozol.

Mint mindig, zavartan
a dicsérő szavak ellen.

Maradj ilyennek!

Bízd magad azokra,

akik, ha könnyezve vagy

könnyítő mosollyal leteszik esténként

a könyvedet ágyuk mellé,

csodák és titkok jelennek meg

álmaikban, s világosság.

Amit ha megköszönnek neked,

higgy a fénynek szemükben...

Most, hogy olvasom verseidet,

összehívnám egy hatalmas, világos,

zsongó terembe az összesét

szavaidból szomjasan merítő diákjaidnak,

akiknek elméjét, lelkét igazgattad,

nyesegetted és simogattad...

Felolvasnék verseidből.

Elmondanám, hogy te tudod, ki az,

aki ismer igaz választ a kérdésekre,

tudod, mit kíván a lélek, és

miféle hangot, színeket szeret az ember.

Te tudod, ha elmennek az apák,

akkor a nomád sátorban összegyűlteknek

ki lenne az, aki elkezdené az imádságot,

az éneket, és kiszínezné a sátor falát.

Csak annyit mondanék végül,

hogy nézzenek a szemedbe, hallgassák

a hangod, ha tisztaságot akarnak, ha a

mélységet keresik a lélekben,

a reménytelenségben a hitet, szeretetet.

Megerősödne bennük, micsoda

kincset szórtál elébük,

a legtöbbet, legnemesebbet, amit

kaphatnak: magadat, tudásod, lelked.

Kinyitnám aztán a terem ajtaját,

s ők kitódulnának a fényre,

a tiszta levegőre és felnéznének az égre...

Naplójegyzetek IV.

Minden történet tanítás

Minden történet tanítás. Az igaz történet igaz tanítás, a hazug történet hamis tanítás. Az igaz tanítás valódi tudáshoz juttatja megismerőjét. A hazug történet pedig zavaros tudáshoz, téves ismeretekhez vezet. Ezért nem mindegy, hogy például mit olvasunk, mit nézünk a képernyőn, hogy mi vésődik bele az elménkbe.

Az igaz történet többféle tudást is közvetít: történetit, bölcséletit vagy erkölcsit. A hazug történet minden területen félrevezető: hamis történeti helyzetet rajzol, és nem vonhatunk le belőle érvényes erkölcsi következtetéseket sem. Inkább összezavarja meglévő ismereteinket is, nem ismerhetjük fel általa azt, ami élni segít, azt, ami az életben igazán fontos.

Az igaz történetek többnyire valós korszakban játszódnak le, meghatározzák őket a korra jellemző körülmények. Hogy egy mindenki által ismert példával éljek: amikor az egri várat megtámadták a törökök, az asszonyok forró szurkot öntöttek a falakat megmászni igyekvő katonákra. Már ennyiből is kiderül, hogy olyan korban játszódik ez a történet, amikor várakba gyűltek össze azok, akik védelmet kerestek a beözönlő ellenség elől, mert saját házaikban, otthonaikban a hódítókkal szemben védtelenek voltak. És az is kiderül, hogy igaza van a közmondásunknak: ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel. Az egri asszonyoknak nem volt kardjuk, nem volt puskájuk, de megtalálták a maguk harci eszközét, amely ott és akkor hatásosnak bizonyult. De nemcsak történeti ismereteket nyújtanak az igaz históriák, hanem erkölcsi tanulságokkal is szolgálnak. Például azzal, hogy akik egyenként nem tudták megvédeni magukat és családjukat, összefogva, közös erővel határt tudtak szabni az

invázióknak, évekre, évtizedekre visszavetették a hódító seregeket. Sorsuk kihívása volt, hogy vagy együtt megvédik magukat, vagy egyenként elvesztik mindenüket, jaj lesz nekik, mert gyengének bizonyultak, mert vereséget szenvedtek.

Tulajdonképpen ilyen egyszerű és könnyen megadható a válasz arra a kérdésre, hogy miért is szeressük a hazánkat. Nem csak ezért, mert mindent tőle kaptunk: a szüleinket, az anyanyelvünket, az otthonunkat, a tudásunkat, a barátainkat. De főleg azért, mert itt találunk olyan társakra, akikkel közös a múltunk, a hitünk, közösek az érdekeink és értékeink, akikkel együtt képesek leszünk megvédeni azt, ami fontos az életünkben.

Ezért furcsa, hogy gyakran idejétmúltnak tartják a haza és a hazaszeretet fogalmát. Ha a tudatunkból, az érzelemvilágunkból hiányzik ez a fogalom, olyanok leszünk, mint a gyökeréből kiszakadt növény, az ördögszekér, amelyet száraz kóróként, hosszú kilométereken át űz, kerget a pusztában a szél: nincs, akivel megoszthatnánk a sorsunkat, akikkel együtt kérhetnénk a Teremtő segítségét. Kiszolgáltatottak leszünk, mert elveszítjük a jövőbe vetett hitünket, az életünk értelmét is.

Épp tegnap ünnepeltük egyik igaz, bár tragikus, nagy történetünk évfordulóját: a tizenhárom aradi vértanú napját. Nemzeti gyásznapi ez, de a hősök pusztulása ellenére sem sugall csüggedést. Az is a tanulsága, persze, hogy a leghősiesebben harcoló sereg is elbukhat az ellenséges összefogással szemben. De a vértanúk emléke messze világító fényforrásunk is: azt bizonyítja, hogy ilyen hősi fokon is lehet szeretni és szolgálni a hozzánk tartozókat, az otthonunkat, a hazánkat. Arra tanít, hogy akik egy közösség megmaradásáért küzdenek, azoknak sem az életük, sem a haláluk nem értelmetlen: pél-

damutatásuk fennmarad, mint a lelkerő, a bátorság, az emberi nagyság örök példája, amelyhez mindannyian mérhetjük magunkat.

A fától az erdőt

Valószínű a mindenfelől özönlő sok rossz hír hallatán mindannyiunk fejében megfordul a gondolat, hogy milyen szerencsénk is van, amikor bennünket most épp megkímél például a szélsőséges időjárás, amikor szeretteink közül senkit sem ér utol valamilyen komoly betegség vagy baleset. Milyen szerencsénk is van, ha nem kell a háború mindennapos veszélyeit, nélkülözéseit, borzalmait elviselnünk!

Bizony, a jövő fontolgatása közben, többször is eszembe jut, hogy nem tudunk elégszer hálát adni a Jóistennek, amikor rendkívüli megrázkódtatások nélkül telik az életünk. Hiszen mások sem, a világon egyetlen nép sem érdemelte ki a bajt, a háborút, egyetlen ember sem érdemli az otthona, a szerettei elvesztését! Mégis, naponta megtörténik valakikkel valahol.

Ahogy hányszor, de hányszor megtörtént már velünk is, és a szüleinkkel, nagyszüleinkkel is! Amikor itt, a Kárpát-medencében is, Európában is háborúk pusztítottak! Nincsenek még olyan mesze a 20. század nagy katasztrófái: az első és a második világháború borzalmas pusztításai, többmillió embervesztései. Az országra rászabdult betegségek, a spanyolnátha milliányi halottja, köztük számolatlanul az asszonyok és a gyermekek. Vagy azok az 1919-ben, 1944-ben, 1949-ben, 1956–57-ben ismételt bekövetkezett tragikus hónapok, évek, amikor a magánéletet sem kímélte a politikai agresszió, válogatás nélkül szedték áldozataikat a terrorlegények, a fegyveres megszállók, az állam kíméletlen hatalmát a védteleneen gyakorló politikai fanatikusok, a mindenkire és mindenre szemet vető bűnözők! Mindez elviselhetlenné tette az egyszerű, munkából élő kisemberek mindennapjait, mérhetetlen anyagi és emberi veszteségeket okozott nálunk is. Ahogy halljuk és látjuk, hogy folyamatosan okoz ma is más országok, más földrészek polgárainak.

„Megbűnhődte már e nép a múltat s jövődőt” – énekeljük a Himnusz szavait, de meg kellett tapasztalnunk, hogy abban a csaknem 200 évben

is, amennyi eltelt azóta, hogy ezt nagy költőnk, Kölcsey Ferenc megfogalmazta, hány és hány újabb katasztrófát hozott számunkra a történelem!

Tudjuk, hogy a múlt sok baja és gyásza nem véd meg senkit, bennünket sem, a jövő veszedelmeitől. Különösen nem, ha a megpróbáltatások lélekben nem megerősítettek, közösségünkben nem összeforrasztottak, hanem elcsüggesztettek, tartásunkban megroppantottak minket. Az újra és újra feltámadó emberi agressziót, az érdekek vezérelte rablőháborúkat csak az erős és összetartó közösségek tudják megfékezni, túlélni; az elszenvedett veszteségeket csak az egymás iránt részvétet érző, egymás szenvedéseit számontartó, jóvátenni igyekvő társak tudják elviselhetővé tenni.

Mi itt, a Kárpát-medencében jelenleg békében és viszonylagos jómódban élhetünk, de azért egyáltalán nem érezhetjük páholyban magunkat. Ezért fontos, hogy ne csak a magunk sorsával, de a hozzánk tartozókkal, a velünk egy nyelvet beszélőkkel és egy történelem súlyát hordozókkal is mindig törődjünk. (És az is kell, hogy ne mulasszunk el százszor is hálát adni a könyörületes Istennek azért, ha hozzánk most éppen nem köszöntött be semmiféle tragédia.)

Segítőkétségben sokszor bizonyítottunk már: a világ túlsó végén történt katasztrófák áldozatai számára is nagylelkűen adakozunk. Úgy érzem azonban, hogy a hálaadásban kevésbé gyakoroljuk magunkat, kevésbé jeleskedünk. Sokszor bármely hétköznapi anomáliára, a villamos késlekedésére, a hosszúra nyúló postai, hivatali, rendelői várakozásra, gyermekünk iskolai problémáira is mérhetetlen indulattal reagálunk. Mintha nem tudnánk megítélni a baj nagyságát, mértékét, trágár kifakadásokkal, istenkáromlással tetézzük azokat.

Pedig a kivezető utat, a segítségként felénk nyújtott kezet is nehezebb megtalálni, ha eluralkodik rajtunk a vak düh, és ahogy mondani szokás, a fától nem látjuk az erdőt.

1956 emlékezete

Gyakran halljuk, hogy az 1956-os magyar forradalomnak és szabadságharcnak nincs a magyar irodalomban méltó tükre. Méltatlan tükre

persze van, mert a Kádár-korszakban biztos befutást jelentett egy író számára, ha az úgynevezett „ellenforradalomról” vagy az úgynevezett „ellenforradalmi csöcselékről” írt. Akkoriban ez volt a hivatalos neve a forradalomnak, a hősöknek és az áldozatoknak. Mára, hála istennek, ezek a művek kikoptak az iskoláskönyvekből, nagyjából elsüllyedt, a múlt „szoborparkjába” került irodalmunknak ez a szégyenvonulata. (Habár hazai közönyvtárainkban máig megtalálhatók.)

Annál kevésbé találhatók meg a forradalom hiteles irodalmát jelentő kötetek. Még legnagyobb íróink életműve is 1990 előtti kiadásokban szerepel legtöbbször, és ezekből természetesen máig hiányoznak az 1956 októberében vagy a megtorlás idején keletkezett, a forradalom valóságát megörökítő írásaik. Pedig emlékezetes, nagyszerű versek és elbeszélések születtek ezekben a drámai hetekben, hónapokban is pl. Déry Tibor, Fekete István, Füst Milán, Ignác Rózsa, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Örkény István, Sinka István, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Vas István, Weöres Sándor, Zelk Zoltán és még sok más nagy írónk, költőnk tollából.

Hasonló remekművek őrzik a magyar október emlékezetét a negyvenes évek végén vagy a forradalmat követően emigrált írók, költők műveiben is, amelyek többnyire ma is hiányoznak nemcsak a könyvtári polcokról, de a könyvesboltokból és az irodalmi köztudatunkból is. Kivételek szerencsére itt is vannak, ilyenek például Márai Sándor, Wass Albert, Határ Győző vagy Ferdinandy György egyes művei. De nagyon sok kiváló alkotó munkái máig sem érkeztek haza, csak elvétve találunk például bármi olvasnivalót például Bakucz Józseftől, Horváth Elemértől, Domahidy Andrástól és Domahidy Miklóstól, Kolumbán Miklóstól, Makkai Ádámtól vagy Sulyok Vincétől, és folytathatnánk még hosszan a sort.

Ugyancsak hiányoznak az irodalmi köztudatunkból azok a művek is, amelyek a sokat hangoztatott kitétel ellenében mégiscsak az íróasztalfiókokból kerültek elő. Ezek közül egyedül

talán Hamvas Béla életműve vált ismertté, de például Várkonyi Nándor több mint 7000 oldalas irodalmi hagyatéka hiába jelent meg 13 vaskos, szép kötetben 1994-től napjainkig, munkásságának szakmai feldolgozása elmaradt. Persze, ha ugyanazoktól a szakemberektől várjuk számukra az elismerést, akik annak idején a cenzúrát gyakorolták, vagy azt igazoltnak vélték, nem csoda, ha nem jutunk előbbre.

A 2006 októberében, a forradalom 50. évfordulóján tapasztalt, máig teljes egészükben felderítetlen tragikus események – amikor a jubileumot ünneplő tömeget erőszakkal verte szét a szocialista kormány rendőrsége – mintegy ráébresztették a magyar értelmiség és a politikai élet számos, meghatározó szereplőjét, hogy ha ez megtörténhetett, akkor a magyar társadalom nincs még túl a forradalom leverésének és a megtorlásoknak a következményein.

Ezért hirdette meg 2016-ban a polgári kormányzat a 60. évfordulóra az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékévét, amelynek pályázatait, a legkisebb közösségektől a legnagyobbakig, az egész társadalom emlékezetének felébresztését tűzték ki célul.

És valóban, sok száz hiteles visszaemlékezés, film, dokumentumkötet jelent meg azóta, emlékművek készültek, kiállítások, számítógépes alkalmazások adtak módot a helyi történetek megörökítésére, megismerésére, a hosszú időn át elfojtott emlékek kibeszélésére. Sor került és kerül azóta is a hősök és mártírok megnevezésére, szerepük elismerésére, jelentőségük tudatosítására azon nemzedékek számára is, amelyek eddig nem ismerhették meg a múlt század magyar történelmének igazi arcát. Az utolsó, a huszonnegyedik órában történt mindez, de megtörtént és megtörténik, és reményt ad arra, hogy végre a köztudatba, az oktatásba, de a háttáron inneni és túli mai magyar társadalom mélyrétegeibe is eljut az '56-os forradalom fényes 12 napjának és a rákövetkező kegyetlen megtorlások éveinek hiteles, valóságos története.

Geopolitika

(geostratégia és Magyarország külpolitikája)

I. A magyarok egy ázsiai eredetű nép, amely az utolsó népvándorlás után került Európa peremterületére. Nem tartozik sem a germán, sem a latin nyelv alapú, sem a szláv nyelvű népek közösségébe – ez így szerepel, szinte mint kiközösítő vádirat, minden nyugat-európai állam tankönyvében.

Ugyancsak a tankönyvek agyonhallgatják, hogy a magyarok szinte minden európai néppel keveredtek, így a germánokkal, szlávokkal, zsidókkal, és Európában ugyanolyan etnogenezisen mentek végig, mint a többi nép, etnikum. A magyarok Európának a keresztény valláshoz, kultúrához, szokásokhoz legjobban ragaszkodó népe. A spanyolokkal, lengyelekkel, oroszokkal együtt. A téves, felemás, hazug, közszájon forgó ideológiával továbbra is számolni kell, mert bármikor elővehető és felhasználható. Ma is elszánt harcot kell vívni a magyarok eredeti és európai értékeinek a megtartásáért – és a megmaradásáért. A demokrácia nem a politikai intézményekben, hanem a fejekben, az ideológiában kezdődik, és csak azután folytatódhat az előzőekben.

II. A geopolitika meghatározó elemének a gyökere Európában a Római Birodalom bukásáig és a népvándorlások koráig nyúlik vissza. Minden ma Európában élő etnikum ekkor foglalta el a mai helyét, ha történt is elmozdulás, az kismértékű volt, és a peremet érintette, nem az etnikai magterületet. A XVIII. századtól kezdve ezekben a térségekben alakultak ki a nemzetállamok, s ez a XIX. század végéig be is fejeződött a szigorú határok meghúzásával.

Közép- és Kelet-Európában az említett folyamat nem játszódott le ilyen kristálytisztan formában, ezért ezek a földrajzi térségek az első és a második világháború színterévé változtak – a nyugati nagyhatalmak akaratából kifolyólag.

Ezek a nyugati nagyhatalmak továbbra is azon ügyködnek ebben a földrajzi térségben, hogy állandó regionális háborúkat szítsanak. Fenntartják a politikai feszültség légkörét és a nemzeti szembenállás veszedelmét.

III. A geostratégia szűkebb értelmű a geopolitikánál, s ezért ennek a részeként kezeljük.

A geostratégia egy etnikumnak, nemzetnek, nemzetállamnak arra irányuló törekvése, hogy:

– az úgynevezett „ősinek” tekinthető, államhatárral védett területét mindenekelőtt megtartsa, és ezen a területen a népesség létfenntartásához szükséges eszközöket önerőből előteremtse és biztosítsa:

- a) a termelésben
- b) a népesség igény szintjének növeléséhez (az életmódban és a kultúrában)
  - biztosítsa az akadálytalan kereskedelem és szolgáltatások lebonyolítását;
  - az életmódot és kulturális lehetőséget a saját területén a fejlett népek mércéjével mérje.

IV. Ezzel szemben a külpolitika a geopolitika állandóan változó, rendkívül mobilis része, amely elsősorban:

1. a világ (és ezen belül Európa) sorsát eldöntő nagyhatalmak
  - a) politikai akaratától
  - b) az egymás közti katonai és
  - c) gazdasági erőviszonyaitól függ.
2. függ külön-külön minden egyes szomszédos állam
  - a) együttműködő vagy
  - b) dominanciára, hegemoniára vonatkozó, nyíltan kimutatott vagy jól titkolt nemzeti programjától, mindenkor valamelyik nagyhatalom pártfogására támaszkodva.
3. függ a regionális államszövetségek együttműködésétől a nemzeti programjaik megvalósí-

tásában, vagy ezek szembenállásában (ezek létrehozása mögött, amelyben ott vannak a nagyhatalmak).

A külpolitika világ- és nemzetbiztonsági szempontból lehet:

1. védekező (a geostratégiát segítő)
2. agresszív, támadó, hódító:
  - a) mind a nagyhatalmak
  - b) mind az egyes nemzetállamok szintjén

Lássuk, hogy tükröződik ez a magyarság sorában:

V. Árpád fejedelem Anonymus szerint a magyar törzset és megszámlálhatatlanul sok más népet (ez alatt inkább más etnikumú törzsek legyőzött és szétszóródott maradványait kellene érteni) bevezette és letelepítette az akkor szinte teljesen üres, lakatlan földrajzi térségbe, amely felett senki sem gyakorolt törzsszövetségi vagy királyi államhatalmat. Létrehozta a magyarok törzsszövetségét, és ezáltal lerakta a magyarokat megtartó geostratégia alapját.

Ez a geostratégia napjainkig ugyanaz, változatlan.

E geostratégia alapján Szent István meghatározta a geopolitika másik részét, a magyar állam külpolitikáját. Ez a magyar külpolitika sem az akkori nagyhatalmakkal, sem a szomszédos országokkal szemben:

- a) nem volt hódító,
- b) hanem megtartó, inkább védekező.

Szent István egyértelműen és vitathatatlanul az új magyar államot a nyugati kultúrkörhöz kapcsolta az európai államok közösségében. Azzal, hogy azokkal szemben, akik ezen a kultúrkörön kívül maradnak mind Európában, mind magyar földön, toleranciát kell tanúsítani, vallási-ideológiai megfontolásból nem lehetnek ellenük irányuló hódító tervek.

Szent István **sok mindenben** egy kis nép zseniális vezetője volt, amikor az új államára és „kifelé”: Európára – Nyugatra és Keletre – is ezek szerint a szempontok szerint tekintett.

Lehetséges, hogy a politikai és ideológiai semlegességi elv ügyét 1956-ig világosan csak Nagy Imre miniszterelnök mondta ki – de túl megkésett felismerés után. Szent Istvánnál viszont kezdettől fogva megvolt ez a meglátás, és politikai gyakor-

lattá változtatta – nem gyengeségből, ravasz számításból a jövőre vonatkozóan, hanem azért, mert:

- a) mentette a magyarságot,
- b) vallási-ideológiai kérdésekben nem érezte magát kompetensnek. Egyszerűen mondva olyan hívő keresztény volt, aki a keresztény hitet a megnyilvánuló különbségek ellenére egységesnek tekintette.

Szent István zseniális volt azért is, mert mindig reálpolitikus volt: ezeréves pogány és európai civilizációs hagyományokat, erőviszonyokat mérlegelt. Az ő választása közel volt, és biztos, a másik felkínált pedig már távoli és bizonytalan. Őt semmilyen más szándék vagy gyűlölet nem vezette. Csupán az ellen a barbárság ellen érezhetett elutasító érzést, amelyről tudván tudta, hogy veszélyes az államra annak megmaradása szempontjából. (Ezt üldözte is kérlelhetetlenül!)

Szent István késői „utódai” (különösen a XX. században) már nem így gondolkodtak. Magyarország külpolitikája volt „ilyen is, és olyan is” az évszázadok folyamán, s nem különbözött Európa többi állama „ilyen és olyan” külpolitikájától a középkorban és az újkorban.

Árpád fejedelem geostratégiája azonban sohasem változott. Mindig ugyanaz maradt. Pedig Árpád mindenütt csak azt nézte: hol nő magasabbra a fű. Amikor úgy találta, hogy a Kárpát-medencében jó a minősége, azt mondta, itt megállunk, és nem megyünk tovább.

Árpád fejedelem nem tudta, hogy a Kárpát-medencében futott és fut össze ma is a hazáját kereső és hódító nép útja.

Ha tudta volna...

VI. Magyarország külpolitikája a XX. században a nyugati barbárság oldalán (mindegy, hogy akarva vagy akaratlanul) Magyarországot, az államot és nemzetet belesodorta a keleti barbárság elleni óriási hadjáratba 1941–1945 között. Teljesen mindegy, hogy önként vállalta ezt a hadjáratot, vagy belekényszerítették. A következményei katasztrofálisak voltak.

A nyugati barbárság és a keleti barbárság is a XIX. századi Nyugat kapitalizmusának a terméke volt.

Geopolitikai szempontból egészébe véve (geostratégiai és külpolitikai szempontból is) ez végzetes esemény volt (és hatása még ma is az) a magyar nemzet szempontjából.

Ha ez nem történt volna meg, ma nem lenne olyan sok bizonytalansági tényező a magyar nemzet jövőjében.

Amikor a FIDESZ–KDNP-szövetség külpolitikája a magyar nemzet határok nélküli egyesítésén dolgozik, az említett történelmi tévedés és kényszer következményeivel találja magát szemben.

A Nyugat ismét a politikai agresszivitását és katonai hódító barbárságát akarja rákényszeríteni Magyarországra – ravaszkodó és aljas szándékkal (arra számít, hogy a magyar nemzettudatban még él a megalázkodás lélekta- na, és továbbra is jelen van a téves lépések logikája). Ez a törekvés még a politikában is túlontúl aljas ahhoz, hogy ne látszana a felszín alatti romlottság. (Ezt a Magyarországot és magyar nemzettudatot már nem lehet tovább darabolni!)

Ez a Nyugatról jövő barbárság Magyarországot katonai gyakorlóterepké, gyepűvé, ütközőzónává, tamponzónává, senki földjévé akarja változtatni „az esetleg mégis megmértető háborúban” a Kelettel szemben. Magyarországtól ismét engedelmességet követelnek. Ez olyan követelés, amelyet ha teljesít az ország, hadszíntérre is válhat.

Hadszíntérre lenni most, amikor ismét a nyugati barbárság fenyegetőzik a Kelettel szemben, amely őszintén kulturáltabb, „európaibb” szeretne lenni, és kínálja a saját kultúráját – öngyilkosság, a nemzet önpusztítása lenne.

Eszembe jutnak Liszt Ferencnek az útjai Oroszországba. Segítette az oroszokat, és az orosz klasszikus zenét közkinccsé tette.

Eszembe jut Zichy Mihály, aki segítette az oroszokat, és közkinccsé tette az orosz realista festészetet. Eszembe jut a magyar könnyűzene imádata orosz földön.

Az az Európa nagyon rossz, amely Oroszországot nem fogadja el, mert el fog erőtlenedni minden tekintetben más civilizációkkal és kultúrákkal szemben.

Csupán rajtunk, európaiakon múlik, hogy hol lesz az óceán partján. Ha nem mi, más nagyhatalom fogja megragadni az alkalmat, de nem lesz benne köszönet.

Mi, magyarok ismét nagyot tévednénk, s nem tudnánk befejezni a határokon átívelő nemzetegyesítés gyakorlatát, ha egy téves elkötelezettség rabjává válnánk. Ma rabjává és mindörökre áldozatává.

Zrínyi Miklós

A nemzetellenes liberalizmus Európa végzete

A nemzeti kormány külső és belső ellenségei nacionalista elhajlással vádolják Orbán Viktort és a Fidesz törzskarát, akik egyetemista korukban a fennálló politikai rendszer ellenében megismerkedtek a liberalizmus hirdetett eszmerendjével, és elfogadták azt az emberi társadalom kívánatos ideológiájaként.

Csakúgy, mint bizonyára a nagy többség, érezhették, láthatták a különbséget a két létező életforma között: a sorvadó egypárti diktatúra szocializmusa és a többpártrendszerű, sikeres és gazdag parlamenti demokráciák között.

A '80-as évek közepén a pártállam nyugati hitelekre szorult, gazdasági kapcsolatok nyíltak, és egy különleges politikai jelenség lépett színre, a szovjet tábor országai közt kiemelten Magyarországon. A „demokratikus ellenzék” nem véletlen módon verődött össze, egyfajtaságuk jól felismerhetően dominált a kommunista rendszerben is, belőlük jött létre a Szabad Demokraták Szövetsége. Ebből lett az ország vezetését ellátó politikai erő nyugati segítséggel. A leendő liberális rendszer elit csapatáról George Soros gondoskodott amerikai ösztöndíjasok százainak toborzásával.

Innen indult ki a gondoskodás annak érdekében, hogy a felszámolt szovjet átnevelő táborból kikerülő országok készen megkapják az olyan, Nyugaton már kiérlelt parlamenti demokráciát, amelynek egyetlen közös politikai alapja a liberalizmus. Nehogy újra feltámadjon a nemzeti függetlenség eszméje az internacionalizmus ellenében.

Magyarország megszenvedte ezt a liberális akciót, tönkre is ment az SZDSZ-es irányítással, ettől csak 2010-ben mentették meg az országot, pontosan a Soros által az ország vezetésére Amerikában felkészített fiatal demokraták, élükön Orbán Viktorral, hálátlanul, meghirdetve még az illiberális demokráciát is.

Ez a liberalizmust megtagadó ember – horribile dictu – nemzeti függetlenséget hirdet, és Európa keresztény értékeire hivatkozik. A legveszélyesebb eszmét hirdeti, amely a két háború közötti időben veszélyeztette Európát, azaz az egész világot – ami ellen fel kellett sorakoztatni a világ országait. A demokrácia védelmében, természetesen, illetve győzelme érdekében. Azóta a világ liberális elvek szerint, pontosabban annak még továbbfejlesztett neoliberais válfajával irányítottan él. Amivel szembeszállni nem kevés bátorság kell. Ez ma szinte világraszóló ellenállás lenne, amely csak 1956 Budapestjéhez lenne mérhető.

***

Magyarország 1945 telén-tavaszaán szovjet katonai megszállás alá került, deklaráltan demokratikus köztársaság lett. Nyár közepén sikerült megszabadulnom a ceglédi fogolytáborból, Budapest utcáin kószálva feltűnt egy könyvesbolt kirakatában egy bibliaméretű könyv, amelynek címe *Demokrácia*, írója **Desseffy Gyula** (gróf előnév nélkül). Ismert arisztokrata, olvasmányaimból tudom, az azonos nevű aradi vértanú családjából származik, gróf Batthyány Lajos és gróf Andrassy Gyula leszármazottja. Hogy tudott ilyen hamar ilyen vastag könyvet megírni a demokráciáról, amelyről még jót nem hallottam? Írása nyilván üdvözli az új rendszert, amely addig még csak szenvedést és megaláztatást hozott az újra megcsonkított ország népére. (Mit várt tőle?)

Bizony, a demokrácia szónak nem volt jó hangzása a háború előtti, alatti Magyarországon. A szó egyet jelentett a királysági államforma tagadásával és mindazokkal az elvekkel, amelyek veszélyeztették az országot a XX. század első évtizedeiben burjánzó baloldali mozgalmak részéről, végül ebből a televényből ömlött rá az őszirózsás forradalom 1918-ban, és annak ter-

mékeként a köztársaság, amely megellette szörnyét, a proletárdiktatúrát 1919-ben. Ezt kapta az ország a demokrácia elnevezéssel, és erősítette a szó tartalmát az is, hogy már az első világháborút is a demokrácia győzelmeként hirdették Közép-Európa ellenségei.

Ifjúkorom politikai olvasmányai között voltak **Szabó Dezső** elemzései is, mint ahogy két nemzedék ezekkel érlelte nézeteit. Néhány ideillő idézet:

„A francia forradalom minden gondolatának, egész új életrendszerének mélyén ott lappang az a méreg, amely az emberiség e gyönyörű és szükségszerű lendületét később minden téren a csőd felé vitte. [...]

Kétségtelen: a liberálizmus meginduló folyamatai, mind szélesebb körű hatásai az életbővülés, az életgazdagodás, a termés és alkotás legnagyobb csodáit teremtették meg. Az új erők végtelen sokaságát vitték be a szellemi, politikai, szociális életbe egyaránt. Ezt az eredményt felesleges idevázolni: ott mutatja a tizenkilencedik század egész Európája. A mai küszöbön álló nemzedékeknek szempontjából sokkal fontosabb azt látni: mi történik e ragyogó kirakat mögött.

Mert, amint annyiszor hangsúlyoztam: a pozitív történelem mellett végzetes elhanyagolni a negatív történelmet. A legtermékenyebb történelmi gondolatnak, a legkorszerűbb életrendszernek is vannak káros, pusztító hatásai. [...] Végtelen sokat jelentett volna a magyar öntudatnak, az egész magyar életépítésnek, ha a nemzetnevelésben nyilvántartottuk volna e történelmi folyamat negatív történelmét, pusztításait is.

A liberálizmus, fájdalom, ez a negatív történet oly rohamosan bővül, hogy a XIX. század végére már túlradja a pozitív történet mozdulásait. A bomlási folyamat kezdete itt is ugyanaz: az új kialakuló történelmi élősdiség a liberálizmus gondolatát megteremtő okok és célok félrevezetésével: az új irány lehetőségeit, jelszavait a maga totális hatalmának megépítésére használja fel. [...]

Természetszerűen, és már nem egyházellenes okokból, híve volt a liberálizmusnak a felkerülő vágyak mind hatalmasabb tömege. A liberálizmus saját élethajójuk vitorlája volt, és így természetes, hogy teljes szélességében feszítettek az új idők szeleinek.

Van azután egy sajátos lelkialkat, amelynek természetes eleme, oxigénje és vitaminja a

liberálizmus. Liberálisnak születnek, mint kecskének születik a kecske. Liberálizmusuk ugyan nem a közösség nagy egységbe-építése az emberi érték és munka alapján. Ha egyetlen mondatba akarnók tömöríteni ezt a liberálizmust, ez a mondat volna – hagyj élni és én is élni hagyjak. – Ez a mondat aztán igen sokat jelenthet. Például ezt is: – Hagyd, hogy felelőtlen, hogy lelkiismeretlen, hogy morális elvek nélküli, hogy semmilyen elvű és mindenszínű legyek, és én is hagyom, hogy ilyen légy. És ezt is: Hagyd, hogy sikkasszak, lopjak, csaljak, hogy ne teljesítsem hivatalos kötelességeimet, hogy résztvegyek minél több panamában: és én is hagyom, hogy te ugyanezeket kövesd el. Ezek azok, akik mindent megértene, akikkel lehet beszélni, akik kulán-sak, akik mindnyájan emberekvagyunkolnak. Minden második mondatukban szociális érzékűek, de a legbuzgóbb mártírú odaadással szolgálják ki a legkizsákmányolóbb uralmat is, és alaposan meg tudják találni a maguk számítását. [...]

Pimaszabb, meddőbb, embertelenebb lelkialkatot képzelni sem lehet, mint ezt az alaktalan, tartalmatlan, minden felelősségtől frázisok mögé búvó, minden heroizmustól dezertáló nyomorult életvigéct. És mégis ez volt a felszínen úszó liberális lelkialkat nagy átlaga. Ott mozogtak és mozdítottak hivatalokban, főnöki állásokban, szerkesztőségekben, iskolák vezető helyein, gazdasági őrhelyeken stb. stb. Mennyi bűnös gyávaságot, meg nem tett kötelességet, pusztító megalkuvást jelentenek Európa nemzeteinek legutóbbi történetében. Ők tették a közéletet alaktalan, belső rothadásoktól fülledt, minden irányítást, jövőt építő határozott akaratot nélküli káosszá, ahol az élet vad ordasai kényükre garázdálkodhattak, építhettek vagyont, hatalmat a nagy népi tömegek növekvő szenvedésével.”

A mai helyzet

Minden sikeres vállalkozásnak – miként a természetben is – van egy kemény magja és egy védő páncélzata. Ilyen felkészültséggel lett időálló, változatlan és sorra minden ellenállást legyőző, megdönthetetlen hatalom a liberálizmus. Sokan írtak a pénz szerepéről vele kapcsolatban. A liberálizmus pénzes emberek vállalkozása a

hatalom megszerzésére. Minden olyan ideológiát, amely a pénz, a profit gyarapítását korlátozni akarja bármi egyéb érdekében, a liberalizmus elenségének tekint.

A liberális a szabadság diadalát hirdeti, ennek gyakorlati megvalósítására alkották meg a demokratikus politikai rendszert. Ha egy nagyhatalom erre a két oszlopra helyezi gyarapodása programját, akkor a szabadságot a saját terjeszkedéseként értelmezi: nyíljanak meg a határok előtte.

A liberalizmus, a demokrácia nem valamely politikai gyakorlat jó eredményeiből csiszolódott elfogadhatóvá. Szellemi műhelyekben ötlötték ki a századokon át fennálló hatalmi rend ellenében, annak szakrális igazolása helyébe a néphatalomra hivatkozást, hogy immár ne csak hittan, de egyetlen kötelező legyen.

Jól hangzik, legyen a döntés a nép akarata. Annak szerkezete legyen a pártrendszer. Nagyszerű ötlet volt, diadalmasan hódított a XIX. században. Ki vette észre, hogy a nép milyen információk alapján döntötte el az elébe tárt pártok, pártemberek megválasztását? Ez a század ontotta az ideológiákat. A politikai élet színes képet alkotott.

Először a monarchiák ellen léptek fel a kapitalizmus fellendülése nyomán gazdasági erőtlenítővé vált bankrendszerhálózat egyes bankárcsaládjai. Hasznosnak találták a nemzeti kultúra, nemzeti nyelv és érzés terjedését ápoló korszellemet, ezt terelték a faji vetélkedés területére.

Például a magyar történelemben a békésen egy államban élő népek megfogalmazták saját állam iránti igényüket.

A korszerű eszmék csalóka reményétől lelkesülve Budapest kényszerítette ki a liberalizmus gerjesztette trikolóros irányzat nyomán a kor új nagy eszmerendje szerinti alkotmányt Béccsel szemben, majd a Burg uszította a kivívott állami rend megdöntésére a magyar állam nemzetiségét.

Amikor az ipari forradalom hirtelen fellendült Közép-Európában is, egy állami rendjétől megfosztott, megszállt, kirabolt, reményvesztett népet talált a Kárpátok ölében. Húsz év sem telt el, amikor Bécsből zúdult az országra ugyanannak az eszmerendnek az áramlata, amelynek érvényesítése miatt pusztították az országot.

A liberalizmus egykettőre a Monarchia állami rendjének alapelve lett. Nem volt mit tenni, mint tudomásul venni Bécsben is, Budapesten is, hogy igazodni kell – a Monarchia még marad, de egy Európára általános irányelv az uralkodó. Hajrá, Európa nemzetei, itt van a szabad verseny ideje! Nincs korlát.

Magyarországon nem volt pénzes elitréteg, hát jött és lett. A kapitalista termelés számára rendkívül nagy lehetőségek földje a Kárpát-medence, Budapest világvárossá lett, a vidékről meg elindult a kivándorlás az Újvilágba – a megélhetésért.

Lépünk át egy évszázadot. A két világháború és a több száz helyi háború megváltoztatta a világot. Minden más lett, két dolog maradt, megerősödve, világhatalmi pozícióban. A kettő valójában egy: az Egyesült Államok és a liberalizmus. Az elmúlt évszázad főszereplője. A jelen helyzet előidézője és fenntartója.

A ma embere körül néz, és azt látja, hogy Európa nyugati városait előzönlötték a Közel-Kelet és Afrika túlszaporodásának használhatatlan és veszélyes tömegei. A korai áradatot az örök versenyben lévő kapitalista vállalatok munkaerőigénye miatt hozták be a nyugati országok.

Jobban tették volna, ha a termelés szintjét visszafogják a munkaerő szintjére. Csakhogy a jelszó: rohanás, mert kell a profit, nem lehet lemaradni. Nem akadt erőteljes irányzat, amely felhívta volna a figyelmet a várható veszélyre, a civilizáció és kultúra pusztulására. Annyira nem, hogy a még valamennyire megérthető vendégmunkás-bevándorlást követő szervezett előzönlésre a művelt Nyugaton kitárulkoztak a Willkommen idiotizmussal. Ahelyett, hogy az első szállítmány befogadóit és üdvözlőit becsukták volna.

A bűnös, a tettes a liberális demokrácia. Olyan politikai rendszert létesített Európa nyugati országaiban a parlamenti demokrácia mutatványosságára, és Brüsszelben olyan Európa-kormányzatot, amely engedelmesen hozzájárul az irányításuk alá rendelt országok elpusztításához.

A pénzhatalom nem nyugszik. Nemcsak Európát veszélyezteti a fajkeveredés programja, hanem az Egyesült Államokat is. Mikor kezdődött ez a faji politika? Emlékszünk Tamás bátya kunyhójára. Én még vittem az óvodába a csoki

ezüstpapírját, amelyet a kedves nővér a szerencsen gyerekeknek gyűjtött. Nehogy azt gondoljuk, hogy az már akkor nem célzott szemléletcsiszolás volt, már a fiatalok számára is.

A liberalizmus nem most kezdte el a kisebbségek túltámogatását a többség kárára. No, a magyarok szomszéd államokbeli helyzetére ez már nem vonatkozik. De ha egy pimasz tót legényt szájon vágtak a múlt század elején egy felvidéki falu kocsmájában, a New York Times szlovákok bántalmazásáról tájékoztatta a világot.

Ma már sorozatban olvassuk a pontosabb jelentésekben, hogy utcai összetűzések esetén a rendőrség, bíróság a fehér embert bünteti. Bántalmazások esetén elhallgatják az újságok, hogy a bűncselekményt a színészek követik el.

Nyugaton az emberek meg vannak félemlítve, adott esetben inkább hallgatnak, és ha megszólalnak, kimondva, hogy a fehér ember hátrányos helyzetben van, már meg is vádolják őket rasszista megnyilatkozás büntetével.

Hogy létezik ilyen törvénykezés? Vegyük csak Németországot. 1945 után a németek örültek, hogy élnek, majd annak, hogy dolgozhatnak. Egyet kellett megtanulniuk, hogy bűnös nép, ennek következményei vannak, amit el kell viselni. Ez mai napig is érvényes, ami érthetetlen, hogy el is fogadják.

De ott van a győztes Franciaország meg Britannia, őket a gyarmati múlt bűnei terhelik, ők sem láznak.

Ott van Svédország, ártatlan a múltja, mégis elárasztja népét a létüket veszélyeztető betelepülőkkel. Ki tud itt eligazodni?

A szovjet államnak nem sikerült ideológiáját hegemon helyzetbe hozni. Meg is bukott. Kamobodzsában lelőttek minden iskolázott embert, és

nem volt ellenállás. A kommunizmust sehol nem bélyegezték meg.

Az eddigi emberi világ legnagyobb gengsztere a **George Soros** nevet viselő szörny. Nincs egyedül, nem is hihető, hogy a saját pénzével garázdálkodik ilyen mértékben, több földrészre kiterjedően. Hirdeti a nemzeti államok megszűnését. Ezt akarják azok a politikusok, akiknek európai uniós politikája az Európai Egyesült Államok létrehozása. Ennek alapideológiája a liberalizmus.

Ugyancsak kevés kivétellel minden nyugati politikai pártideológia alapja a liberalizmus. A nyugati parlamentek nem térhetnek el ettől az alaptól. Csakúgy a politikai pártok sem. A képviselők kötelesek a párt által meghatározott véleményt érvényesíteni szavazatukkal.

A komprádor politikai rendszer, álneven parlamenti demokrácia, egy szervezett piramisépítmény, amelyben a közügyeket intéző minden szerv minden tagja egy téglá. Ott nemcsak más nóta, de más hangnem sincs. A kötőanyag a megélhetés, aki elvétí a lépést, például a tömeg-tájékoztatásban, sehol nem kap munkát.

Lehet-e politikai ellenzéke ennek az egy nézetre szerelt többpártrendszernek? Amely jó megélhetést biztosít az alkalmazottaknak, képviselőknek. Nagy pénz nagy foci, kis pénz kis foci – itt is érvényes. A nagy pártok állóképesek, a többség – követve a média ajánlásait – rájuk szavaz. A bevándorlásellenes pártok szélsőségesnek, nacionalistának, rasszistának bélyegezve nem tudnak kormányzati helyzetbe jutni. Ez a demokrácia gyakorlatban.

Ilyen rendszer demokratikus módon nem dönthető meg.

Lehet-e összhangban követni két nemzet történetét?

(Gondolatok Sutarski lengyel–magyar történelmének olvasása közben)

A Surján László alapította Charta XXI. és a Párbeszéd Házában megtartott Jean Monnet-estek meghirdetett törekvése a szomszédos népek történelmének összehangolása. Mivel évezredek tapasztalat, hogy Európa nemzeteinek létformája változatlanul a nemzeti létük önállóságának biztosítása, felvetődik egy ehhez kapcsolódó követelmény beteljesítése: a térség történelmének leírásában meg kell találnunk a múlt közösen megélt eseményeinek értelmezésében is az összehangolódást. Mivel szörnyűséges háborúk és állandóan ellenséges békeidőszakok kötik „egymáshoz” az itt élő népeket, a nemzeti történettudományok természetükből következően éppen az egymás ellen fordító problematikát hangsúlyozzák nemcsak a szakma szintjén, hanem a különböző fokozatú iskolák tananyagaiban is. És mindaddig, amíg ezen nem próbálunk okos magyarázatok keresésével, a „békévé oldja az emlékezés” gesztusaival fokozatosan enyhíteni, addig egy összetartozó, önazonosságát magasabb szinten összehangoló, védelemre képesé váló európai összetartozásról még csak álmodni sem lehet.

A feladat nem a konkrétan feltárható ütközési pontok elhallgatása, hanem azok egymást kiegészítő magyarázatának megteremtése. Az emlékezet sérüléseinek gyógyítása. Lehet erre szakmai bizottságokat is felállítani, konferenciákat összehívni. De lehet egyéni vállalkozással előkészíteni ezt az összehangolást. A Trianon utáni időkben Németh László merészelt például a nemzeti történelmekben sajtó sebeknek a népek összekapcsolását végiggondoló ábrándképét példává állítani.

Most pedig egy foglalkozására nézve mérnök, életművét ismerve neves lengyel költő, akit

az utóbbi évtizedekben legjobb költőink fordítanak magyarra, az évtizedek óta Magyarországon élő Konrád Sutarski valósította meg. Igaz, hogy – mondhatjuk: – „lengyel, magyar – két jó barát”. Látszólag a leginkább problémamentesnek látszó nemzetek kapcsolódását választotta. Persze azt is mondhatja valaki: nem vagyunk szomszédok. De az igazság az, hogy az utóbbi évezred alatt majdnem mindig szomszédok voltunk, sorsdöntő pillanatainkban pedig mindig. Tehát épp elég okunk lehetne, hogy ellenségként vagy legalábbis vetélytársakként tekintsünk egymásra. Mégis: ha lehet példa Európa-szerte a szomszédok összehangoltságára, akkor éppen ennek a két, szakrálisan gondolkodó nemzetnek a barátságát kell felmutatnunk.

A média egyik főszereplő problémája a Kelet-Közép-Európa összehangolásán munkálkodó, teljes Európában gondolkodó V4-ek jelenléte. Amikor Antall József a rendszerváltás után összehívásukra gondolt, egy mindegyik részt vevő állam emlékezetében hangsúlyosan jelen lévő középkori visegrádi királytalálkozó emléke munkálódott. Ha azonban megnézzük magát a történelmi eseményt, megállapíthatjuk: három akkori nagy ország és három dinasztia ellentétes igénye előzte meg a találkozást. A visegrádi királykonferencia a francia–olasz származású magyar király, Károly Róbert kezdeményezésére jött össze 1335 őszén. A luxemburgi dinasztiából utódai alatt a német-római császársáig nőtt cseh királyt, Jánost és a vele versengő Nagy Kázmért, a lengyelek egyik, méltán nagynak nevezett uralkodóját nemcsak kibékítette, hanem barátságban kötötte össze. És az eredetileg Bécs árumegállító jogát kivédeni akaró kapcsolódás utóbb még Ausztriával is jószomszédi kapcsolatot ért el.

És mi lett utána? Kázmér utód nélkül halván meg, a magyar Anjou Nagy Lajos bizony rossz lengyel király lett. De utóda, leánya, Szent Hedvig a lengyel nemzet egyik legemblematisusabb, küldetéses uralkodója.

Bizony-bizony ezt kétféleképp, sőt többféleképp is lehetne magyarázni. De úgy elmesélni, hogy ez egyik felet sem bánthatja meg, sőt, mindnek büszkeségét fényezi – ehhez kellett egy baráti elbeszélő. Jó barátunk, a magyar irodalomnak is személyes résztvevője, Konrad Sutarski. Ahogy mi hívjuk: Sutarski Konrád.

Persze azt is lehet, hogy valamely uralkodóházak közötti konfliktust félmondatos tényként megemlítve továbbfutunk rajta. De annak az lehet a következménye, hogy ha az adott szereplőkre valaki rá akar kérdezni, akkor egyik nemzeti történetírásban sem kap feleletet. Említsem egy épp most aktuális esetet. A Napút folyóirat Hunyadi Mátyás-évfordulós számra készül. Dobos Marianne Jagello Szent Kázmér és Mátyás király konfliktusáról készült írni. Arról, hogy a lengyel király egyik fiát már a cseh trónra helyezte, a másiknak, Kázmérnak pedig kinézte a valahai I. Ulászlónk révén korábban már megvolt perszonálunió visszaállítását. Kázmért Vitéz János primás és Janus Pannonius pécsi püspök, valamint több főúr biztatta, ugyanis elégedetlenek voltak azzal, hogy Mátyás a török háborúhoz háttérrel keresve európai hadszíntereken háborúzott. A magyar változat: Mátyás hazaszaladt, kiegyezett a lázadó főurakkal, és ahelyett, hogy megütközött volna Kázmérral, szép csendben becsalogatta, kedvét szegte, majd Nyitra váránál körbezárta, és békét kötött az apa-királyal. Kázmér pedig rájött, hogy a keresztények ne egymás ellen háborúzzanak, hanem egyesítsék erőiket a keresztények ellenségei ellen. Azaz védjék együtt Európát. Felhagyott a királyi cím vadászásával, és szent életre tért. Feltehetően jó lengyel utóda lett volna apjának, de sajnos már hamarabb meghalt korai betegségben.

Végül is inkább lengyel barátainkat kértük, hogy segítsenek, vagy írják meg ők a tanulmányt. Erre érkezett Bogdán Adamczyk OFM Conv. PhD ismeretterjesztő tanulmánya, amely Kázmér életszentségét a magyar hadjárat előttről eredezteti, és hamis propagandaként írja le azt a beállítást, hogy Corvin Mátyás békésen

kerülte az összeütközéseket, meg közli, hogy a magyar főurak bizony abszolutista törekvései miatt fordultak koronás királyuk ellen. Egyetlen jelző („hamis”), és máris megváltozik a király karaktere. Meg is jegyzi kísérő levelében, hogy valószínűleg nekünk nem fog tetszeni Mátyás király ebbéli beállítása. Mi ellenben éppen a nézetek megismertetése céljából az ő írását, az ő általa használt jelzővel küldtük be a szerkesztőnek. Induljon, ha kell, vita, a magyar–lengyel összetartozás érzése van olyan erős, hogy nem szorul kozmetikázásra vagy elhallgatásra. De ha jobban odafigyelünk, a kétoldali elbeszélés nem is zárja ki igazán egymást. Sőt, kiegészíti. A hadvezér király és a szentéletű trónörökös története összszeszőhető. Csak meg kell keresni az egységes történelemmondás technikáját. Erre vállalkozott most Sutarski Konrád barátom. Mégis, mielőtt belefogtam volna a könyv méltatásába, mindezt el kellett mondanom. Csak így érthető, miért tartom fontos és példamutató alkotásnak a bemutatásra kerülő könyvet.

* * *

De térjek rá most már Konrád régi barátom nagyszerű könyvére. Lényegi és példázatos kísérleti szempontjára. Ugyanis hasonlóképpen gondolkozunk, ahogy én – a két nép múltjából vett egy-két jelenethez kapcsolódva – elgondolom közös múltunkat, akként vizsgálódik, és azt valószínűsíti meg a maga elbeszélte történeteivel Konrád is.

Mi, magyarok, úgy-ahogy mindig ismertük történelmünket, remélem, a mai fiatalok is tudnak annyit róla. Feltételezem, hogy a lengyel fiatalok is hasonlóképpen vannak saját történelmükkel. Sutarski ezt a két tudást szerencsésen összeilleszti könyvében. Amikor itt történik valami, leírja, mi történik túl a határon, és viszont. És ebből alakul ki a két nemzet szakrális összehasonlíthatóságának mibenléte.

Vegyük a kereszténnyé válás első mozzanatát. A két király koronakérését a pápától, a nagy tudós hírében álló II. Szilvesztertől. Mesék, legendák alakítják ennek eseményeit. III. Ottó császár, a Rómáért rajongó ifjú német császár, a pápa neveltje és barátja hozná el Aachenből, Nagy Károly sírjából az első nyugati keresztény

császár valahai koronáját. Persze azzal a szándékkal, hogy mestere ezzel őt koronázza meg császárrá. Közben megérkeznek a lengyel küldöttek. Előbb, mint a magyarok. Szilveszter felismeri, milyen fontos a Kelet-Közép-Európai térség, oda is szánja a szent jelvényt a jövevény kérrőnek. Közben álmodni lát. Jönni fog az újabb kérő. Tőle rettegettek nemrég Nyugat-Európa egymással is hadakozó nemzetrészei. És végül Európa békéjét biztosítandó a magyar királynak küldi a pápa a csodás ajándékot. És senki nem ellenzi. Hiszen István talán az utolsó uralkodó, akit Bizánc is, meg Róma is mindmostanáig szentnek ismer el. Legyen béke köztetek. Hogy az a korona nem az a korona, amelyet a magyar nemzet a maga Szent Koronájaként tisztel, és még ma is, köztársasági államformánk nemzeti jelképeként nemzetünk címerében mutatja fel. Amely ott jelképezi a keresztény európai nemzetet parlamentje legékeesebb helyén. (Amit magam mindig csakis térdet-fejet hajtván tiszteltem meg, ha közeliemben elhaladok, pedig térdem megrokkantóban van, de ezt ki nem hagyhatom. És csatolom ide a jelenetet, amint a nagy festővel, Schéner Mihállyal, távozván az ő születésnapja tiszteletére rendezett vacsoráról, amelyet az akkori házelnök adott, megálltunk a Szent Korona előtt, én, az örmény szertartású római katolikus térdet-fejet hajtván, ő, az evangélikus, fejével tisztelgően bólintva köszöntöttük nemzeti létünk szent szimbólumát.)

És Szent István az uralkodásra képtelenné tett unokatestvér gyermekeit hova küldi sürgősen Árpád véreinek szent folyamatosságát biztosítandó? Szent László édesanyja lengyel királylány volt, unokája pedig az egyik legjelentősebb bizánci császár. Legendák? Tények! A keresztény Európa teljessége ezekben az évszázadokban születik és szilárdul meg.

Nagyjából mindezeket tudtuk, Konrád könyvében most nemzeti tudatunk részeként fogalmazódik meg. És ekként folytatódik közös történetünk: két mártír Jagello királyunkkal, I. Ulászlóval a várnai csatátéren, majd a nyári hirtelen zivatárban oly igen megduzzadt Csele patakba fulladó II. Lajossal a mohácsi tragédiában.

És ha a korai – ki tudja, milyen eredetű – halál nem viszi sírba a már Bécsben székelő Hunyadi fiát, a lengyel királyokkal is megbékélt Mátyást,

utóbb pedig Báthori Istvánt, talán Bécsben is, meg Moszkvában is magyar–lengyel királyok alakíthatták volna a keresztény világ történelmét.

Mégis, amikor Bécs végveszélybe került, a török nagyvezír ábrándját az egyik – talán utolsó – nagy lengyel király, Sobieski János törtéte meg. A Kahlenberg ma is zarándokhely, ahova a huszadik század talán legnépszerűbb, lengyel származású pápája éppúgy elzarándokolt, mint jómagam családdal, hálát adva Istennek fiam karambol utáni gyógyulását követően, amikor eljuthattunk a Bécsben operáló nagyszerű sebészhez kontrollra. Persze a hűség nem történelmi kategória: évszázadra rá a megmentett Bécs Habsburgjai is asszisztáltak Lengyelország többszöri felosztásakor.

Aztán még egyszer a lengyeleknek köszönhetjük, hogy a bolsevik internacionalizmust Varsó alatt megállította az időben megérkezett magyar töltényekkel az újjászülető Lengyel Köztársaság.

Nyugat, amely sohasem ismerte meg a vörösterrort, nem is tudja értékelni a lengyel ketős ellenállást, a barna és a vörös támadás idején. De szerencsére akkor egy pillanatra újra közös volt a határunk, és a lengyel menekülteket szeretettel és munkalehetőséggel befogadta a magyar nemzet. Származásra és vallásra való tekintet nélkül. Ezek a tények ma már talán közismertek mindkét országban. De azért a katyáni mártír katonatiszt árvája, Konrád Sutarski nem árt, ha könyvében ismét elbeszéli mindezt nekünk.

És még egyet! Hogy a lengyelek a világháború utolsó évében kétszer is felkeltek a náci uralom ellen. Romokba temetkezve, majd pillanatok alatt újjáépítve eredeti formájában Varsót is, Gdańskot is. A Vörös Hadsereg csak nézte, és várta, miként vérzik és pusztul megint egy jobb sorsra érdemes keresztény állam. De a lengyelek sem fogadták el a nyugati cinkossággal „eltolt” és „kicsipdosott” megszentelt földet. „Az elátkozott katonák” még a hatvanas évek elején is harcoltak a kommunista rend ellen. Tudtunk róla? Erről bizony beszélni kell! Egyszerre tudatosítja nálunk Sutarski könyve és a Lengyel Intézet új igazgatója, Joanna Urbańska sorozatos rendezvényeivel. De a mi láthatatlan ellenállásunkat sem ismerjük. Bár a Mindszenty meghirdette Mária-évet és az 1956-os népfelkelést és szabadságharcot ma már a világ egésze a maga érdemén méltatja.

És az egyik legfontosabb magyar regény, Száraz Miklós György *Apám darabokban* című alkotása fog rá emlékeztetni, míg magyarul olvasnak irodalmat.

Miként a lengyelek folytatását, Szent II. János Pál pápa szerepét, és Jerzy Popiełuszko keserves mártíriumát. Lázadást, tüntetést, válaszul sortüzeket, puccsot. Hiszen a hetvenes évek elején Gdańsban a kiégett pályaudvart még magam is láthattam. És a Jaruzelski-puccs idején itthon éppen a Magyar Írószövetség kétnapos közgyű-

lése vitatkozott. Szombat és vasárnap. A két nap között érkezett el hozzánk a rémes hír. Nálunk is lefagyott itt is a világ...

Mert összetartozunk. És ez az összetartozás nem látszólagos, hanem lényegi. Ennek egyik tudatosítása Konrad Sutarski csodálatos kiállítású új történelemmesélése.

(Konrad Sutarski: Lengyelország történelme magyar vonatkozásokkal, Méry Ratio Kiadó, Budapest, 2018, 128 oldal, ára: 5900 forint)

Tamási János

Adalékok Mátyás király tudósainak és Itália humanistáinak kapcsolatrendszeréhez

Leonardo da Vinci ajándéka Mátyás király születésnapjára címmel jelent meg az Aracs 2018 márciusi számában Prokopp Mária művészettörténész, egyetemi tanár írása, amelyben a „nagy magyar uralkodó egyik születésnapjára ünnepe” azon „szereplőjének beszámolóját” ismertette, aki „nem kisebb személyiség volt, mint az ünnepeltet személyesen köszöntő” Leonardo da Vinci (1452–1519). Leonardo da Vinci „festészetéről szóló traktusának 27. fejezetében”, majd az ezt követő 28. fejezetében írottak kapcsán Prokopp Mária az alábbi megállapítást fogalmazta meg: „Leonardo írásában” a „jelenet közvetlen élményt sugalló előadása” valójában „kétségtelenné teszi, hogy a Mátyás király születésnapján köszöntők között” e nagyszerű itáliai polihisztor, festőművész is ott volt, és „maga Leonardo da Vinci” az, aki a „Mátyás kedveséről készült képet adja ajándékba a királynak”. „Leonardo olyan

közvetlen kapcsolatban állt Mátyás királlyal, még az uralkodónak a nápolyi királylánnyal, Aragóniai Beatrixszal kötött 1476. évi házassága előtt, hogy részt vehetett Budán, a királynak ajándékot adók sorában a születés- és névnapjára ünnepségen.” (1) Mátyás király és magyar műveltségi köre itáliai kapcsolatrendszerének kimagasló jelentőségére mutatott rá Prokopp Mária a fenti írásában, és e körben Leonardo da Vinci volt a legkiemelkedőbb reneszánsz ember! „A Firenzétől mintegy 30 kilométernyire fekvő Vinci városka szélén lévő Anchiano nevű tanyán 1452. április 15-én egy egyszerű parasztlánynak fiúgyermeké született, aki a keresztségben a Leonardo nevet kapta. Az előkelő apának eszébe sem jutott gyermeke anyját feleségül venni.” Leonardo da Vinci apja, „Ser Piero da Vinci 1468-ban Firenzébe költözött”, a „szépen rajzoló fiát pedig Andrea del Verrocchio mesterhez adta tanulásra”. (2) Verrocchio és Le-

onardo da Vinci kapcsán az alábbi adalékokra érdemes utalnom. „*Andrea del Verrocchio (eredeti neve Andrea di Michele di Francesco de' Cioni), (1435, Firenze – 1488, Venece) olasz szobrász, ötvös és festő.*” „*A művészeti ismeretekre Giuliano di Verrocchio firenzei ötvösmester tanította. Az ő nevét vette fel Andrea a mestere iránt érzett hálából.*” (3) Leonardo da Vinci „*nevét Mátyás királlyal többször együtt említik, mert a magyar uralkodó részére Lorenzo de Medici két bronz domborművet rendelt Verrocchiótól.*” (4) Leonardo da Vinci polihisztor volta kapcsán indokolt megemlíteni térképrajzoló tevékenységét is. „*Alessandro Vezzosi professzor, a firenzei Museo Ideale igazgatója feltárta és dokumentálta Leonardo da Vinci életművének magyar vonatkozásait:* „*részletesen elemezte Leonardónak a magyarországi gyűjteményekben lévő alkotásait*”, majd bemutatta „*azokat a dokumentumokat is, amelyek bizonyítják*”, hogy „*az itáliai reneszánsz festőfejedeleme*” alaposan „*ismerte, számon tartotta országunkat*”, Mátyás király Magyarországot. Fontos megjegyezni: „*azokat a térképeket, amelyeken Leonardo lerajzolta Magyarországot, a Kárpátok vonulatát, a Duna folyását*”. (5) A fenti térképkészítés kapcsán figyelemre méltók a következő adalékok is, melyek a XV. századi Magyarország történelmi jelentőségére mutatnak rá a reneszánsz világ görög műveltségi alapjainak tükrében, és e körben legelsőként a görög Manuel Khrüszolorasz említendő meg! A középkori görög állam (330–1453) egyedülálló művelődéstörténeti jelentősége vonatkozásában érdemes utalnom a konstantinápolyi görög tudós, Manuel Khrüszolorasz (1355–1415) tevékenységére, aki hatalmas műveltségi hatást ért el Itáliában a XIV. század végétől! Itáliában „*Ptolemaiosz Geográfijának újrafelfedezése*” azzal kezdődött meg, hogy ezen „*elfeledett kézirat egy bizánci tudós, Manuel Chrysoloras poggyszában Konstantinápolyból került Európába*”. „*Chrysoloras 1396-97-ben, görög tanárként érkezett Firenzébe, a Geográfia egy volt a magával hozott számos kézirat közül.*” „*Ptolemaiosz Geográfijának*” a jelentősége kapcsán kiemelendő, hogy e mű a „*földrajzi helyek szélességi és hosszúsági adatait tartalmazó*”, vagy „*legalábbis annak tűnő adatsorai a rendteremtés ígéretét hordozták a különböző földrajzi szöve-*

gek ellentmondásaiba belefáradt humanisták számára”. „*Ptolemaiosz Geográfijának*” az elterjedésében „*nem kis szerepet játszott a lefordítását követő évtized világpolitikai jelentőségű eseménye, az 1414-1418 között lezajlott konstanzi zsinat*”. „*Az egyház megreformálásának, az egyházszakadás megszüntetésének céljából összehívott zsinatra összesereglettek Európa legképzettebb tudósai: több száz egyetemi grádussal, vagy doktori címmel rendelkező, tudására büszke személy, valamint a legbefolyásosabb egyháziak, a teljes hierarchia képviselőiben: bíborosok, érsekek, püspökök, apátok és követik.*” A teológiai doktor „*Pierre d'Ailly, a párizsi egyetem egykori kancellárja, cambrai-i püspök*” hatvanévesen, 1411-ben lett bíboros, aki a Konstanzban zajló „*zsinati tárgyalásokon fontos szerepet játszott*”. A Pierre d'Ailly által „*1410-ben összeállított Imago Mundi*” a „*kor leghíresebb művei közé tartozott*”. „*Az Imago Mundi tulajdonképpen nem volt több egy nagyszabású kompilációnál, a bíboros az ókor és a középkor klasszikus szerzőire alapozva, általában tartózkodva saját véleménye kinyilvánításától, egyszerűen számba vette kora földrajzi ismereteit.*” D'Ailly „*Európája változatlanul 10 részre oszlott: Alsó-Szkitiára, Germániára, Moesiára, Trákiára, Görögországra, Pannóniára, Isztriára, Itáliára, Galliára és Hispániára; Észak-Európa – amelyet egyébként természetesen ismert – mintha nem is létezett volna*”. (6) Manuel Khrüszolorasz (1355–1415) görög tudós művelődéstörténeti jelentősége kapcsán fontos rögzítenem, hogy 1397-ben az ő Itáliába költözése jelentette a reneszánsz műveltségi világának megszületését. E tudósember diplomataként járt Zsigmond király udvarában: együttműködésük legfőbb célja a keresztény egység megteremtése, valamint az európai sorsközösség jegyében való közös fellépés volt Konstantinápoly megvédésében. A fenti összefüggések nyilvánvalóvá teszik, hogy a Konstantinápoly által 11 évszázadon át képviselt görög műveltségi értékvilág egyetemes jelentősége a XV. századi reneszánsz idején nyilvánvaló valóságot jelentett Itáliában és Magyarországon is! A fentebb ismertetett művelődéstörténeti adalékok okán indokolt szólnom a magyar Hunyadi nemzetség dicsőséges uralkodója, igazságos Mátyás király reneszánsz minőségéről és a nemzet-

közi szintéren való fellépésének jelentőségéről; valamint az ebben kiemelkedő tevékenységet végző XV. századi itáliai görög tudósok múlhatatlan szerepéről is. Mátyás király egyetemes jelentőségű reneszánsz világát a hungarológia és a bizantinológia alapvetéseinek és a középkori magyar–görög művelődéstörténeti értéktárnak a fényében is indokolt elemezni. E körben a Corvina-könyvtár görög adalékai és a Mátyás-kor magyar tudósainak görög kapcsolatrendszerei elsőrendű fontosságúak, melyeknek előzményei Zsigmond király uralkodásának első szakaszában, a XIV. század végén alapozódtak meg. A XV. századi itáliai görög tudóskör eszmetörténeti jelentősége leginkább abban a tekintetben közismert a filhellén műveltségi látásmóddal bíró kutatói körökben, hogy sikeres és látványos műveltségi tevékenységük révén az évezredek átívelő hellén műveltség gyöngyszemei az alapot jelentették Európa reneszánsz csodáinak megteremtéséhez. A korabeli magyar–görög műveltségi kapcsolatok személyes összefüggései okán kiemelendő, hogy Konstantinápolyban Khrüszolorasz tanítványa lett Guarino Veronese (1374–1460), aki aztán mestere volt Janus Pannoniusnak. Reneszánsz magyar költőnk itáliai görög kapcsolatrendszere jegyében fontos emlék az is, hogy Ioannész Argyropoulosz (1415–1487) versben köszöntötte magyar poétánkat. Janus Pannonius és Theodórosz Gazész (1398–1478) kapcsolata pedig azért lényeges adalék, mert e neoplatonista itáliai görög tudós unokatestvére, Andronikosz Kallisztosz (1400–1476) hatalmas görög kéziratgyűjteménnyel rendelkezett, Európa számos országába elutazott, és ezen műveltségi küldetésében Besszarion bíboros támogatását is élvezte. A fenti személyes kapcsolatok jelentősége okán fontos utalnom arra is, hogy a neoplatonista Gemisztosz Pléthón és tanítványa, Besszarion (1403–1472) az uniós zsinatok során kimagasló műveltségi tevékenységet fejtettek ki még Zsigmond király időszakában. Mátyás király könyvtára kapcsán kiemelendő a Besszarion-kódex jelentősége is, hiszen e kötet Besszarion bíboros legnevezetesebb munkáit tartalmazta, melyek az egyházi unió kérdéskörét ölelték föl. Besszarion évtizedeken át folytatott keresztény egységtörekvései jegyében fontos megemlítenem, hogy ezen unió előkészítése, elérése céljából

1434-ben Budán jártak Izidórosz, Demetriosz Palaiologosz és Ioannész Diszphatosz, akik a többi között tárgyalásokat folytattak Bothos András temesi gróffal. Pár évvel később az uniós okmányt görög nyelven (Pléthón tanítványa) Besszarion olvasta föl; majd ezt követően Giuliano Cesarini bíboros latinul is felolvasta ezen okiratot. Giuliano Cesarini volt az, aki elkísérte Hunyadi Jánost a várnai csatába, és a vereség következményeként végzett vele a török 1444 novemberében.

Pléthón tanítványa volt Nikolaosz/Laonikosz Khalkokondülész (Athén, 1420-as évek – 1490) görög történetíró is, aki 1480 táján írta meg az *Apodeixis historiön* (*Történeti ábrázolás*) című 10 kötetes történeti munkáját: Magyarországot, Erdélyt, Zsigmond magyar királyt, Hunyadi Jánost és fiát, Mátyás királyt is megemlíti könyvében. Testvére, Demetriosz Khalkokondülész mintegy négy évtizeden át oktatott az itáliai egyetemeken: műveltségi életútjának legfőbb célkitűzése a keresztény egység megteremtése és Konstantinápoly felszabadítása volt. Demetriosz Khalkokondülész tanítványa volt Theodórosz Gazész, aki kiváló kapcsolatban állt Janus Pannonius magyar humanistával. Demetriosz Khalkokondülész tanítványa volt Ioannész Laszkarisz, aki Argyropoulosz utódként 1479-től Firenzében görög irodalmat oktatott. Ioannész Laszkarisz és a krétai tudósok, Demetriosz Damilasz és Mikhael Aposztolész műveltségi kapcsolatai külön is kutatandók. A Khalkokondülész testvérekről kiemelendő, hogy erősen élvezték Besszarion (1403–1472) támogatását. A XV. századi itáliai görög tudóskör legkiemelkedőbb központi személyisége, vezéralakja volt Besszarion bíboros, aki évtizedeken átívelő műveltségi és közéleti tevékenysége révén valójában Európa első diplomáciai hatalmassága lett. Életművének magyar vonatkozásai kimagasló jelentőségűek a Hunyadiak idején! Különösen igaz ez Mátyás király korszakában, melynek magyar államhatalmi, diplomáciai és műveltségi értékvilága számos tekintetben mutatja föl a görög kapcsolatrendszer jelentőségét. A fentiek alapján indokolt rögzítenem, hogy valódi és igen erőteljes műveltségi és diplomáciai együttműködést felmutató személyes kapcsolatrendszer teremtődött Mátyás király magyar

tudósai és a XV. századi itáliai görög tudóskör személyiségei között. A műveltségi eredmények terén nyilvánvalóan a Corvina-könyvtárral összefüggő adalékok a legfontosabbak; ám e mögött valójában azt a magyar–görög diplomáciai együttműködést indokolt meglátni, amely az egész Európát műveltségi szinten átszövő a XV. századi itáliai görög tudóskör tevékenysége révén teremtődött meg. E művelt görög kör számára Mátyás király korában a legfőbb közösségi célkitűzés a kereszténység egysége jegyében Konstantinápoly felszabadítása volt.

A fenti kitérő után térjünk vissza Leonardo da Vinci további magyar vonatkozásaira! A fentebb már említett „Alessandro Vezzosi professzor, a firenzei Museo Ideale igazgatója feltárta és dokumentálta Leonardo da Vinci életművének magyar vonatkozásait”, és (a többi között) „feltárta a kutatás, hogy Leonardo motívumai jelennek meg egy farkashidai palota kerámiapadozatán”. (7) 1982-ben „Fehérné Tóth Rózsa, az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának tudományos munkatársa” a következőt nyilatkozta Mátyás király jelentőségéről: „Még Leonardo da Vinci is írt róla: „Ez olyan király, ami a művészetnek kell!«”. (8) Ráadásul évtizedeken átnyúló és a korabeli Itália és Magyarország kiemelkedő kapcsolatrendszerére rámutató személyes értékvilágról van szó, melyre az alábbiak is jó példával szolgálnak! „1450 körül az Este hercegnek udvarában dolgoztak Michele di Nicolo Ongaro és Giorgio Domenico Ongaro.” Ludovico il Moro „milánói fejedelem Mátyásnak megküldte Leonardo egy Mária képét”. „Mátyás behatóan foglalkozott a festészettel; amit bizonyít Leonardo Da Vinci, korának legnagyobb festőművésze, aki a festőművészeihez írt értekezésében közli Mátyás király egyik elmefuttatását, melyben bizonyítja”, hogy „a festőművészet magasabban áll, mint a költészet”. (9) Leonardo da Vinci kapcsán fontos művészettörténeti emlék a „Mátyás király számára festett Madonna” (ám ez sajnos „nincs már meg”). (10) „Alessandro Vezzosi professzor, a firenzei Museo Ideale igazgatója” a kutatása révén rámutatott arra is, hogy a „barátai és tanítványai révén Leonardo kapcsolatban állt Mátyás udvarával, s hogy egy Madonna-képet is festett a királynak”. (11) Mátyás király és Leonardo da Vinci személyes kapcsolata azon adalékokban is tetten érhető,

melyek e hírneves polihisztor baráti és tanítványi körével kapcsolatosak. Attavante degli Attavanti „Mátyás királyunknak is dolgozott és legszebb korvináinknak díszítője” volt. (12) Leonardo da Vinci barátja, Attavante degli Attavanti (1452–1517) firenzei miniátor korának egyik legnagyobb mestere volt a kódexkészítésnek. „Cod. Lat. 345. Damascenus, Iohannes: Sententiae - Anselmus Cantuariensis: Opera 1485-1490 között. Firenze, Pergamen. A kötet Damaszkuszi Szent János (+760 k.) és Canterbury Szent Anselm (+1109) teológiai értekezéseit tartalmazza. Mind a tartalommutatóban, mind a jobb oldali címlap keretdíszében Mátyás emblémái (éggömb, kova és tapló, sárkánykígyó, hordó, méhkas, gyűrű) láthatók. Az iniciáléban ábrázolt alak a szerzőt hivatott megjeleníteni, a keretdíszben azonosítatlan portrékat látunk. Az illuminátor, Attavante degli Attavanti (+1520/25) korának egyik legnevesebb firenzei mestere volt. Mátyás könyvtárából mintegy 30 kódex maradt fenn, amelyek tőle, illetve műhelyéből származnak. A Damascenus-corvina címlapján az Attavante által festett kódexek minden jellegzetessége fellelhető.” (13) A magyarországi reneszánsz könyvtárvilág kapcsán magyar főpapjaink itáliai kapcsolatrendszere külön is kiemelendő. Vitéz János görög köre okán fontos utalnom Geórgiosz Trapezountiosz és a ciprusi görög Podocataro fivérek jelentőségére. Janus Pannoniust is baráti szálak fűztek e két ciprusi göröghöz, Lodovico és Filippo Podocataróhoz.

Geórgiosz Trapezountiosz leánya egy kiváló magyar humanista tudóshoz és diplomatához ment férjhez; és ekként veje, Kosztolányi György életművének jelentősége külön is kutatandó feladatot jelent az itáliai görögökkel való személyes kapcsolatok terén. Vitéz Jánossal kapcsolatban állt az itáliai göröggé lett, konstantinápolyi Ioannész Argyropoulosz (1410–1487) is. A fentiek jegyében úgy látom, hogy Vitéz János híve, Hangácsi Albert görög kapcsolati körének a feltárása is fontos kutatási feladat.

A fenti adalékok alapján jelentős, hogy „Vitéz János és Mátyás király könyveivel kezdődik nálunk a renaissance-kódexdíszítés kora”, a kódexdíszítés napjainkban is „gyönyörködtet bennünket”, hiszen ez „tudatos, elegáns művészet”. „A duzzadó pompájú keretek is meg vannak tűzdelve alakos képecskékkel, és gyakoriak a na-

gyobb miniatúrák is. Ezeken természetűség, távlat van már, sőt majdnemhogy »levegő« is. A Corvinák díszítői között két egészen jelentős művészegység is volt. Az egyik Florenyben dolgozott Mátyásnak, ez Attavante degli Attavanti, Leonardo da Vinci tanulóhársa és barátja, világviszonylatban is egyike a legelső illuminátoroknak.” „A megmaradt Corvin-kódexek közül mintegy 31, és éppen a legszebbek, került ki Attavante műhelyéből. Műhelyt mondtunk, mert a 31 közül kb. 18-at lehet Attavante kezemunkájának tartani, a többi az ő modorában vagy talán előrajzolásán után tanítványai kiviteleztek. A másik művészegység a király budai másoló-, illumináló- és kötőműhelyének főnöke, Johannes Antonius Cattaneo, milánói dominikánus volt, aki a királytól a madocsai apát címét és javadalmát kapta. A tőle származó miniatúrák közül talán legszebb a Cassianus Corvin-kódex első lapja. Gazdag renaissance-díszű, alul címeres, keretben négy, távlatosan egymásfölätti síkon Cassianusnak és szerzetestársainak életét mutatja be. A szöveg két oszlopban tízsornyi csak ezen a lapon, a többi helyet mind a kép foglalja el.” (14) Ezen XV. századi Cassianus-kódex neve okán és az évezredek átívelő műveltségi kapcsolatok jegyében indokolt rögzítenem, hogy az egy évezreddel korábban élt, Kis-Székelyből származó Kasszianoszt Konstantinápolyban szentelte diakónussá Aranyszájú Szent János püspök. A fenti, évszázadokon átívelő művelődéstörténeti összefüggések körében fontos hangsúlyoznom, hogy az egyetemes kereszténység története szempontjából kiemelkedő jelentőségű, hogy a szkíta Ioannész Kasszianosz (360 körül – 435) összegyűjtötte a keresztény egyházatyák iratait. Kasszianosz ókeresztény íróként is jelentős lett: *A keleti szerzetesek szabályai* (*De Institutis coenobiorum*) címet viselő műve maradandó értéket képviselt minden későbbi szerzetesrend számára. A szkíta Kasszianosz a remeteéletmód értékeit hirdette Remete Szent Pál tisztelete jegyében. Ez éledt újjá a magyar pálos rend XIII. századi megalapítása révén. Mátyás királynak a pálos rend iránt érzett megbecsülését mutatja, hogy dicsőséges magyar uralkodónk a budaszentlőrinci pálos monostor legfőbb támogatója volt! Mátyás király pálosai és az itáliai görög tudóskörök kapcsán kiemelendő, hogy Besszarion bíboros Rómában Akadémiát alapított, erre tekin-

tettel a magyar pálos rend Rómában lévő Collegium Hungaricum intézményének ebbéli személyes kapcsolatrendszere is fontos kutatási feladat. A Mátyás király által oly szeretett budaszentlőrinci pálos monostorban fordította le Báthory László az Újszövetséget magyar nyelvre. Az Újszövetség eredetileg görög nyelven került megfogalmazásra, ami a fordítást végző Báthory László magas szintű görög nyelvtudására utal. De most térjünk ismét vissza Leonardo da Vinci tanulóhársának és barátjának, Attavante degli Attavantinak a kimagasló értéket képviselő művelődéstörténeti jelentőségére! „Üvegszekrényben, zöld lepel alatt fekszik kilenc Korvina a legszebb és legrepresentatívabb darabok, úgyhogy az érdeklődő látogató bármikor megtekintheti őket és elcsodálkozhatik azon a pompán és műízlésen, amellyel Mátyás könyveit ékesítette. A címlapjukra nyitott kötetek a kor legfejlettebb és legraffináltabb ízlését árulják el. A színeknek micsoda pompája ékeskedik ezeken a lapokon! Színek, amelyek annyi viszontagság után, csaknem ötszáz év múlva sem veszítettek semmit élénkségükből, tisztaságukból. A kor legnagyobb szerűbb könyvdíszítő művészeinek, Attavantának örökbecsű művészete ragyog ki az aranylemezekkel borított első lapok gazdag ornamentikájából.” Meg kell említeni a Budán létező „másoló és könyvdíszítő műhelyt, amelyben korának leghíresebb mesterei dolgoznak, köztük is a legkiválóbb Attavante”. „Könyvtárosa a pármái Taddeo Ugoletto, az olasz reneszánsz egyik legnagyobb alakja, aki páratlan ügyességgel és hozzáértéssel lát hozzá a nagy király gyűjteményének gyarapításához.” (15)

Mátyás király kora napjainkig ható egyetemes értékvilágot jelent, és ez a XX. század első felében még igen jelentős műveltségi diplomáciában is teret nyert! „NÉPSZÖVETSÉGI MŰVÉSZETI IRODALMI BIZOTTSÁG. MEGBESZÉLÉSEK MEGNYITÓ ÜLÉSE. Ma délelött fél tizenegy órakor nyílt meg ünnepélyes kereteik között a Nemzetek Szövetsége Szellemi Együttműködési Bizottságának kebelében működő művészeti és irodalmi bizottság budapesti megbeszélése, amelynek tárgya a következő lesz: A humanizmus szerepe a ma emberének kialakulásában.” „Ugo Ojetti, az olasz királyi akadémia tagja, Olaszország képviselője, a következő beszédet mondotta”: a „reneszánsz első képe, amely el-

jutott Budapestre, a monda szerint Leonardo da Vinci egyik festménye volt, amelyet a milánói herceg Korvin Mátyásnak ajándékozott”. Paul Valéry arról szólt, hogy „a magyar föld termékenysége szellemi téren is igen nagy és hogy a magyar föld gyermekei igen értékes munkával gyarapították az egyetemes kultúrát olyan szellem termékeivel, amely semmilyen más nemzet szelleméhez nem hasonlít”. „Nincs még egy ország a világon, ahol az ókori művelődésnek kézzelfoghatóbb szerepe lett volna, mint Magyarországon.” (16)

Mátyás király és Leonardo da Vinci kapcsolata körében indokolt utalnom e polihisztor egyik tanítványa, Giovanni Antonio Boltraffio (1466–1516) személyére is! A Pallas nagy lexikona a következőket rögzítette: „Boltraffio János Antal olasz festő gazdag milanói családból, született 1467. Miután Foppa és Civerchio régi milánói festőknél tanult, a 90-es évek kezdetén testtel-lelékekkel Leonardo da Vinci tanítványa lett, kit legjobb műveiben a mintázás szabatoságában, fényhatások finomságában és a fölfogás nemes-ségében meg is közelített. Valószínűleg tőle való a budapesti országos képtárban levő Madonna (52. sz.), mely költői felfogásával, gyöngéd színezésével és megható kedvességével e gyűjteménynek egyik legszebb gyöngye.” 1930-ból érdemes idézni a következő híradást: „Budapestre érkezett Paul G. Konody magyar származású műkritikus, aki Horthy Miklós kormányzó részére ajándékot hozott Rothermere lordtól. Az ajándék egy világhírű festmény, Giovanni Antoni Boltraffio Mátyás királyt ábrázoló képe. Boltraffio Mátyás király korában élt és Leonardo da Vinci követője volt. Magyarországon eddig csupán két képe volt. A jelenlegi kép magyar vonatkozásánál fogva felbecsülhetetlen, címe: »Corvinus«.” (17) „Leonardo da Vinci tanítványának”, Boltraffio „egykorú Mátyás király arcképét”, „remekművét” a „királyi palota egyik dísztermében” helyezték el. (18)

1982-ben „Fehérné Tóth Rózsa, az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának tudományos munkatársa” a következő nyilatkozatot tette Mátyás király jelentőségéről: a „saját korának átlagon felüli műveltségű, entellektüel uralkodója volt, aki széles körű érdeklődéssel fordult a világ felé, és akinek köszönhető volt a hazai reneszánsz műveltség meggyökeresedése”. „Fan-

tasztikus, hogy egy uralkodó ennyire aktívan érdeklődjön a kultúra iránt. Mennyi mindent kellett tudnia ahhoz, hogy iskolákat, egyetemet és kulturált épületeket teremthessen!” „A Mátyás-mítosz külföldön is elterjedt. »Ki a művelt király? Mathiasz!« – így vélekedtek róla sokan a saját, korában, de – a későbbi korokban is.” Mátyás király korában „gyökeresedett meg Magyarországon az összes európai országokat megelőzve a reneszánsz”. A reneszánsz a Kárpát-medencében „királyi akaratból született meg, és ezért is lett udvari művészet”. (19) Az „ifjú Mátyás minden biztonnyal otthonosan mozgott a váradi püspök tudós barátai körében, hallgathatta a görög földről, a török invázió elől menekült tudósok előadásait”. (20) A fenti megállapítások okán fontos hangsúlyoznom a váradi püspök, Vitéz János reneszánsz kapcsolatrendszerének jelentőségét, hiszen a XV. századi magyar főpapok humanista tudós mivoltukban kimagasló személyiségei voltak a reneszánsznak. Hunyadi János kancellárja volt Vetési Albert veszprémi püspök, a később „szent aggastyán” néven emlegetett tudós, akinek görög és latin nyelveken verseket és remek szónoki beszédeket író (és ekként Janus Pannonius által is elismert) unokaöccse, Vetési László veszprémi nagyprépost Rómában Mátyás király követe volt. E körben indokolt utalnom arra, hogy az itáliai görög tudósok által megteremtett neoplatonista kör legfőbb magyar képviselői Janus Pannonius, Báthory Miklós váci püspök, Váradi Péter kalocsai érsek, Garázda Péter, Thelegdi János (Johannes Leontius) és Farkas Mihály voltak. Az itáliai görög Besszarion bíboros neoplatonista körének legkiemelkedőbb tagjai: Mikhael Aposztolész (1422–1478) krétai görög tudós, Demetriosz Damilaszkréta görög tudós, a Mátyás király udvarában tartózkodó Giovanni Gatto (vagy Gatti), Umberto Puscolo (aki Hunyadi Jánosról emlékezett meg az egyik művében), Galeotto Marzio, Antonio Bonfini, Petrus Ranzanus, Taddeo Ugoletto, Nicolo Perotti, Bartolomeo Fonizio (Fontius), Angelo Poliziano (Politianus), Marsilio Ficino. A fenti személyek mind a reneszánsz nagy tudósai voltak, akiknek munkái ma is alapvetést jelentenek a XV. század kutatói számára.

A fenti megállapítás kapcsán indokolt kiemeltem hangsúlyoznom a XV. századi itáliai görög

tudósok és művészek egyetemes értékvilágának jelentőségét! „A klasszikus tudományok felledülése a XV. sz. közepén következett be egész Európában. Tulajdonképpen Konstantinápoly elfoglalása 1453-ban adta meg erre az impulzust. Ugyanis a bizánci tudósok, művészek a török uralom elől javarészt az olasz fejedelmek udvaraiba menekültek. Magukkal vitték a görög eredetű kultúrát. A megindult tudományos és művészi élet kapcsán felfedezték a régi műemlékek közül a Laokoont, a belvederi Apollót, azonkívül Pheidias, Praxiteles és Skopas több remekművét. Ráterelődött a figyelem az ókori tudósok műveire és hogy azokat eredetiben olvashassák szükségessé vált a görög és latin nyelvek tanulása. Ilyen előzmények után nem volt véletlen, hogy Bramante, Leonardo da Vinci és más művészek meg tudósok is remekműveket alkottak.” (21)

Mátyás király könyvtára „dicső emléke a humanista műveltségű uralkodónak, aki tudomány-szeretetén kívül igazságszeretetéről is híres volt, s nem véletlenül: a tudomány is az igazságot kutatja”. „A renaissance és a humanizmus igazi megteremtője Magyarországon Mátyás király. A korabeli uralkodók közül is messze kimagaslott a művészet iránti szeretetben és a humanizmus ápolásában. Ennek legszebb bizonyítéka könyvtára, a világhírű Korvina. Művészek, tudósok csodájára jártak a bőrbe, bársonyba, selyembe kötött kódexeknek, amelyek közül nem egyet a kor neves művészeinek (Attavante, Francesco del Chierico) pazar színpompájú díszítményei, iniciáléi ékesítettek. A korvínák nyelve görög és latin, anyaguk – négy papíron készültet kivéve – fiatal állatok bőréből készült fehér pergamen.” (22)

Magyar királyunk 32 esztendő uralma egyetemes értéket jelent napjainkban is: a művelt világ nagyszerű képviselői is immár 6 évszázada csodálattal adóznak reneszánsz uralkodónk Európa kereszténységét védő eredményes hadászati teljesítménye előtt, és főként azelőtt a művelődéstörténeti értékkeremtés előtt is, amely Mátyás királyunk könyvtára és különleges kódexörökséget jelentő műveltségi látásmódja révén teremtődött meg. Magyar műveltségi dicsőségtárunk egyetemes jelentőségét mutatja az, hogy Hunyadi Mátyás király könyvtára 2005-ben felkerült az UNESCO Világemlékezet listájára!

Mátyás király korának magyar főpapjai és a XV. századi itáliai görög tudóskör hatalmas, egész Európát átfogó erőfeszítéseket tettek a műveltségi diplomácia különböző szintjein, hogy a keresztény sorsközösség jegyében közös fellépés valósuljon meg a törökökkel szemben. Konstantinápoly 1453-as eleste után nyilvánvalóvá vált, hogy egész Európa veszélyben van, és mindent meg kell tenni a törökök megállítására. Európa diplomáciatörténetének legkiemelkedőbb korszaka volt ez a kereszténység egysége érdekében való magyar–görög együttműködés, melynek legfőbb közös célkitűzése Konstantinápoly visszafoglalása a kiváló magyar hadsereggel rendelkező Mátyás király által vezetett, egyesített európai haderő felállítására. Megítélésem szerint ez a közös magyar–görög távlati célkitűzés húzódott meg Bécs 1485-ös elfoglalása és az ennek révén nyert erősebb európai befolyás eredményeként kitűzött közbenső cél, azaz a német-római császári cím megszerzése érdekében folytatott magyar hatalmi és diplomáciai törekvések mögött. A fenti célkitűzések valóságát támasztják alá a kortárs Marsilio Ficino azon megállapításai, melyek a XV. századi itáliai görög tudóskörnek a magyar királyba, Hunyadi Mátyásba vetett mélységes hitéről tanúskodnak! Szörényi László írt arról, hogy Klaniczay Tibor „először vázolja fel sikerrel azt a nemzetközi, az európai humanizmus eszközeivel kifejezett elvárás-rendszert, amely meghatározta Mátyás egész diplomáciai és politikai törekvését, vagyis a keresztény európai egységet kívülről fenyegető török veszély és belülről fenyegető huszita eretnokség kettős kihívása ellen föllépő speciális kereszties lovag szerepét”. „Elég a híres elvesztett Mantegna-freskóra gondolnunk a Campo de’ Fiorin, amely Mátyást egy olyan lovagként ábrázolja, aki egyszerre küzd egy szárnyas és egy földön tekerő kígyó vagy sárkány ellen.” Klaniczay Tibor „felismerése a magyarországi egyetemek hiányából fakadó külföldi peregrináció jelentőségének felmérése, és ezen belül a kapcsolatrendszeri háló felrajzolása a közép-európai és nyugat-európai egyetemi központok között”. „Harmadik döntő felismerésének én azt tartom, hogy – noha sokszor direkt források híján, mégis hitelt érdemlően – bemutatja Bessarion bíboros és körének alapvető jelentőségét nem csupán a

platonizmus és a görög tanulmányok magyarországi terjesztése szempontjából, hanem abban is, hogy ez a menekült görög főpap és humanista hogyan igyekezett Mátyás államának a görög területeket is felszabadító messiás szerepét tulajdonítani.” „A »messiás« kifejezés itt kicsit erősen látszik, pedig Klaniczay nyomán tudok hivatkozni Ficino egy levelére, aki azt írja, hogy az ószövetségi atyák ültek úgy várván a Messiást”, mint „ahogy a görög szerzők ülnek a pokolban, vagyis a török uralom alatt, várván, hogy Mátyás majd megváltja őket”: miként „ama régi szentek a Messiást, úgy hívják” a XV. századi görög „bölcsek örökös hangos kiáltással Mátyást, mint Megváltó Mátyást, hogy őket a limbusból, vagy inkább a pokolból a fényre és életre visszavezesse”. (23) A fenti Ficino-level kiválóan érzékelteti, hogy a XV. századi itáliai görög tudóskör mélyen hitt abban, hogy a magyar király, „Mátyás majd megváltja őket” a török hódítástól, és végső soron még Konstantinápoly visszafoglalása is megvalósul az ő életükben. Marsilio Ficino fentebb hivatkozott levele azért lényeges történeti emlék a kor görögségének valóságos Mátyás-képéről, mert e reneszánsz tudós az itáliai görög tudóskör számos tagjával állt kapcsolatban: mesterei közül kiemelendő Argyropoulosz és Geórgiosz Trapezountiosz jelentősége. A fenti itáliai görög emlékek és Magyarországnak a „kereszténység védőpajzsa”-eszményörökség jegyében (évszázadokon át) felvállalt értékvilágára fontos utalnom azon történelmi jelentőségű adaléokra, Mátyás királyunk életszentségére vonatkozóan, mely a székesfehérvári temetési szertartásán hangoztak el! „Ranzano Péter lucerai püspöknek, a tudós férfiúnak, a nápolyi követnek adott az a megbízatás, hogy a szertartás alatt a királyt magasztalja. Dicső tetteiről eléggé ékes és

hosszú beszédet mondott. Az országtanács és az összes főpap helyeslése közben részletesen kifejtette, hogy Mátyás királyt, mint a keresztény világ védelmezőjét, a legyőzhetetlen fejedelmet, s aki a római egyházért mindig hatalmas érdekeket szerzett, joggal a szentek közé kellene iktatni. Hozzájárult ehhez az egész gyülekezet, s a tanács erről határozatot hozott.” (24) A magyarság egésze számára közös ünnepet jelentő idei Mátyás király-emlékév okán fontos megemlékeznünk arról is, hogy 1490 Szent György havában temették el Hunyadi János fiát, Mátyás királyt, akit dicsőséges életútja révén rendkívüli tisztelet övezett a keresztény Európában! Remek alkalmat nyújt az idei emlékév arra, hogy életszentséget képviselő Mátyás királyunkról méltón megemlékezzünk, és ennek jegyében az idén vagy az elkövetkező években egy emléktábla kerüljön fölállításra a korabeli temetési szertartáson elhangzott fenti mondatok feltüntetésével! A korabeli műveltségi összefüggések és Petrus Ransanus jelentősége kapcsán kiemelendő az is, hogy nápolyi követként való ábrázolása megtalálható az egyik Corvina-kódexben.

Zárógondolatként kiemelten hangsúlyozandó, hogy a keresztény sorsközösség és Európa védelme Mátyás király és tudós magyar főpapjai reneszánsz világában alapvetést jelentett. E korszakban az egyetemes értékeket felvállaló magyar–görög kapcsolatok hatották át évtizedeken keresztül a műveltségi diplomácia világát, melynek a hungarológia és a bizantinológia alapvetéseinek és az évszázadokon átívelő középkori magyar–görög művelődéstörténeti kapcsolatok keresztény értéktárainak fényében rendkívüli jelentőséget kell tulajdonítanunk a további kutatások szempontrendszerének meghatározásakor.

Források: (1) Prokopp Mária: Leonardo da Vinci ajándéka Mátyás király születésnapjára. In: Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. XVIII. évfolyam. 1. szám. 2018. március 15. 64–65. o.; (2) Dr. Tóth István: Pécsi utcák – híres emberek. Leonardo da Vinci. In: Dunántúli Napló. XLIV. évfolyam. 236. szám. 1987. augusztus 28. 6. o.; (3) Andrea del Verrocchio – Wikipédia. https://hu.wikipedia.org/wiki/Andrea_del_Verrocchio – letöltve 2018. április 15.; (4) Dr. Tóth István: Pécsi utcák – híres emberek. Leonardo da Vinci. In: Dunántúli Napló. XLIV. évfolyam. 236. szám. 1987. augusztus 28. 6. o.; (5) Kádár: Leonardo mítosza és aktualitása. In: Nógrád. II. évfolyam. 86. szám. 1991. április 13. 7. o.; (6) Csukovits Enikő: Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban. Akadémiai doktori értekezés. Vác–Budapest, 2013. 58., 59–61. o.; (7) Kádár: Leonardo mítosza és aktualitása. In: Nógrád. II. évfolyam. 86. szám. 1991. április 13. 7. o.; (8) Sz. B.: A király akaratából. Újabb kutatások a magyar reneszánszról, Mátyás koráról. In: Dolgozók Lapja. XXXVII. évfolyam. 148. szám. 1982. június 21. 5. o.; (9) Dr. Hints Elek: Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében. II. kötet. A középkori orvostudomány. Bp., 1939. 271. o.; (10) Dr. Tóth István: Pécsi utcák – híres emberek. Leonardo da Vinci. In: Dunántúli Napló. XLIV. évfolyam. 236. szám. 1987. augusztus 28. 6. o.; (11) Kádár: Leonardo mítosza és aktualitása. In: Nógrád. II. évfolyam. 86. szám. 1991. április 13. 7. o.; (12) Dr. Szalai István: UTAZÁS. 3.) Évszázadok kincse. In: Dunántúli Napló. XXIII. évfolyam. 222. szám. 1968. szeptember 20. 2. o.; (13) Untitled Document. www.corvina.oszk.hu/corvinas-html/hub1codlat345.htm – letöltve 2018. április 15.; (14) A kőszegi Szent Benedek-rendi katolikus Ferenc József Gimnázium évkönyve az 1942–43. tanévről. Szerkesztette Dr. Saly Arnulf igazgató. Kőszeg, 1943.

36. o.; (15) Vaticana, Laurenzia, Corvinia... Búvárkodás a Magyar Nemzeti Múzeum Korvinái között, amelyek sora egy nagybecsű és értékes darabbal gyarapodott. Mi a történeti becse a most beszerzett Bessarion-Korvinának? A Korvinák arról tanúskodnak, hogy a reneszánszban Magyarország vezető szerepet töltött be a világkultúra fejlesztése terén. In: Prágai Magyar Hírlap. XV. évfolyam. 86. szám. (3935. szám.) 1936. április 12. 9. o.; (16) Magyar Országos Tudósító. 1936. június 8.; (17) Rothermere lord fejedelmi ajándéka Horthy Miklós kormányzónak. In: Békés. LXII. évfolyam. 20. szám. Gyula, 1930. március 8. 2. o.; (18) Magyar Lapszemle. 1930. március 5. 9. o.; (19) Sz. B.: A király akaratából. Újabb kutatások a magyar reneszánszról, Mátyás koráról. In: Dolgozók Lapja. XXXVII. évfolyam. 148. szám. 1982. június 21. 5. o.; (20) Prokopp Mária: Leonardo da Vinci ajándéka Mátyás király születésnapjára. In: Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata. XVIII. évfolyam. 1. szám. 2018. március 15. 67. o.; (21) Dr. Hints Elek: Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében. II. kötet. A középkori orvostudomány. Bp., 1939. 270. o.; (22) Kis tudósok kis lexikona. A korvinákról. In: Dunántúli Napló. XIII. évfolyam. 307. szám. 1956. december. 24. 4. o.; (23) Szörényi László: A magyarországi humanizmus-kutatás XX. századi fordulópontjai. In: Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára. CentrArt Egyesület, 2009. március 25. Szerkesztőbizottság tagjai Kerny Terézia és Tüskés Anna. Szerkesztette Tüskés Anna. Bp., 2009. 402., 404. o.; (24) Bonfini: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történetből. Latinból fordította Geréb László. A fordítás munkáját tanácsaival segítette Kardos Tibor. A fordítást ellenőrizte Mezey László. Átnézte Juhász László. Bp., 1959. 165–166. o.

Vuk Karadžić, Krivaja

Torontál vármegye az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején

I. rész: Az 1848. év fontosabb eseményei

I. 1. Történelmi előzmények

Jelen tanulmány az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc Torontál vármegyéhez kötődő eseményeit kívánja áttekinteni. Különösen nagy hangsúlyt fektet az egykori vármegye nemzeti ségeinek szerepére, tevékenységére. Terjedelmi okokból most csak az 1848. évi „történések” kerültek „górcső” alá, vagyis a kezdetek, a délvidéki „forrongások” és a szabadságharc „kifejlődése” a térségben.

Az események részletes ismertetését megelőzően a következő alapvető információkat érdemes a tisztelt olvasóval ismertetni. Annak okai, hogy a délvidéki történések sokszor oly tragikus fordulatot vettek, a távolabbi múltban gyökeredznek. Az ún. vegyesházi királyok uralkodása (1301–1526) alatt, különösen annak második felében a Magyar Királyság egyre szorosabb kapcsolatba került – a törökök által szorongatott – szerbséggel. A török rablóportyák már (Luxemburgi) Zsigmond magyar király regnálása idején (1387–1437) elérték a középkori Magyarország déli részeit, így a Bánság területét is. Szentkláray

Jenő (1843–1925), a neves magyar régész, irodalom- és műtörténész, kanonok és az MTA kültagja a Temes vármegye múltjáról írt munkájában nyolc – nagyobb – szerb bevándorlást különböztet meg, amely a történelmi Magyarország területére irányult.¹ Az első nagyobb bevándorlási hullám még – I. (Nagy) Lajos (1342–1382) és (Luxemburgi) Zsigmond regnálása (1387–1437) alatt – a maricai csata (1371), de főképp az első rigómezei csata (1389. június 28.) – a szerbekre nézve – tragikus kimenetele idején megindult. Az utolsó nagyobb – és egyben legjelentősebb – szerb bevándorlás a szerb történelemből „*Velika seoba Srba*”, azaz ún. „*nagy szerb vándorlás-ként*” ismert migráció volt, amely Koszovó területéről indult. A 30–100 ezer, más adatok szerint közel 150–200 ezer fős szerbség² III. Arsenije Čarnojević (1633–1706) ipeki (peći) pátriárka vezetésével indult meg egy „új világ”, a török iga alól egyre inkább felszabaduló Magyarország felé.³ Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy jórészt ez a vándorlás okozta a szerbség meggyűrülését Koszovóban, ami előidézte a későbbi albán térnyerést a területen.⁴ Azonban a történelmi

¹ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914, 306–309. pp.

² PÁL TIBOR: *A szerbek nagy kivándorlása*. In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991, 81. p.

³ Fontos megemlítenünk, hogy nincsenek biztos, pontos számadatok a szerbek „nagy vándorlásával” kapcsolatban. Különböző – a témakörrel foglalkozó – irodalmakban eltérő adatokat lelünk. Kicsit nehezíti az áttekintést, illetve a számszaki adatok vizsgálatát, hogy egyes szerzők főben, mások a bevándorló családok számában adták meg a statisztikai adatokat. Így például olvashatunk arról, hogy 37–40 ezer szerb család érkezett Magyarországra. De vannak olyan források, amelyek „csak” 2000–2500 szerb családdal számolnak. Előbbire Csobánczi Elemér munkáját, utóbbira Ács Zoltán könyvét lehet példaként hozni. Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 158. p. CSOBÁNCZI ELEMÉR: „*Nagymagyarország vagy nemzethalál!*” 2., *Délmagyarország pusztulása és elrablása*. A szerző magánkiadása, Marrickville, Ausztrália, 1975, 21. p.

⁴ HEGEDŰS ANTAL: *A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII–XIX. században Magyarországon*. In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991, 127. p.

Magyarországra bevándorló szerbség nemcsak Koszovóból érkezett, hanem Niš környékéről, valamint a Morava-völgyből is. A migráció oka a korabeli hadieseményekkel magyarázható.

A nagy szerb vándorlás
(„Сеоба Срба”, „Seoba Srba”) 1690-ben

Forrás: Pavle „Paja” Jovanović 1896-ban alkotott – 190 × 126 cm-es – olajfestménye. Ma a pancsovai múzeumban található.

A keresztény seregek 1683-ban – Bécs felmentésével –, illetve 1686-ban – Buda visszafoglalásával – megkezdtek a törökök kiűzését Magyarországról. A keresztény seregek célt értek, néhány enklávét⁵ és a Bánság kivételével jobbra minden egykori magyar terület felszabadult a török iga alól. A császári seregek továbbhaladtak déli irányba, 1688. szeptember 6-án elesett Belgrád, majd 1689 őszén a keresztény seregek bevették Ništ és (a ma Bulgáriában fekvő) Vidint. Az offenzíva nem állt meg, mivel a császári seregek – a mai macedón fővárosig – Szkopjéig jutottak,

valamint Koszovóba is behatoltak. Az utánpótlási vonalak azonban egyre hosszabbra nyúltak, továbbá az osztrákok nagy ellensége, a XIV. Lajos francia király (1643–1715) vezette Franciaország seregeivel nyugatról megtámadta a Habsburg Birodalmat. Ezért a bécsi udvar nemhogy a Balkán visszahódított részeit nem tudta megtartani, de még a csapatait is kivonta onnan.⁶ A korábban, a bécsi udvar által, a törökök ellen feltüzelt szerbek és bolgárok magukra maradtak. A törökök bosszújától félve tömegesen kezdtek – főleg a szerbek – áttelepedni a Habsburg kézben lévő Magyarország területére. Ráadásul a szerbség számára – amelynek főképp vallási jogait már igencsak sértette az iszlám hatalom – az osztrák uralom vonzóbb volt, mint a török, főleg amikor 1690/1691-ben I. (Habsburg) Lipót magyar király (1657–1705), illetve német-római császár (1658–1705) pátensében ígéretet tett pravoszláv vallása tiszteletben tartására, továbbá egyéb kedvezményeket is adott neki.

Mielőtt I. (Habsburg) Lipót magyar király, német-római császár „számlájára” írának a nagy szerb vándorlást, nem árt tudni, hogy a császáriak csak „időleges” letelepedésben gondolkodtak. Azt remélték, hogy a franciák legyőzésével ismét a törökök ellen fordulhatnak, és legyőzve őket, megkaparintva a Balkánt, a szerbség majd visszatér szülőföldjére. Erre nem került sor, Törökország ekkor még messze nem volt „Európa beteg embere”.⁷ Ellenben a történelmi Magyarországra bevándorló szerbség megcélozta a felszabadított Bácskát, valamint a Dél-Dunántúlt, és a Duna folyam mentén hatolt északra, ahol még Szentendrén is megtelepedtek, de a gazdag, szerb kereskedők és családjaik Pesten, illetve Komáromban, valamint az ország más, jelentősebb városában is letelepedtek.⁸

⁵ „A szövetségesek gyors győzelmei után az egyelőre még török kézen maradt várak jóval az összefüggő török védelmi vonalak elé kerültek. Ezeknek nemigen vették hasznát a törökök, valószínű egy esetleges ellentámadás reményében tartogatták őket. A Haditanács se akarta annyira véres csatákkal visszafoglalni ezeket a várakat, inkább blokáddal igyekeztek megadásra kényszeríteni őket. Emiatt visszavételük kissé elhúzódott: Eger 1687-ben, Székesfehérvár 1688-ban, Szigetvár 1689-ben, Nagykanizsa 1690-ben. Katonáságukat és török polgári lakosságukat török területre szállították. Még később szabadult fel Nagyvárad (1692) és Gyula (1694), míg egyes várak, pl. Lippa többször gazdát cseréltek.” SÁSDI TAMÁS: *A török kiűzése Magyarországról. Korok – online folyóirat történelembarátoknak.* <https://korok.webnode.hu/products/a-torok-kiuzese-magyarorszagrol1/> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

⁶ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 17. Magyarország felszabadítása a török uralom alól (1683–1699). B) További hadjáratok az erdélyi fejedelemség megszüntetéséig.* Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0017/1427.html> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

⁷ VARGA J. JÁNOS: *I. Lipót 1690–1695. évi kiváltságai. História.* História Alapítvány, 2010, 1–2. szám, 12–14. pp.

⁸ Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 158. p.

A Bánság területe a pozsareváci békekötéssel – 1718. július 21-én – szabadult fel a török iga alól. A térséget – 1716-ban – visszahódító császáriak azonban már jelentősebb számú szerbet, illetve román találtak a térségben. A bécsi udvar előszeretettel foglalkoztatta a szerbeket, mint határőröket. Katonáskodó, fegyveres életmódjukhoz egyéb jelentős jogok – például adó kiváltságok – is társultak. A szerbek csakhamar több jogot élveztek Magyarországon, mint a Habsburgok – de különösen az I. Lipót regnálása (1657–1705) – alatt elnyomott, senyvedő magyarság.

Szerb granicsárok (határőrök) a 18–19. század fordulóján

Forrás: Vidovdan – elektronikus hírportál: <http://www.vidovdan.org/istorija/srednjovekovni-dokumenti-o-srbima-u-krajinama/?script=lat> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

Nem véletlen, hogy a szerbség a Bánság nyugati részén, valamint a Bácska bizonyos területein, továbbá a Szerémségben – számbelileg – „felül-reprezentált” volt. Egyfelől a Délvidék érintkezett közvetlenül a balkáni – még török megszállás alatt lévő – szerb területekkel, másfelől a szerbek egyes – a marosi és tiszai – katonai határőrvidékek megszüntetésével – 1751-ben – egyre inkább a déli határ védelmét ellátó katonai határőrvidékre, valamint a Nagyikindai kiváltságos kerület területére telepedtek le, ahol nem süllyedtek jobbagyosorba, és folytathatták korábbi katonáskodó, illetve kiváltságokat élvező mindennapjaikat.⁹

⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica*, 4. évfolyam, 1. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014, 70–71. pp.

¹⁰ FÉNYES ELEK: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, IV. kötet*. Pesten, Trattner-Károlyi Tulajdona, 1839, 381. p.

¹¹ FÉNYES ELEK: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, IV. kötet*. Pesten, Trattner-Károlyi Tulajdona, 1839, 373. p.

A Habsburg uralkodók mindig is „délkeletiek”, illetve a magyarság „sakkban tartására” szívesen pártfogolták a népességszámában, illetve jogaiban egyre inkább megerősödő – jobára katonáskodó – szerbséget. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc eseményeit megelőzően – 1839-ből – Torontál vármegye népességéről az alábbi „statistikát” olvashatjuk: „Népessége: 312 246 lélek, és így esik 1 négyzetmérföldre 2 366 lakos. Vallásokra: 132 918 római katolikus, 3 272 evangélikus, 3 206 református, 170 698 nem-egyesült óhitű, 2 252 zsidó. Nyelvükre: 45 332 magyar, 113 860 rácz, 75 861 német, 6 000 francia, 56 738 oláh, 9 000 bolgár, 2 500 tót, 700 horvát, 2 252 zsidó. – E' szerint van a' megyében 5 vallás, és néhány cigányokat, örményeket, görögöket és olaszokat is ide számlálván – 13 nyelv. Ház van: 42 794.”¹⁰ Sietve tegyük hozzá, hogy Torontál vármegye területe ekkor még nem egyezett meg a történelmi Magyarország felbomlása előtti Torontál vármegye kiterjedésével. Ekkor „Torontálnak szomszédja északról Csanád, 'a egy kis részben Csongrád vármegye, mellyektől a' Maros választja el; nyugatról Csongrád, Bács vármegyék, és a' Csajkósok Kerülete, 's ezek közt a' Tisza von határt; délről a' Német-bánáti végezered vidéke; keletről Temes vármegye.”¹¹ Tehát Alibunár (Алибунар/Alibunar), Antalfalva (Ковачица/Kovačica) és Pancsova (Панчево/Pančevo) vidéke ekkor még nagyjából a német-bánásági ezred területéhez tartozott. Erről a közigazgatási egységről Fényes Elek a következőket írta: „Német-bánásági Ezred. Főtisztviselési-helye: Pancsova. Határa északról Torontói vármegye; keletre Temes vármegye, és az Oláh–Illyrus ezred (bánásági illyrzászlóaly); délre Rácország, mellytől a' Duna választja el; nyugatra a' pétervárad ezred, mellytől a' Duna, és a' csajkások zászlóalya, mellytől a' Tisza által szakítatik el. 75,3 négyzetmérföldön lakik 125 191 lélek, kik közt 19 011 római katolikus, 96 252 nem egyesült óhitű, 7 200 evangélikus, 2 582 református, 146 zsidó. Nyelvükre nézve:

63 411 rác, 4 680 tót, 2 200 horvát, 36 125 oláh, 15 213 német, 3 024 magyar, 392 görög, cigány, 's t. b., 146 zsidó. Az ezred egyenruhája: sötétbarna kabát, kék nadrág, topánka, égszínkék gallér és hajtóka, fehér gomb.”¹²

Az előbbi statisztikai adatokból is látható, hogy a térségben az „óhitű” szerbség megjelentősen nagy erőt képviselt. Arról – terjedelmi okok miatt – nincs lehetőségünk szólni, hogy a délvidéki, így a bánági szerbség, illetve románság, továbbá a magyarság és a németek között nem mindig volt harmonikus az együttélés.¹³ Az előrelátók már a reformkorban gondolhatták, amit a császári – bécsi – udvar biztosan tudott. Nevezetesen egy fegyveres konfliktus esetén a szerbség jelentős erőket mozgósíthat, ami súlyos nehézségeket jelenthet a magyarság számára. Mindkét oldalon komoly vérvesztéseket okozva ezen összecsapások egyedüli „haszonélvezője”, a „nevető harmadik”, a bécsi – császári – adminisztráció lesz. Ez hamarosan be is következett.

I. 2. Az 1848. évi szerb forrongások előzményei

Mint ismeretes, 1848 tavaszán forradalmak sora söpört végig Európában. Ennek okai szerzeágazók voltak. Egyfelől Európát az 1840-es években gazdasági-pénzügyi válság sújtotta. Ennek különféle jelei mutatkoztak, mint például a magas munkanélküliség, az élelmiszerárak emelkedése etc. Bizonyos helyeken – például a burgonyavész miatt Írországon – éhínség mutatkozott. Nyugat-Európában a választójog, valamint a munkáskérdés, Kelet-Európában a jobbágykérdés, illetve a nemzeti-függetlenségi kérdések tovább növelték a feszültséget. A politikailag elnyomó hatalmak, illetve uralkodó dinasztiák népek sokaságának életét „keserítették” meg.

Mindössze két országban – a kontinens legfejlettebb államában –, Nagy-Britanniában, valamint – a legelmaradottabb európai térségben – az Orosz Birodalom területén nem robbant ki forradalom, máshol – pl. Palermóban, Párizsban, Bécsben, Pesten, Berlinben, Milánóban etc. – viszont példátlan megmozdulások borították lángba a kisebb-nagyobb országok, illetve birodalmak területét.¹⁴

Az 1848. március 15-én Pesten kirobbant forradalommal és annak követeléseivel kezdetben a nemzetiségek is szimpatizáltak. A következő napokban futótűzként terjedt a forradalom híre az egyes törvényhatóságok területén. Torontál vármegye székhelyére, Nagybecskerekre (Зрењанин/Zrenjanin) – akárcsak Pancsovára (Панчево/Pančevo) – 1848. március 18-án érkezett meg a pesti forradalom híre. Reiszig Ede erről így írt: „A vármegye hivatalosan márczius 18-án értesül róla és nyomban intézkedik közhírré tételéről. Lovas küldöttek járnak be a vármegyét és mindenfelé terjesztik az örömhírt. Nagybecskerek város értelmisége még aznap gyűlésezett is, hogy a nagy esemény fölötti örömeinek kifejezést adjon; este pedig a színházban díszelőadást tartottak és a várost kivilágították s másnapra népgyűlést hívtak össze.”¹⁵ A szerbek közül először – 1848. március 17. és 1848. március 19. között – a pest-budai szerbek „reagáltak” az eseményre. Gyűlésükön megfogalmazták a szerb nemzeti kívánságokat tartalmazó feliratot. Ekkor kérték a királyhoz intézett dokumentumban a nemzetiségük és nemzeti nyelvük hivatalos elismerését. Időközben azonban Torontál vármegye területére, illetve a katonai határörvidékre – így a német-bánági ezred – területére is eljutott a pesti, illetve az európai események híre. Pancsova szerb lakossága 1848. március 20-án a magyar forradalom mellett, a katonai hatóság ellen tüntetett. Ehhez hasonló szimpátiatüntetés zajlott két nappal később – március 22-én – Nagyikikin-

¹² FÉNYES ELEK: *Magyarországnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben, VI. kötet, Katonai Végvidék.* Pesten, Trattner-Károlyi Tulajdona, 1840, 200. p.

¹³ Erre utal számos új délvidéki település alapítása, mert az elsősorban a jobbára római katolikus, kisebb részben protestáns (pl.: ágostai hitvallású evangélikus) németek nem tudtak együtt élni az ortodox szerbekkel, illetve románokkal. Ilyen települések például a Bácskában Ósöv és Újsöv, vagy a Bánágban Szárcsa és Szárcsatele, Szerbcsernye és Németcsernye, Szerb-Módos és Német-Módos etc. Ugyanakkor előfordult, hogy a magyarok sem „boldogultak” a tulajdonról, a „munkamorálról”, de főképp az együttélésről más elveket valló szerbekkel.

¹⁴ KOVÁCS ENDRE: *Bevezetés, Az 1848–49. évi forradalmak.* KOVÁCS ENDRE (szerk.): *Magyarország története 1848–1890, 1. kötet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 23–24. pp.

¹⁵ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig.* In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 455. p.

dán (Киkinda/Kikinda), a szerb önkormányzatú Nagykikindai kiváltságos kerület székhelyén is. Ezekkel az eseményekkel egy időben Magyarországon különböző pontjain megindult a nemzetörtség megszervezése.¹⁶

A magyarországi szerbség igazi központjai azonban nem Torontálban, hanem egyfelől Pesten, másfelől Újvidéken (Нови Сад/Novi Sad), illetve a szerémségi Karlócán (Сремски Карловци/Sremski Karlovci) voltak. Előbbi helyszínen talán csodálkozik az olvasó, pedig az ok prózai. Pesten – 1826-ban – alapították meg a „Szerb Anyácska” („Матица Српска”, „Matica Srpska”)¹⁷ nevű kulturális egyesületet, továbbá a pesti egyetemi nyomdában szerb könyvek jelentek meg, valamint Pesten nyomtatták a „Szerb Nemzeti Újság” („Српске Народне новине”/„Srpske Narodne Novine”) példányait is. Újvidék a szerb lakosság jelentős száma, valamint „centrális” helyzete okán, Karlóca pedig mint szerb ortodox egyházi központ jött számításba.

Kevéssel korábban már megjelentek az első gondolatok „Nagy-Szerbia” létrehozására, amelyet Ilija Garašanin (1812–1874) szerb politikus fogalmazott meg először 1844-es titkos tervezetében. Ebben a munkában a szerző az összes szerbet egy államba tömörítette volna.¹⁸ Ebből kifolyólag a Szerémség mellett a Bácska és a Bánság is részei lettek volna ennek a „vízió”-nak. A külpolitikai események miatt – egy önálló, szerb terület kihasítására – 1848/1849-ben a szerbség „helyzetbe” került. Ennek ellenére – kezdetben – ez a szerb igény még nem jelent meg, csak a Magyar Országgyűlés elutasító magatartása idézte azt elő.

A szerbek – 1848. március 17. és 1848. március 19. között tartott – pesti gyűlésükön nem-

Ilija Garašanin (1812–1874),
Nagy-Szerbia egyik megálmodója

Forrás: Anastas Jovanović (1817–1899) 1852-ben készített litográfiája

zetiségük elismerését, illetve annak törvényes biztosítását, továbbá nyelvük hivatalos elismerését és használatát, valamint iskoláik, kulturális intézményeik szabad szervezését és igazgatását, évenkénti szerb nemzeti kongresszus tartását követelték. A pesti gyűlésen sok nem pesti szerb is részt vett, mivel ekkor tartották a József-napi országos vásárt is, amely „sokadalomra” az ország különböző részeiről érkeztek az emberek.¹⁹ A szerb követelések látszólag békésnek és észszerűnek tűnhetnek, de abban az időben

¹⁶ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 30–31., 36–37., 39., pp.

¹⁷ „A Szerb Matica – Matica srpska a szerb nép legrégebbi közművelődési, népművelői és tudományos intézménye, amely 1826-ban Pesten alakult és azóta folyamatosan tevékenykedik.” A Matica Srpska honlapja: <http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/matica/index-hun.html> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

¹⁸ „Karadjordjević Sándor belügyminisztere, Ilija Garašanin [...] 1844-ben írta meg Nacertanije („A tervezet”) című művét. Szerinte létre kell hozni a független szerb nemzeti államot minden olyan területen, ahol szerbek élnek.” HASELSTEINDER, HORST: *Nagy-Szerbia – Nagy-Horvátország*. História, História Alapítvány, Budapest, 1993. 8. szám, 21–24. pp.

¹⁹ „A pesti vásárok hosszú időn keresztül a főváros életéhez tartoztak, rendkívül nagy forgalmú, társadalmi és irodalmi szinten is fontos események voltak. Kiemelt jelentőségüket a vasúti közlekedés megindulásával veszítették el, ekkortól ugyanis szinte bárki bármikor felutazhatott Pestre, hogy valamit beszerezzen vagy elintézzon. A vásárok fénye így lassan megkopott, míg végül aztán teljesen kiszorultak vidékre.” Az egyik kiemelkedő vásár volt a tavasszal, a Boldogságos Szűz Mária jegyese, Szent József ünnepéhez (március 19.) tartozó „sokadalom”. Hasonlóan jelentősek voltak még a Medárd (június 8.), illetve a Leopold (Lipót) napi (november 15.) vásárok, illetve búcsúk is. GAZSÓ RITA: *Pesti vásárok és dorbézolások egykoron*. Magyar Nemzet Online: https://mno.hu/migr_1834/pesti-vasarok-es-dorbezolasok-egykoron-796931# (Letöltés ideje: 2018. július 2.), PALÁDI KOVÁCS ATTILA: *Magyar néprajz. III. kötet, Kézművesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 678–679. pp.

a magyar politikusok számára a szeparatista törekvések „melegágyát” jelentették. Újvidéken – 1848. március 21-én – ismét gyűlést tartottak a szerbek, ahol szintén kifejezték szimpátiájukat a magyar forradalommal, illetve annak törekvéseivel, azonban az 1848. március 27-én megtartott újabb újvidéki gyűlésen – ahol megismételték a pesti követeléseket – már megjelentek olyan hangok is, amelyek nem feltétlenül szimpatizáltak a magyarsággal. A gyűlésen készített – a szerb nemzeti törekvéseket tartalmazó – határozatokat szerb deputáció vitte Pozsonyba (Bratislava), az országgyűlés elé. Közben – 1848. március 30-án – a szerbek a szerémségi Rumán (Pyma/Ruma) is gyűlést tartottak, ahol ismét megfogalmazták követeléseiket. Ezt követte – 1848. április 1. és 1848. április 4. között – a Torontállal közvetlenül határos Csajkás kerület szerb határőrei követeléseinek megfogalmazása, amelyet felirat formájában az uralkodó, V. (Jóságos) Ferdinánd magyar király (1835–1848) elé terjesztettek. A szerb gyűlést Zsablyán (Жабаль/Žabalj) tartották.²⁰

A korábban említett – Pozsonyba utazó – szerb küldöttség kérelmét 1848. április 9-én terjesztette Kossuth Lajos (1802–1894), illetve a Magyar Országgyűlés elé. Habár a szerb küldöttség határozatát nem minden tekintetben utasította el az országgyűlés, de egyértelművé tette, hogy bár Magyarországot több nemzetiség lakja, csak egy politikai nemzet létezik, az pedig a magyar. Ettől függetlenül annak az ország minden lakosa nyelvi, illetve felekezeti hovatartozástól függetlenül egyenjogú tagja. Ugyanakkor a nem magyar ajkú népek mint nemzetiségek igényelhetnek maguknak nyelvi, kulturális jogokat, amelyek biztosítják nemzetiségük megerősítését és megőrzését. Továbbá kifejezték, hogy Magyarországon a magyar a hivatalos nyelv, de minden nemzetiség saját belügyeiben, illetve felekezeti kérdéseiben használhatja a saját anyanyelvét. Fontos hangsúlyozni, hogy a Magyar Országgyűlés – a szerbségtől függetlenül – „liberális hozzáállásából” eredően igyekezett lebontani minden, a társadalom egyes rétegeinek, tagjainak külön jogokat, illetve privilégiumokat adó,

illetve biztosító, partikularizmusra irányuló követeléseket. A szerbség „nemzetként” való elismerése abban a korban egy önálló kormány felállítását is eredményezhette volna, továbbá szerb szeparatista törekvéseket is előidézhetett volna, ezért magyar szempontból nem volt támogatható. Ennek fényében a szerbség már 1848. április 14-én, a Karlócán tartott gyűlésén kimondta a Szerb Vajdaság követelését. A szerbek karlócai gyűlése a szerbség nemzeti, valamint egyházi kívánságait fogalmazta meg. Az egybegyűlt tömeg azonban már nem magyarbarát, hanem magyarellenes jelszavakat skandált. Nem magyar kokárdával, hanem szerb színekkel vonult fel. A szerbek sérelmeik orvoslását már nem a magyarságtól, hanem az osztrákoktól, főképp az uralkodótól, V. (Jóságos) Ferdinánd magyar királytól (1835–1848) várták. A Szerb Vajdaság az egyik legfontosabb követelésükké vált, ez a terület magában foglalta volna az egész Bácskát, továbbá a Bánság területét, valamint a Szerémséget, de még – a Pécs központú – Baranya vármegyét is. A szerb követelésnek történeti-jogi alapja Magyarországon nem volt. A szerző hozzáteszi, hogy demográfiai alap sem sok, mivel az említett területen a szerbség kisebbségben élt, főképp a románság, de a jelentős számú német és magyar népcsoportok mellett is. Magyar szempontból viszont sajnálatos, hogy Karlóca „beleívódott” a szerb gondolkodásba. A Szerb Vajdaság élén a – szerb pravoszláv egyházhoz tartozó, szerb anyanyelvű – vajda állt volna, aki az évenként összehívott szerb nemzeti kongresszus elnökeként is működött volna. Az alelnöki posztot a karlócai pátriárka töltötte volna be.²¹

Súlyosbította a kialakult helyzetet a szerb értelmiség, illetve a pravoszláv egyház egyértelműen magyarellenes hozzáállása, továbbá a Szerbiából érkező, a magyarság ellen „agitáló” ügynökök, továbbá a magyarországi szerbség körében kiadott és terjesztett újságok, röplapok és gúnyrajzok. Az sem segített, hogy szerb „megbízottak” járták a szerbek által lakott falvakat, és ott a magyarság ellen agitáltak. Áprilisban a Délvidék szerbsége már forrongott. Április 20-

²⁰ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 43–45., 47., pp.

²¹ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 53., 56–57., pp.

án kétezer fős, szerb nemzeti színű kokárdákat kitűzött tömeg vándorolt Újvidékről Karlócára, és ott – április 21-én – Josip Rajačić karlócai érsek bejelentette, hogy 1848. május 13-án Karlócán²² szerb nemzeti gyűlést tartanak, amelynek legfontosabb napirendi pontja a szerbek által követelt vajdaság kikiáltása lesz.

I. 3. Megmozdulások a történelmi Torontál vármegye területén

Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején az első jelentős szerb fegyveres megmozdulás – 1848. április 24-én – Nagyikindán történt. Erről Alexich Bogolyub így írt: „Torontál vármegye területén, Nagyikinda városában ugyanis, április 24-én polgárvér folyt. A nép fellázadt és Kengyelác városbírótól a választása alkalmából tett ígéretének beváltását követelte, mely szerint ha bíró lesz, a kincstári földeket fogja közöttük kiosztani; e mellett még azt is követelték tőle, hogy a Karlóczáról hozott szerb nemzeti zászlót a városháza ormára tűzesse ki. A városbíró erre felhívta az ott állomásozó huszárszázadot, hogy a lázongókat oszlassa szét. A nép azonban nekiment a katonaságnak és a támadás oly heves volt, hogy a katonaság kénytelen volt a városból kivonulni, mert közülök sokan megsebesültek és lőszerük is elfogyott.”²³ A szerbek megmozdulása három napig, 1848. április 27-ig tartott.

A felbőszült szerbség a katonaság kivonulása után megrohanta a főutcán a németek, valamint a magyarok által lakott házakat, palotákat, és kegyetlen fosztogatásba kezdett. A „rend és törvény” ebben a pár napban a szerb lázadók,

illetve rablók kezébe került, akik a város – szerb – vezetőit sem kímélték. A tisztviselők többsége ugyan elmenekült, de két szerb kerületi tanácsnokot mégis elfogtak. Fekete Gyula a korabeli történeésekről a következőket írta: „Húsvét hétfőjén, április 24-én a néplázadás ki is tört Nagyikindán. Délután 3 órakor a harangokat félreverték és a nép fegyverekkel, kaszákkal, villákkal rohant a vagyonosabb lakosokra. A megrémült lakosok menekültek. A városban mindenfelé rémes jajgatások, lövések, káromkodások voltak hallhatók: »Üssétek agyon az urakat, a magyarokat és németeket«. A szerencsétlen áldozatok között voltak Csuncsits János és Iszakovits Sándor kerületi tanácsnokok, mindkettő kikindai származású szerb. Csuncsitsot megcsonkították, orrát levágták, szeméit kiszúrták, azután a holttestet egy bolt ajtajába állították, fejére fazekat téve. Iszakovits pedig a kincstári házba menekült, ott egy beteg nő szobájában akart elrejtőzni; de az üldözők megtalálták, ütötték, verték, azután mikor menekülni akart, a kert kerítése mellett összeszurkálták s fejét bűzös ganéjba dugták. A dühöngő nép a börtönöket felnyitotta, a rabokat azokból kihozta. Ekkor megindult a rettenetes rablás, gyújtogatás. Betörték a jobb lakásokba, azokban minden bútort összetörték, minden írást, okmányt, értékpapírt széttéptek. Ezt tették a hivatalokban is. A városban mintegy 70 huszár volt állomáson. Ezek kivonultak ugyan a lázadók megfélemezésére, de a nagy tömeg ellen tehetetlennek bizonyultak. A katonák közül is kettő áldozatul esett. Harmadfél napig tartott a rettenetes dúlás, rablás, pusztítás.”²⁴

A nagyikindai szerb megmozdulást²⁵ 1848. április 27-én verték le, ekkor érkezett meg Kiss Ernő (1799–1849) – akkor még – ezredes három

²² Eredetileg a szerb népgyűlést Újvidéken tartották volna, de a város statárium alatt állt, ezért a szerbek a gyűlést áttették Karlócára, ahol 1848. május 13-án 2000-3000 főt, majd május 15-re már közel 8000 főt számláló tömeg gyűlt össze. Különféle irányvonalak láttak napvilágot. A „magyarbarát” irányzat volt a leggyengébb, a horvátokkal egyesülni kívánt irányzat sem szerzett többséget. A szerbek többsége ugyanis a szerb vajdaságot akarta életre hívni. A karlócai szerb népgyűlés kiáltotta ki Josip Rajačić (1785–1861) karlócai érseket pátriárkává, ugyanakkor a szerb származású Stevan Šupljikac (1786–1848) osztrák ezredes szerb vajda lett.

²³ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 456. p.

²⁴ FEKETE GYULA: *Nagyikinda*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 586. p.

²⁵ Érdekességként jegyezzük meg, hogy Nagyikinda mellett 1848. április 26-án Óbecse (Бецеј/Bečej) is áldozatul esett a szerb lázadóknak. A szerb martalócok megverték a városi tanács tagjait, kirabolták a pénztárt, szabadon engedtek 300 rabot, illetve garázdálkodtak is. HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 66. p.

ezred katonával, és csak az 1848. április 20-án a magyar kormány által kinevezett, új torontáli főispán, beodrai Karátszonyi László (1806–1869) kérésére nem lövette szét a várost. Szintén Nagyikindára utazott a Délvidék élére kijelölt kormánybiztos, gróf Csernovics Péter (1810–1892) is, és haladéktalanul helyreállította a rendet a városban, rögtönítélő bíróságot állított fel. A szerb felkelés vezetőinek csak egy részét sikerült elfogni, mivel azok a magyar katonák megérkezése előtt elmenekültek a városból. Több száz főre volt tehető azoknak a rablóknak a száma, akik a városban garázdálkodtak, fosztogattak, raboltak, és egyéb köztörvényes bűncselekményt követtek el. A szerb felkelés kézre kerített vezetőit – a tárgyalás lefolytatása után – azonnal kivégezték, illetve a rablókat is megbüntették. A városban egy Hannover-huszárezredet,²⁶ valamint két ezred gyalogságot helyeztek el az esetleges újbóli szerb felkelések megelőzésére.

A nagyikindai eseményekkel közel azonos időben Torontál vármegye székhelyén, Nagybecskerekén is megmozdultak a szerbek: „*Alig hogy a katonaság a nagyikindai forrongás elfojtása céljából Becskerekéről eltávozott, máris a nyugtalanság jelei mutatkoztak a becskerei szerbek között. 300-400 főből álló csoport jelent meg a városháza előtt és hangosan követelte a magyar zászlónak a városháza ormáról leendő eltávolítását és a szerb zászló kitűzését. Miután Hadzsits Lázár városbíró követelésüknek eleget tenni nem akart, létrát hoztak és erőszakkal akarták a zászlót letépní. Hadzsits Lázár erre közbevetette magát és megmagyarázta a tömegnek, hogy követelésük jogtalan és hogy csak az ő holttestén át távolíthat-*

ják el a nemzeti zászlót. A tömeg erre kissé megnyugodott és a városbíró magával vive, a görög nem egyesült templom elé vonult. Itt azonban a tömeg egyrésze, mely kerülőúton hamarabb jutott a templomhoz, a Szaics Dániel lelkésztől kapott magyar nyelvű anyakönyveket a templom előtt meggyújtotta és elégette. Hadzsits erre újból szól a tömeghez és szavai oly meggyőzők voltak, hogy hatása alatt a nép csendesen eloszlott.”²⁷

A nagyikindai és nagybecskereki megmozdulások mellett – április 28-án – a szerb határőrök – az akkoriban – a német-bánsági határőrezred területéhez tartozó, szerbek által lakott Cserépalján (Црпенаја/Crepaja) is követelték a Szerb Vajdaság felállítását. Ugyanakkor kisebb szerb megmozdulások voltak még Törökbecsén (Нови Бечеј/Novi Bečej), valamint a hozzá közel fekvő – ma már Törökbecséhez tartozó – Aracson (Арача/Arača) is. Itt a szerbek szintén magyar nyelvű anyakönyveket égettek el.

Az áprilisi események után, 1848 májusában egyre érezhetőbb volt a feszültség a szerbség és a magyarság között. Szerém vármegye közgyűlése már május 6-án megszakította a kapcsolatát a magyar kormánnyal, és kizárólag – a császárhű – gróf Josip Jelačić Bužimski (1801–1859) horvát bánnak engedelmeskedett. A nagyobb bajt azonban a szerbek 1848. május 13-án Karlócán tartott – újabb, a magyar vezetőség által nem engedélyezett – nemzeti gyűlése okozta. A gyűlésen Torontál vármegye területéről is számos szerb képviseltette magát, ők a népgyűlésről hazatérve a Szerb Vajdaság kikiáltásának, valamint a szerb nemzeti főbizottság (főodbor) megválasztásának²⁸ hírével csak további „olajat öntöttek a tűzre”. A

²⁶ „A Habsburg Birodalomban tizenkét huszárezred volt a hadseregben, ezek mind magyar alakulatok voltak. Az ezredek kiegészítése kizárólag a Magyar Királyság és részei területéről történt. Ennek megfelelően vegyes nemzetiségűek voltak, azonban a többsége magyar legénységű volt. A huszárezredek a szokásoknak megfelelően hadrendi számmal és névvel voltak ellátva. A név az ezredtulajdonos nevére utalt.” Tulajdonosa – 1848/1849 idején – Erős Ágost, Hannover királya volt. A 2. huszárezred, a „Hannover-huszárezred” nevet viselte. Az 1848–49. évi szabadságharc egyik legütőképesebb alakulata volt. Az ezredet még 1848 tavaszán a Temesközben állomásoztatták, és első alakulatként kapcsolódott be – egyebek mellett – a délvidéki összecsapásokba. A Szent Márton Lovas Hagymányőrző Egyesület honlapja: <http://isaszegihuszar.hu/felepites.html> (Letöltés ideje: 2018. július 2.)

²⁷ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 456. p., MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 570. p.

²⁸ Csernovics Péter királyi biztos – 1848. május 16-án – felszólította Josip Rajačić karlócai – immáron – pátriárkát a május 13-án lezajlott karlócai szerb nemzeti gyűlés határozatainak visszavonására. Ez nemhogy sikertelen, de május 17-én a karlócai szerb főodbor kiáltványt intézett a románsághoz, amelyben a szerbséghez való csatlakozásra szólított fel. „Ironikus”, hogy 1848. május 21-én a magyarországi románság küldötteinek pesti gyűlése – feliratban közölt kívánságai mellett – óvást intézett a magyar kormányhoz Josip Rajačić pátriárkává választása ellen. Az ok „mindössze” annyi volt, hogy a Szerb Vajdaság területén élő orto-

karlócai szerb nemzeti gyűlésen Stevan Šupljikac (1786–1848) horvátországi születésű szerb nemzetiségű osztrák, illetve egy időben francia katonatisztet szerb vajdává, a gyűlést összehívó Josip Rajačić (1785–1861) metropolitát pedig szerb pátriárkává választották. Kevéssel a karlócai szerb nemzeti gyűlés után – 1848. június 3-án – Đorđe Stratimirović (1822–1908), a szerbek egyik vezetője fegyverbe hívta a szerbséget. Ez a lépés azért lett „életveszélyes”, mert tavasz végére a szerbek Torontálban három, sáncokkal jól megerősített táborot létesítettek Alibunáron (Алибунар/Alibunar), Perlaszon (Перлез/Perlez), valamint Tamáslakán (Томашевац/Томашевац). A legrosszabb hír viszont az volt, hogy a szerb fegyverkezés mellett Szerbia²⁹ is támogatta a délvidéki szerbséget, továbbá szerb önkéntesek – az ún. „szerviánusok” – is átkeltek a Dunán és a Száva folyókon „testvéreik” – fegyveres – megsegítésére.

A magyar kormány már 1848. június 13-án felszólította Torontál vármegyét, hogy két hét alatt állítson ki 3000 határőrt, lőfegyverrel vagy ennek hiányában kaszákkal felfegyverkezve, és használja fel őket területének védelmére. Erre nagy szükség volt, mert – 1848. június 6-án – a szomszédos Csajkás kerületben a szerb granicsárok elfoglalták a titeli (Тител/Titel) lőszerraktárt, és onnan nyolc löveget vittek magukkal. A péterváradai erőd katonai helyőrsége már június 12-én támadást intézett a karlócai szerb tábor ellen. Másnap a szerb főodbor már az összes szerbet felszólította a magyarság elleni harcra. Érdekességként közöljük, hogy a magyar minisztertanács június 21-én – július 15-i hatállyal – megtiltotta a kasza kivitelét Szerbiába, illetve Boszniába. Azonban az eseményeknek már nem lehetett megálljt parancsolni. A Torontállal ugyancsak szomszédos katonai határőrvidék német-bánsági ezredének területén két, románok által lakott falut – Végszentmihályt (Локве/Lokve)

Stefan Šupljikac (1789–1848) szerb származású osztrák vezérőrnagy, a Szerb Vajdaság vajdája

Forrás: az Österreichische Nationalbibliothek honlapja: https://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=7886769

Josip Rajačić pátriárka a karlócai szerb nemzeti gyűlésen (1848. május 13–15.)

Forrás: Heinrich Gerhardt 19. századi litográfiája

dox románság a szerb ortodox egyház fennhatósága alá került volna. Bár a szerbek kimondták a románság egyenjogúságát, de semmilyen biztosítékot sem nyújtottak. (A szerb és a román ortodox egyházak szembenállása itt is megmutatkozott.) Május 22-én a szerb főodbor kiáltványában csatlakozásra szólította fel továbbá a dél-magyarországi németeket, valamint a horvátokat, a sokácokat és a bunyevácokat is, ugyanakkor jelezte feléjük – akárcsak a magyarság felé –, hogy ne féljenek a szerb mozgalomtól, amely csak a szabadságot akarja elérni, de minden népcsoport jogait biztosítja... A karlócai szerb főodbor felterjesztette május 15–17-én kelt határozatait az uralkodóhoz, V. (Jóságos) Ferdinándhoz. Ezek után nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarság és a szerbség között a fegyveres összecsapások nem elkerülhetők. HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 71., 74., 76–77., 85–86. pp.

²⁹ Szerbia „beavatkozása” sem volt véletlen, mivel Josip Rajačić pátriárka már 1848. június 9-én Szerbia kormányához fordult segítségért.

június 30-án és Temesvajkócot³⁰ (Влајковац/Vlajkovac) július 6–8-án – feldúlták a szerb felkelők és az őket támogató szerviánusok. Az utóbbi esetben – habár akkoriban főképp román, kisebb részben szerb és magyar népességű falu volt – főleg a magyar lakosságot támadták meg, fosztották ki, illetve égették fel házaikat. Két embert halálra kínoztak. A jobbára ortodox románok által lakott Végszentmihály lakosságának bűne mindössze annyi volt, hogy igyekezett „semleges” maradni, de a „szerb tengerben” ez a „pacifista” magatartás nem volt célravezető.³¹ Igaz, a falu később a magyar ügy mellé állt. A továbbiakban is olvashatjuk még, hogy nem volt egyedi eset Végszentmihály, illetve Temesvajkóc feldúlása. Mindkét szomorú esemény elborzasztotta az országos, különösen a magyar közvéleményt.

Habár a szabadságharc megindulása 1848 szeptemberére tehető, mint látható, a Délvidék térségében – késő tavasztól – a szerbség már forrongott. A magyar vezetőség nem tudott lépést tartani a szerb lázadók fegyverkezésével. Súlyos problémát jelentett, hogy bár országszerte – így a közeli Szabadkán (Суботица/Subotica) és Szegeden is – toborozták a nemzetőröket, komoly lépések történtek a magyar katonai egységek létrehozására is, de a szerb lázadók számának növekedése egyre jelentősebbé vált. Bogolyub Alexich a következőket közölte erről az időszakról: *„Hiába érkeztek a király kiáltványai, melyekben a határőröket hűségre és engedelmességre hívja fel, hiába terjesztette közöttük azokat a magyar kormány négy nyelven, a kedélyeket többé lecsillapítani nem lehetett és arra a hírre, hogy a pétervárad ezred és a titeli csajkás-század az odbornak meghódolt, a mi németbánsági ezredünk is nyíltan a lázadókhoz pártolt. Pancsova ezáltal a lázadók táborhelyévé lett és onnan intézték azokat a támadásokat, melyek vármegyénket és annak lakosságát érték.”*³² Magyar részről a következő – fontosabb – lépések történtek: „Mi-

után a szerb mozgalmak veszélyesebb mértéket kezdtek ölteni, a vármegye megteszi a szükséges intézkedéseket, a kormány pedig katonaságot szállásol el a vármegyében. Nagybecskereken Kiss ezredes parancsnoksága alatt 3 zászlóalj gyalogság, 10 század könnyű lovasság, 8 ágyúval nyer elszállásolást. A június 27-iki közgyűlésen a vármegye elhatározza a 3 000 határőr sürgős kiállítását és egyben a határőrség részére kinevezendő tisztikart is kijelöli...”³³

Szerb részről lépések történtek – a későbbi korszakban Torontál vármegyéhez tartozó – német-bánsági ezred területén fekvő, nem szerb ajkú falvak népességének „meggyőzésére”. Nevezetesen, hogy azok álljanak a szerbek ügye mellé. Ezek a falvak az ortodox felekezethez tartozó, román ajkú Újzóra (Уздин/Uzdin), a jobbára református magyarok lakta Torontálvásárhely (Дебелъача/Debeljača), az ágostai hitvallású evangélikus, szlovák ajkú Nagylajosfalva (Падина/Padina) és Antalfalva (Ковачица/Kovačica), valamint az ugyancsak ortodox felekezethez tartozó, román ajkú Végszentmihály (Локве/Lokve) voltak. Ezek közül a két „semleges”, bizonyos források szerint „magyarbarát” román ajkú falut érte el előbb a végzete. A szerb martalócok Végszentmihályt már kifosztották és felégették, Újzorát július 23-án dúlták fel a perlaszi szerb tábor lázadói. Mindkét román település kifosztásában a szomszédos szerb falvak szerb lakói közül is többen részt vettek.

Az olvasóban talán már felmerült a kérdés, hogy magyar vezetőség miért nem védte meg ezeket a falvakat. Az ok prózai: *„...a Határőrvidék népe (ti. a szerbség) tömegesen vonult a táborokba és rövid időn belül a perlasziban 5 000-6 000, az alibunáriban pedig 4 000-5 000 volt a felkelők száma.”* Továbbá *„a (magyar) kormány felhívást bocsátott ki a vármegyéhez a lázadás elfojtása céljából. Ez azonban most már nehezen ment, mert a kormány rendelkezésére álló 8–10.000*

³⁰ Temesvajkóc esetét a teljeség igényével említettük meg, mivel a későbbiek folyamán – a katonai határőrvidék „polgárosításával” – nem Torontál, hanem Temes vármegye része lett. Egyébiránt közel feküdt Torontál vármegye határához. Végszentmihály később – a katonai határőrvidék „polgárosítása” után – Torontál vármegye Alibunári járásának részévé vált.

³¹ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 97–99., 101., 109., 113. pp.

³² BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 457. p.

³³ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 457. p.

főnyi katonasággal szemben, harminc ezer felkelő állott.”³⁴

A július hónap is bővelkedett megmozdulásokban. Mindjárt július 11-én – Versec (Вршац/Vršac) mellett – a német–porosz származású báró Friedrich Blomberg (1797–1877) ezredes „a helybeli – verseci – nemzetőrséget hátrahagyva, a 61. (Rukavina) gyalogezred 3. zászlóaljának 4 századával, a 2. (Schwarzenberg) ulánusezred 2. őrnagy, s a 2. (Hannover) huszárezred ezredesi osztályával, illetve két 3 fontos löveggel – összesen 700-1000 emberrel –”³⁵ megverte az Alibunár felől a város ellen vonuló, 2000 főt számláló, 5-6 löveggel támadó szerb lázadókat, a szerbek 300 főt veszítettek, továbbá közülük 200 fogságba került. A még a magyar oldalon álló ezred birtokába négy löveg is került.³⁶ A csatában elesett a szerb lázadó sereg vezére, Milisav Tadić őrnagy, továbbá fogságba esett Naum Kojić őrnagy és Dimitrije Stanimirović főodbori biztos is.³⁷ Báró Blomberg később – 1848 őszén – felmondta az engedelmességet a magyar kormánynak, és ulánusezredével kivonult Versecről. Ekkor a magyar honvédek és nemzetőrök vették át a város védelmét. Báró Blomberg ezredével később az osztrák kézen maradt Temesvár (Timișoara) erődjébe szorult vissza, ahol egészen a szabadságharc végéig – a magyarság ellen harcolva – kitartott.³⁸

Kiss Ernő ezredes, a 2. (Hannover) huszárezred élén, 1848. július 14-én visszafoglalta a szerb ajkú Tiszatarróst (Тараш/Taraš), és az „elegyes” – román, szerb, német és magyar – lakosságú Écskát (Ечка/Ečka) az aznap fellázadt helyi és szerviánus szerbségtől. Ezt a lépést a két helység Nagybecskerekhez viszonyított közelsége is indokolta. A szerbek ebbe nem nyugodtak bele, és már július 15-én a közeli perlaszi táborból egy szerb lázadó csapat indult Écska visszaszerzésére. A csata „döntetlen” lett. A szerbek

Eleméri és ittebei Kiss Ernő (1799–1849)
honvéd altábornagy, aradi vértanú

Forrás: az Österreichische Nationalbibliothek honlapja: https://www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=9184760 (Letöltés ideje: 2018. július 5.)

17 embert veszítettek, továbbá 30 lázadó megsebesült. Mindeközben kicsit arrébb, a Tisza túloldalán, Bácsföldvárnál (Бачко Градиште/Bačko Gradište) súlyos harcok folytak, de a támadást a magyarok visszaverték. Bár két nap múlva is a magyarok győztek, de a magyar csapatok végül elhagyták a települést. A hónap végére azonban a szerb lázadók is komoly sikert könyvelhettek el, július 23-án elfoglalták Pancsovát, ahol nyolc löveget is zsákmányoltak. A délvidéki események július végére olyan kritikussá váltak, hogy a magyar kormány július 31-én már törvényjavaslatot

³⁴ BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 457. p

³⁵ NAGY SÁNDOR: *Statáriális eljárás Dimitrije Stanimirović és Naum Kojić ellen 1848 júliusában*. Fons forráskutatás és történeti segéd tudományok, VI. évfolyam, 1–2. szám, Budapest, 1999, 133. p.

³⁶ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 115. p.

³⁷ Akiket „a Temes megyei rögtönítélő bíróság július 19-én lázadókként halálra ítél, s az ítéletet még aznap mindkettőjükön végre is hajtották.” NAGY SÁNDOR: *Statáriális eljárás Dimitrije Stanimirović és Naum Kojić ellen 1848 júliusában*. Fons forráskutatás és történeti segéd tudományok, VI. évfolyam, 1–2. szám, Budapest, 1999, 131. p.

³⁸ *Báró Blomberg, Friedrich. Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Arcanum Adatbázis: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD/iii-eletrajzi-adatok-273C/csaszari-kiralyi-tisztek-2C1B/baro-blomberg-friedrich-2C1D/> (Letöltés ideje: 2018. július 3.)

nyújtott be Temes, Torontál és Bács vármegyék ostromállapot alá helyezésétől, illetve a haditörvényesírekek felállításáról.³⁹

Augusztus hónapban már javában zajlottak a szerb és a magyar összecsapások mind a szomszédos Bács (főképp Verbász [Врбас/Vrbas] környékén), mind Temes vármegye (Fehértemplom [Бела Црква/Bela Crkva] és Versec) területén. Torontálban – augusztus 3-án – az árkodí (Јарковац/Jarkovac) és a tamászlakai (Томашевац/Tomaševac) szerbek Nezsény (Неузина/Neuzina) ellen vonultak, ahonnan elűzték a magyar nemzetőröket, továbbá a kezükre került a német ajkú Szárca (Сутјеска/Sutjeska) és Ernőháza (Банатски Деспотовац/Banatski Despotovac) is. Sikerüknek sokáig nem örülhettek, mivel a magyar seregek még augusztus 7-én kiverték a szerb lázadókat ezekből a falvakból. A szerbek kb. 500 főt veszítve Árkodra vonultak vissza. A későbbiekben ismét Tiszatarrósnál (augusztus 18.) és Écskánál (augusztus 28.) voltak kisebb fegyveres összecsapások a szerbek és a magyarok között. Előbbi szerb, utóbbi magyar győzelemmel végződött.⁴⁰

Szeptember hónap kiemelkedő jelentőségű az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc történetében. Ekkor már a magyar nemzet szabadságharcáról beszélhetünk. Ennek kezdete gróf Josip Jelačić Bužimski (1801–1859) horvát származású császári-királyi táborszernagy, horvát bán nevéhez fűződik, aki Bécs támogatásával 51 000 főnyi seregével – 48 löveggel – Varasdánál (Вараждин), Perlaknál (Prelog) és Légradnál (Legrad) átlépte a Drávát, és fegyveres támadást indított a magyar kormány és seregei ellen.⁴¹

Torontálban sem nyugodtak a fegyverek, már 1848. szeptember 2-án sor került az egyik legjelentősebb délvidéki összecsapásra. A Kiss Ernő vezette 2500 fős magyar sereg elfoglalta a délvidéki szerb felkelők három nagyobb torontáli tábora közül a perlaszít, ezzel a déli hadszíntéren a szabadságharc első jelentősebb győzelmét aratta. A szerbek – két vonalban is – megerősített tábora a Béga folyó bal partján helyezkedett

el. Bevételeét nehezítette, hogy sáncok, árkok, továbbá tüzérségi ütegek is védték. A tábor védelmét körülbelül 5000 fő – ebből 4 ezer határőr, 800 szerviánus és 200 titeli sajkás – és 12 kis kaliberű löveg látta el. A védelmet Jovan Drakulić szerb ezredes vezette.

A perlaszi ütközet (1848. szeptember 2.)

Forrás: Anton Strohmayer litográfiája

Perlasz bevétele azért is volt kiemelkedő jelentőségű esemény, mert – egyfelől – a megerősített táborból a szerb lázadók „kirukkolásaikkal” rendszeresen „hódoltatták” a környékbeli falvak lakosságát, továbbá fenyegették Torontál vármegye székhelyét, Nagybecskerekét is. Másfelől a magyar félnek már nagyon hiányzott egy jelentős hadi siker, amely a magyar honvédsereg, illetve a nemzetőrök hadi morálját is javította. Harmad-sorban Perlasz bevételel megszakadt az ösz-szeköttetés a titeli sáncok, tehát a Bácska, valamint Tamászlaka és Alibunár, azaz a Bánság között. Kiss Ernőnek „önös érdeke” is volt, hiszen a magyar győzelem biztosította, hogy jelentős torontáli birtokait – pl. Elemér (Елемир/Elemir), Ernőháza etc. – a szerbség ne háborgassa.

A perlaszi csata mérlege a következő: a magyar oldalon elesett 14 fő, megsebesült 69 fő. A szerb oldalon a veszteség 260 és 450 fő közé tehető. A sebesültek száma elérte a 400 főt. A magyar sereg kezére került tíz kisebb kaliberű

³⁹ HERMANN RÓBERT: Az 1849–1850. évi kivégzések. Aetas, Történettudományi folyóirat, 2000, 1–2. szám. Elektronikus elérhetőség: http://www.aetas.hu/2000_1-2/2000-1-2-04.htm (Letöltés ideje: 2018. július 3.)

⁴⁰ HERMANN RÓBERT (szerk.): Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 128., 130., 135., 140. p.

⁴¹ HERMANN RÓBERT (szerk.): Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 128., 130., 135., 150–151. pp.

löveg. A sáncokat a csata után a környékbeli lakossággal betemették. Sajnálatos, hogy Kiss Ernő nem használta ki a győzelmet, és nem üldözte seregével az elmenekült szerb lázadókat. Így azok már szeptember 8-án visszatértek. Stevan Petrović Knićanin (1807–1855) a szerb önkéntesek parancsnoka seregével megszállta és megerősítette Tamáslakát, továbbá Stefanović főhadnagy 3000 fővel és hét löveggel visszatért, és elfoglalta Perlaszt, valamint a sáncok visszaállításába kezdett. A két szerb sereg Nagybescskerek elfoglalását tervezte, de a magyar hírszerzés értesült a fejleményekről. A magyar sereg – ismét Kiss Ernő irányítása alatt – visszatért, és öldöklő csatában legyőzte a szerbeket. Az ellenség – Perlasz feladása után – Titel, Farkasd (Фаркаждин/Farkaždin), Torontálsziget (Сакуле/Sakule), illetve Csenta (Чента/Čenta) felé menekült. A szerbek jelentős veszteségeket szenvedtek; sok volt a halott és sebesült, továbbá két üteg és rengeteg fegyver is odaveszett, pontosabban a magyarok kezére került.⁴²

A jelentős perlaszi magyar győzelmet beárnyékolta, hogy még szeptember 8-án a Stevan Petrović Knićanin vezette szerb sereg 4000 emberrel és 8 löveggel megtámadta és felégette a magyarok lakta Torontálvásárhelyet. Továbbá szeptember 12-én a Đorđe Stratimirović vezette szerbek elfoglalták Aradit (Арадац/Aradac) és Elemért. Ez utóbbi településen Kiss Ernő ezredes kastélyát is feldúlták, illetve kifosztották.⁴³ Előbbi település egyik részében – a szerbek mellett – jelentős számú ágostai hitvallású evangélikus szlovák, utóbbi helységben nagyobb számú római katolikus német ajkú népesség élt. Ezért nem csoda, hogy Aradi és Elemér is két-két különálló helységet képzett hosszú ideig.

Szeptember hónap végén is hallattak magukról a szerb lázadók, mivel szeptember 22-én elfoglalták Ürményházát (Јерменовци/Jermenovci) és Zöldest. Mindkét települést feldúlták, kifosztották és felégették. Zöldes többé nem épült fel.⁴⁴ A szerbek elfoglalták továbbá a jobbra német ajkú Zichyfalvát (Пландиште/Plandište) is.

Stevan Petrović Knićanin (1807–1855), a szerbiai önkéntesek parancsnoka, jellegzetes szerb viseletben

Forrás: Uroš Knežević festménye (1849)

A teljesség igényével említjük meg, hogy – a torontáli eseményekkel egy időben – a szomszédos temesi térségben Versec és Fehértemplom jobbra német ajkú polgársága, a magyar nemzetörök és honvédek jelentős összecsapásokba bocsátkoztak a két várost rendszeresen megtámadó szerb lázadókkal. Ugyanakkor a Tisza túloldalán, a Sajkás-vidéken, Szenttamás (Србобран/Srbobran) és Verbász környékén is heves küzdelmek zajlottak.

Október hónapban nemcsak a Délvidéken, de országos viszonylatban is felgyorsultak az események. Magyarország területén több erőd volt, amely birtoklása – a délvidéki harcok szempontjából mindkét félnek – kulcsfontosságúnak bizonyult. A Délvidékhez három jelentősebb erőd,

⁴² HERMANN RÓBERT: *A magyar önvédelmi háború (1848–1849). Nagy csaták, 15. kötet.* Duna International, Budapest, 2011, 5–16. pp.

⁴³ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története.* Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 148., 152. pp.

⁴⁴ Helyette Rákóczi Parchetich György 1850-ben egy új – jobbra római katolikus németek által lakott – falut alapított, amelynek neve – alapítójára utalva – Györgyháza (Велика Греда/Velika Greda) lett. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Bánlaki járásában.* Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 15. p.

illetve vár kapcsolódott. A Maros folyó hajtúkanyarjában fekvő aradi vár parancsnoka, Johann Berger von der Pleisse (1768–1864) császári és királyi tábornagy, továbbá a vár helyőrsége – október 4-én – megtagadta az engedelmességet a magyar kormánynak. Innentől kezdve a helyőrség – az erőd ágyúival – rendszeresen lőtte Arad városát. Ugyanakkor Arad várának ostroma is megindult, ez egészen 1849. július 1-ig, az aradi vár osztrákok által történő feladásáig tartott. Hasonló módon reagált a temesvári erőd parancsnoka, Georg Rukawina (1777–1849) császári és királyi tábornagy, a 61. sorgyalozezred tulajdonosa is. Az erőd helyőrségével – október 10-én – megtagadta az engedelmességet a magyar kormány felé. Ez a lépés azért is volt súlyos, mert a szabadságharccal rokonszenvező, környékbeli, temesi és torontáli, főképp magyar és német falvak lakosságát sokat sanyargatták a helyőrség katonái az erődből történő „kirukkolásaiakkal”. Ilyen sokat szenvedett torontáli település volt – egyebek mellett – a római katolikus magyarok és németek által, „elegyesen” lakott – ma Romániában fekvő – Aurélháza (Răuți). Reiszig Ede a következőket írta a falu lakóiról: *„Hazafias magatartásáért a község sokat szenvedett a temesvári őrség portyázó csapataitól, melyeknek garázdálkodásai következtében az egész lakosság elmenekült.”*⁴⁵

A harmadik erőd, a „Duna Gibraltárja”, Pétervárad (Петроварадин/Petrovaradin) volt. Az erőd hovatartozása kezdetben nem volt egyértelmű, mivel parancsnoka, a magyar történelemben „rossz hírű”, Heinrich Hentzi von Arthum (1785–1849) császári és királyi vezérőrnagy volt. Később a budai vár parancsnokaként vált „hírhedtté”, mivel Pest folyamatos ágyúzásával a magyarság körében közutálatnak örvendhetett. Végül Budavár ostromakor, 1849. május 21-én a Szent György téren haslövést kapott, két nap múlva belehalt a sérülésébe. „Jelenleg” még Pétervárad parancsnoka volt, azonban az erődöt sem az osztrákoknak, sem a szerbeknek nem sikerült átjátszania. Ebben nagy szerepet játszott, hogy az erőd katonaságának nagyobb hányada magyar érzelmű volt. Pétervárad helyőrsége hivatalosan október 15-én tűzte ki a magyar zász-

lót, és állt a magyar ügy mellé. Pétervárad végül Munkács (Мукачево) várával és Komárom erődjével a legtovább tartott ki a magyar szabadságharc ügye mellett.

A „Duna Gibraltárja”, a pétervárad erőd egy korabeli metszeten

Forrás: Csikány Tamás: Várharcok az 1848/49-es magyar szabadságharcban. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tudományos lapjának honlapja: <http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/20021/hadtud/csikany.html> (Letöltés ideje: 2018. július 5.)

Október hónapban több torontáli településen is fegyveres dúlások, összecsapások voltak a szerb lázadók és a magyar nemzetőrök, illetve a katonaság között. Először – október 4-én – a román ajkú Szentjánosról (Барице/Barice) verték ki a szerb martalócokat a magyar nemzetőrök. A falu az összecsapás alkalmával leégett. Október 6-án a német ajkú Szárcsát foglalták el a szerb lázadók. Majd egy másik – 1000 fős – csapat Zichyfalva ellen vonult, de a verseci magyar honvédek és nemzetőrök visszaverték a szerb lázadók kísérletét. Október 8-án Stevan Petrović Knićanin szerb önkénteseivel bevette a német ajkú – Nagybecskerekhez közeli – Zsigmondfalvát (Лукићево/Lukićevo). A magyar sereg azonban még aznap kiverte őket a faluból. Október közepén – október 12–14. – már „nagyban” gondolkodtak a szerb lázadók, Törökbecse (Нови Бечеј/Novi Bečej) és Nagyikinda elfoglalására készültek. Előbbi helység elfoglalása esetén már Óbecsét (Бечеј/Bečej) fenyegették volna, Nagyikinda elfoglalásával pedig észak

⁴⁵ REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 21. p.

felé törhettek volna utat magunknak. A magyarok és a szerbek között mindkét helyen heves küzdelem bontakozott ki, de a szerb törekvéseket nem kísérte siker. Igazából egyik fél sem bírt a másikkal, főképp Nagyikindánál. Torontál vármegye északi részén, a Szeged melletti, jobbára szerbek által lakott Szőregen is sajnálatos események történtek. A szegedi népfelkelés eredményeként – október 7-én – a magyarok megrohanták a falut, és a szerb lakosok egy részét kifosztották, illetve megölték.⁴⁶

Október végére Torontál vármegyében gyakorlatilag már alig volt olyan térség, ahol a szerb lázadások, forrongások ne éreztették volna hatásukat. Az események azonban új mederbe terelődtek. A szerbek először érezték, hogy küzdelmük és fegyveres megmozdulásaik nem hozzák el a várt sikert. Igaz, előbb az október 7. és október 14. között tartott második karlócai szerb nemzeti gyűlésen megújították a május 13-án elfogadott követeléseiket. Ekkor a szerbek a Horvát–Szlavón Királysággal azonos jogállást követeltek a hön áhitott Szerb Vajdaságnak, továbbá azt, hogy a birodalmi minisztériumot egészítsék ki egy szerb taggal. A hónap végére – a mindkét fél részéről jelentős áldozatokot kívánó összecsapások miatt – a szerbek egy része már hajlott volna a magyarokkal való tárgyalások megkezdésére. Ez azonban Josip Rajačić szerb pátriárka merev, elutasító magatartása miatt kútba esett. A magyar fél ezt úgy értékelte, hogy a szerbek csak az erőszakból értenek. Tehát fegyverrel kell köztük „rendet verni”. Novemberben a véres események folytatódtak. Előbb, november 6-án a temesvári várórség egyik kirukkolását a későbbi aradi vértanú, Nagysándor József (1803–1849) – akkoriban még – alezredes és serege hiúsította meg a német ajkú Nagyjécsánál (Iecea Mare). Majd november 14-én a temesvári várórség egyik csapata kergette szét az egyik, a német ajkú Gyertyámoson (Cărpiniș) tartózkodó magyar nemzetőr-különítményt. Az előbbi összecsapások mellett a magyar hadsereg, illetve nemzetőrség Temes vármegyében is összecsapott a temes-

vári várórség katonaságával. A későbbiekben is inkább Torontál keleti részein, továbbá Temes vármegyében és a katonai határörvidéken zajlottak kisebb-nagyobb fegyveres összecsapások.⁴⁷

A következő hónap elején – december 5-én – Kiss Ernő seregével sikertelenül ostromolta a tamáslakai szerb tábort. Azonban Damjanich János – akkoriban még – ezredes csapataival elfoglalta Károlyfalvát (Банатски Карловац/Banatski Karlovac), valamint az alibunári szerb tábort. Pár nappal később azonban egy szörnyű esemény, az árközi vérengzés „zárta az évet”. „Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején, 1848. december 15-én éjjel rendkívül heves harc bontakozott ki a falu birtoklásáért a magyarok és a szerbek között. Damjanich János (1804-1849) honvéd alezredes (később tábornok) dandárjával még 1848. december 14-én bevonult a községbe, a szerb lakosság látszólag barátsággal fogadta a magyarokat. Azonban a helybeliek titokban értesítették a Tamáslakán állomásozó szerb felkelőket. A Stevan Petrović Kničanin (1807-1855) által vezetett szerb sereg éjszaka megrohanta a falut, de a honvédek véres harcok árán visszaszorították őket. A halálos áldozatok között közel 300 honvédet találunk, de a szerb felkelők soraiban még nagyobb volt a veszteség, közel 700 fő. Az igazi szörnyűség azonban csak most következett, másnap a magyar honvédsereg megtorolván a sérelmet az áruló falu lakosságán, az egész falu népességét – a gyermekek kivételével – felkoncolták, a falut pedig felgyújtották.”⁴⁸

A szerb lázadókat az 1848-as esztendő végén – december 27-én – még egy hatalmas tragédia érte. Stevan Šupljikac (1786–1848), a szerb lázadók vezére csapatainak megszemlélése közben szívinfarktust kapott, és rövid idő alatt meghalt. A szerbeket váratlanul érte az eset, pár nappal később pedig Kiss Ernő – immáron – altábornagy december 31-én megindult seregeivel Pancsova elfoglalására.

Mint látható, 1848-ban előbb a szerbség, majd – velük karöltve – az osztrákok is a „magyar

⁴⁶ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 173., 175., 177., 179–181. pp.

⁴⁷ HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996, 199., 206. pp.

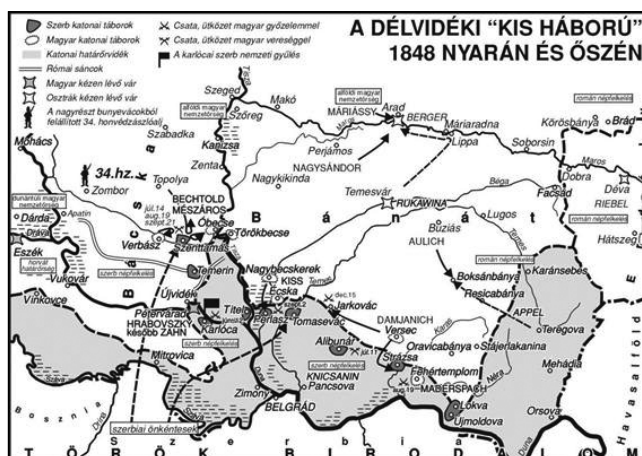
⁴⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Antalfalvai járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 10. p.

Az alibunári csata (1848. december 12.)*

Forrás: a Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0024/14.html> (Letöltés ideje: 2018. július 5.)

ügy” ellen léptek fel. Ezzel szemben a magyar honvédsereg és nemzetőrség Torontál vármegyében, illetve a katonai határőrvidékén jobbra bírta a német (sváb), de egyes román, horvát,

A délvidéki ütközetek 1848-ban

Forrás: a Digitális Tankönyvtár honlapja: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/98-03/ch03s02.html> (Letöltés ideje: 2018. július 5.)

illetve szlovák falvak lakosságának szimpátiáját, de legalább semlegességét. A következő, 1849-es esztendő is bővelkedett – olykor igencsak véres – eseményekben.

* Damjanich János (1804–1849) későbbi honvédtábornok – 1848. december 12-én – 2500 emberével fényes győzelmet aratott Alibunárnál a Stevan Šupljikac (1786–1848) szerb vajda vezérlete alatt álló szerb felkelők felett. Ez az ütközet egyike volt a legvéresebbeknek; a felkelők odahagyva egész felszerelésüket, vad futásban menekültek Pancsova felé. Damjanich, győztes honvédekkel, Tamaslaka felé vette útját. A küzdelem alatt az egész helység lángba borult, és ekkor égett el a két – szerb és román – ortodox egyház irattára is. REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912, 15. p., GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017, 6. p.

II. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

ÁCS ZOLTÁN: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986

BOGOLYUB, ALEXICH: *Torontál vármegye története 1779-től 1867-ig*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

CSOBÁNCZI ELEMÉR: „Nagymagyarország vagy nemzethalál!” 2., *Délmagyarország pusztulása és elrablása*. A szerző magánkiadása, Marrickville, Ausztrália, 1975

FEKETE GYULA: *Nagykikinda*. In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

FÉNYES ELEK: *Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben, IV. kötet*. Pesten, Trattner-Károlyi Tulajdona, 1839

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Nagyikindai Kiváltságos Kerületben*. In: HOMOKI-

NAGY MÁRIA (szerk.): *FORUM. Acta Juridica et Politica*, 4. évfolyam, 1. szám, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Alibunári járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Antalfalvai járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Bánlaki járásában*. Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2017

HASELSTEINDER, HORST: *Nagy-Szerbia – Nagy-Horvátország*. História, História Alapítvány, Budapest, 1993. 8. szám.

HEGEDŰS ANTAL: *A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII-XIX. században Magyarországon*. In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991

HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996

HERMANN RÓBERT: *A magyar önvédelmi háború (1848–1849). Nagy csaták, 15. kötet.* Duna International, Budapest, 2011

KOVÁCS ENDRE: *Bevezetés, Az 1848–49. évi forradalmak.* KOVÁCS ENDRE (szerk.): *Magyarország története 1848–1890, 1. kötet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979

MÓRICZ MIKLÓS: *Nagybecskerek.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

NAGY SÁNDOR: *Statáriális eljárás Dimitrije Stanimirović és Naum Kojić ellen 1848 júliusában.* Fons forráskutatás és történeti segédtudományok, VI. évfolyam, 1–2. szám, Budapest, 1999

PALÁDI KOVÁCS ATTILA: *Magyar néprajz. III. kötet, Kézművesség.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991

PÁL TIBOR: *A szerbek nagy kivándorlása.* In: ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *A szerbek Magyarországon.* Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1991

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Torontál vármegye.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

VARGA J. JÁNOS: *I. Lipót 1690–1695. évi kiváltságai.* *História.* História Alapítvány, 2010, 1–2. szám

II. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet hadtörténelme. 17. Magyarország felszabadítása a török uralom alól (1683–1699). B) További hadjáratok az erdélyi fejedelemség megszűntetéséig.* *A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapja:*

<http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0017/1427.html>

CSIKÁNY TAMÁS: *Várharcok az 1848/49-es magyar szabadságharcban.* *A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tudományos lapjának honlapja:*

<http://193.224.76.2/downloads/konyvtar/digitgy/20021/hadtud/csikany.html>

Digitális Tankönyvtár – honlap:

<https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/98-03/ch03s02.html>

GAZSÓ RITA: *Pesti vásárok és dorbézolások egykoron.* Magyar Nemzet Online:

https://mno.hu/migr_1834/pesti-vasarok-es-dorbezolasok-egykoron-796931#

HERMANN RÓBERT: *Az 1849–1850. évi kivégzések.* Aetas, Történettudományi folyóirat, 2000, 1–2. szám. Elektronikus elérhetőség: http://www.aetas.hu/2000_1-2/2000-1-2-04.htm

Magyar Elektronikus Könyvtár – honlap: <http://mek.oszk.hu>

Matica Srpska – honlap: <http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/matica/index-hun.html>

Az Österreichische Nationalbibliothek honlapja: <https://www.bildarchivaustria.at>

SÁSDI TAMÁS: *A török kiűzése Magyarországról. Korok – online folyóirat történelembarátoknak.*

<https://korok.webnode.hu/products/a-torok-kiuzese-magyarorszagrol1/>

A Szent Márton Lovas Hagyományőrző Egyesület honlapja:

<http://isaszegihuszar.hu/felepites.html>

Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. *Arcanum Adatbázis:* <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/tabornokok-es-torzstisztek-az-184849-evi-szabadsagharcban-23DD>

Vidovdan – elektronikus hírportál: <http://www.vidovdan.org/istorija/srednjovekovni-dokumenti-o-srbima-ukrajinama/?script=lat>

Felhasználásra került – szemléltetés céljából – Pavle „Paja” Jovanović (1896) és Uroš Knežević (1849) olajfestménye, továbbá Anastas Jovanović, Anton Strohmayer, valamint Heinrich Gerhardt 19. századi litográfiái.

Korpusz

Cédulák XX.

– a kendőben, ha rendesen odateszed magad, megmutatkozik, ki vagy, nem tudsz hazudni... Igaz lehet, de ehhez nem kell föltétlen ezt a japán küzdősportot űzni, ha valami rendkívüli helyzetbe kerülsz, meglátszik, ki vagy. Ez lehet szerelmi konfliktus csakúgy, mint utcai baleset, netán alig fékezhető harag vagy lebírhatatlan vágyakozás. Kifelé szokottan úgy viselkedsz, ha jól nevelt vagy – amint elvárják tőled. Ha azonban valami kihoz a sodrodból – könnyen fölrobbansz! Eldurrant az agya – mondják ilyenkor. És tényleg, kibújik leplei alól valódi éned, a talán csak pillanatnyi rövidzár kiváltotta őszinte én! Jó-e ez, vagy rossz? Sokszor megkönnyebbülést okoz, ha lehullik az álarc, bár az elme irányítása alól kiszabadult, érzelmek vezérelte én olykor életveszélyes helyzetet okozhat... A valamit valamiért alapigazsága itt is megmutatkozik: lehetsz őszinte bárkivel, de megfizeted az árát!

– a jövő nem végleges, még alakulhat más-ként, mint várjuk. Keresztény felfogás szerint Isten jelen van a világban, dönthet ránk nézvést kedvezően is, miként minden bizonyal tette ezt már az eddigiekben is számtalanszor, pl. a hidégháború idején elkerülhettük általa az atomháborút. Fékeződhet Földanyánk ember általi pusztítása, valami csoda folytán még túlléphetünk a totális értetlenségen, amely gyötri az embert, és hasonló fordulat révén uralomra juthat a szeretet, ha Isten valami olyat cselekedne, amitől egyszerűen más pályára térne sorsunk – a fohász szavával: meggyógyul az én lelkem. Megkegyelmezhet, megmentheti teremtményeit. Különbözik a semmi közelfi... A mából levont következtetések szerint ez meg ez következik a jövőben, de lehetséges, hogy egészen más történik!

– sajnos a korszakokra kiható Einstein valójában nem volt képes (nem akarta) elfogadni a látható világot. Olyan formáit kereste, amelyek

föltételezhetőek. Jóllehet hangoztatta, hogy Isten nem kockázik (véletlen ellen!). De ugyan miért ne kockázhatott volna? Ki tilthatná meg neki? Miért ne férne bele rendszerébe a véletlen, amely a világ része, és nem a nekünk/általunk nem magyarázható jelenség értelmében? Ha a világ végtelen tér- és időbeli kiterjedésű (s ugyan mi tiltja, hogy ilyen legyen?), akkor az, amit Einstein föltételezett (mert nem dokumentáltan bizonyította hipotéziseit!), éppen lehetséges is! Ám ha egy kicsit csavarunk rajta, akkor a további, nála még csak föl sem vetődött jelenségek fölbukkanása még nyomatékosabban sürgeti a véletlen létezését, lásd az élő szervezetek viselkedését, de az elemi és szubelemi részecskékét is! Ennek elképesztő, kimeríthetetlen formái, amit – tudatlanságunk leplezendő – öröklött tulajdonságoknak mondunk... Arról nem is szólva, lehetséges-e élő szervezetek tulajdonságait az élettelen világgal párhuzamba állítani... és ez ugyanaz-e, mint fordítva? Einstein különben nagyon is mélyen emberi volt, pl. durván bánt első feleségével, fensőbbisége tudatában átlépett környezetén, és így tovább. Talán őt is megkísértette az ember fölötti ember életérzése, hiszen végül is olyan hipotézisei támadtak, mint addig senkinek! Szilárd Leó ugyan legalább olyan nagy koponya volt, és az atombomba előállításában meghatározó befolyással bírt, szemben Einsteinnel, aki egy levelet írt mindössze Rooseveltnek, azt is Szilárd és Oppenheimer unszolására... Sztálin viszont egyszerűen utasította Kurcsatovot, igaz, előtte a KGB majdnem eltette láb alól... Különbözik az ugyan milyen törvényből következik, hogy a marslakók, az atombomba előállítóinak egy maréknyi csoportja budapesti magyar zsidó volt, a Fasori Evangélikus Gimnáziumból? És miképpen magyarázzuk a fejlődés egyetemes eszméjével, hogy egy trópusi gombaféle egy kis szörny, spó-

rái beférkőznek egy bizonyos hangyácskába, a szörnyecske növekedni kezd, átveszi a hatalmat a hangya agya fölött, kifejlődik, felküldi a hangyát egy bokor csúcsára, ott megáll szerencsétlen, kibújik belőle a gomba, mint egy csigaszarv, szét-szórja spóráit, és azok ismét levadásznak egy hangyát... Hol itt a fejlődés? Fölháborító feltételezés, hogy Isten egy angyala játszott ilyen egy hangyával, majd elillant... Mit tudunk mi a világról, és mit pótolunk gyermekes dogmáinkkal...

– nincs apokalipszis, nem is lesz, ráutaló jelek sincsenek – mindezt idegesen mondta egy méretre is hatalmas megmondó ember. Történik ez egy tévébeszélgetésben, ahol akár megengedő módban is lehetne értelmezni a felvetést, de nem, csak kijelentő/parancsolóban értjük egymást. Nincs ilyen, mert nincs! Tudom. Pedig az apokalipszis a keresztény vallás egyik alapvetése, s bár természetesen hitbéli kérdés – egyre közelít. Miért van, hogy milliméternyit sem mozdult el az emberek világképe, a kereszténység, a világvallások tanításai ellenére sem? Miért élünk makacsul, tömegesen különböző világokban, jótányi közeledés nélkül? Európai tömegek számára ismeretlen Jézus tanításainak még körvonalai is, mintha el sem hangzottak volna, mintha soha nem is hallottak volna róluk. Keserves, de csak hinni lehet: talán mégsem reménytelen az ember...

– a születetlen, mondta a rabbi, s elsőre nem is érttem, csak a különös szó ütötte meg a fülem. Azután valami tiszteletlenséget éreztem, hogy miért nem gondoltam az Istenre így korábban. Valóban, nem született és nem hal meg – örökéletű, Ő az Örökkévaló, általa van a kezdet, mindig is így volt, nem Ő kezdődött, általa született a világ, mert megteremtette. Mózesnek mondta, az égő csipkebokorból (ahová Mózes nem merésztel tekinteni, miképpen valamennyien tennénk): **vagyok, aki vagyok**. Kérdezhetsz, lázadhatsz, de csak egyet tehetsz – elfogadod, ha nem érted is, Ő az Isten. Valójában, annyit tudunk róla, amennyit elárult a Szentháromságról is. Ám nem kell gyötrődni megértésével, ránk ennyi tartozik a titokból: fölöttünk vannak. Fölháborító, ha tetszik, de akkor sincs több válasz: mi emberek vagyunk, teremtményei. Általa vagyunk itt, általuk, nyelvtani szabályaink szerint. De mindig is hirdettük: Egy az Isten! Hitünk szent titka, kántál a pap az

oltárnál. És megnevezi a lényeket. Megkísérelni a titkok mögé nézni? Istenhez a szeretet vezet, erővel titkot fejteni – ostobák útja.

– éppen sorba álltam mosóporért, amikor egy férfi odarohant hozzánk, és már messziről ordította: Elmenekült Ceaușescu! Megbukott a diktátor! A férfi rendkívül izgatottan viselkedett, folyt róla a veríték, pedig tél volt. Amint a sor mellé ért, és még mindig kiabált Ceaușescu bukásáról, két ember kiugrott közülünk, megragadták, és befogták a száját! Elvisz a secu, te örült, morogták, és szorították a szerencsétlent. Mi hallgattunk a sorban, és mindenki azt gondolta, a Ceaușescu végét hirdető fazon örült, amit kiabál, lehetetlen. Akkor voltam 12 éves – meséli az emlékező, és én megindultan hallgatom. Előtolakszik a sokad-szorra felöltő kérdés: képes lenne ezt megérteni egy angol, amerikai vagy francia? Nekünk per-sze itthon nem kellett sorba állni '89-ben mosóporért, már '59-ben sem. De attól még jobban hasonlítottak viszonyaink a románokéhoz, mint a Nyugatéhoz. Csak a velünk szembeni értetlenségük nem változott azóta sem...

– Isten léte felől töprenkedni nem istentelen cselekvés. Ő éppen azáltal van hozzánk közel, ha gondolkodunk felőle, keressük Őt, aki mindenütt jelen van, de köznapian még sincs sehol. Jelenlétéről tudni, hozzá fohászolni adomány, melyet talán kiérdemelni sem lehet, csak ajándékként megkapni. Isten a Teremtő, de hallj csodát: fohászkozhatasz hozzá, csodálhatod művét, a világot, melynek embertől érintetlen paradicsomi állapotát mi, maiak már nem ismerjük. Megítélni az emberi világot, melyben élünk adatott – túlságosan sokféle összetevő számbavételét követelné. Mi tettük ilyenné, Isten lehetőségeink határain belül szabad kezet adott teremtményének, kezdetektől jelen volt körünkben a gonosz, tulajdon gyöngeségünknek engedve csúszunk rossz irányba, mindig is könnyebb volt elnyomni lelkünk „súgott parancsait” (Kant), utána elégedetten számolni a hasznot, a szaporodjatok, népesítsétek be a Földet útravaló egyszerűen meghaladta a jó élet lehetőségeit, és ölni, rabolni kényszerített – ki tud itt mértéket szabni? Parancs: szeresd felebarátod, mint tenmagad. De ki felebarátom? Minden ember, éljen bárhol a Földön, vagy az értelmes törvények hagyománya rendet tesz a korlát nélküli élet csábítása ellené-

ben... A süllyedő Titanic fedélzetén rendet tartottak a mentőcsónakok használatában. Aligha meglepő, de képtelenek vagyunk a rendrakásra Európában.

– isa pur és homu vogymuk – látjátok feleim, szemetekkel, mik vagyunk, bizony por és hamu vagyunk. Ezt manapság a temetőekben úgy értelmezik, mondja egy bennfentes, ha nem készül el időben a megrendelt urna, akkor beletöltünk más, éppen kéznél lévő halotti port, elvégre – bizony egyformán pur és homu vogymuk... Nincs ebben semmi szörnyű, ma rád jutott a sor, lehet, este már én következem... Az ember addig fiatal, amíg föl sem ötlük gondolatai, érzései mögül az elmúlás. Maradjon is így sokáig, ne töprenkedjünk a rokon urnája portartalmáról... Egyre megy. Jobb nem tudni felőle.

– a „szempontkorlátozás nélküli tudás”, amint régen a filozófiát értelmezték, a globális térben leértékelődött, miként művelői is. Áthelyeződött, más fórumokat talált a véleményformálás, ha TGM belemondja a képernyőbe, mint tette minap: mi is fogadjuk be a rászorulókat, adjunk nekik egy-egy szobát s szelet kenyeret – aligha különbözik javaslata bárki megszólalótól, észre sem veszik. A Facebook ma véleményformálók Hyde Parkja, és látszatra sokkalta demokratikusabb egyenlősdi takar, mint a képernyőre hívott kiválasztottak. Az értelmiségi elit szakember,

neurológus, matematikus társadalomismerete többnyire esetleges. És különben is, mit akarsz tudni? Milyen eligazítást kérsz? A fiatalok tömegei nem kérnek tanácsot – ha igen, nem a hajdani elittől, hanem kortársaiktól. Az előttük járó nemzedékek tagjainak többsége (ha beismeri!) maga is tanácstalan. A tudás áttörte a nemzedéki falat – ezt Marx György (egykori) magyar elméleti fizikus fejtegette a '70-es évek közepén! A kíváncsiság meghatározó szerepéről beszélt, amely ha halványul, az ember nagy bajba kerül. Isten iránti érdeklődésünk és az univerzum iránti közöny (M. Gy. ettől tartott) terjed, mint a ragály. Végre jól akarunk élni, és ehhez nem kérünk lelki jó tanácsokat! Szelényi–Konrád hajdani könyve nem az értelmiség társadalmi vezető szerepét áhította (Platón államát a királyok és filozófusok irányítanák), hanem az értelmiség beépülését a hatalomba... Antall parlamentje erre volt példa, még ha ügynökök tömegei ültek is a bársonyszékekben. Nem tudom, milyen tanácsokat kérhettek P. mestertől, és kik... Jövőnkőről még mindig az a leginkább megragadó kijelentése számomra, hogy „nincs eldöntve”... Márpedig ez nyomasztó kérdésünk, miként a világ keletkezése (nekem teremtés) és az ember létezésének értelme... Ha ezek nem kérdések, tisztelettel félreállok, de nem kérdezem felőlük hazánk elit értelmiségét, miért is tenném?

A karakterszobrász Dudás Sándor szelíden túlzó művészetéről

A Délvidékről, Topolyáról érkezett Csongrádra. Életének, szobrászpályájának legtermékenyebb időszakában tört ki a délszláv háború. Családját, addigi topolyai egzisztenciáját hátrahagyva a kilencvenes évek elején Csongrádra menekült a katonai behívó elől, a művésztelep nyújtott számára átmeneti menedéket. Az akkoriban megújuló alkotóház szabad szelleme, a frissen beindított szimpóziumok oldott légköre otthonos volt számára, rutinos művésztelepi alkotóként saját ismerős közegében találta magát. 1992-ben családját áthozva Csongrádon telepedett le.

Ennyi az indíték, amely Dudás Sándort csongrádi polgárrá tette, és amely által az akkortájt kialakuló művészkolónia is kibővült. Ám ennél sokkal több történt. Személyében éppen a hiányzó láncszem került helyére a város képzőművészeti életében, amikor hiteles, kiterjedt hazai és külföldi művészkapcsolatokkal rendelkező alkotóként 1994-ben megpályázta a művésztelep vezetését. A telep életében ekkor új fejezet kezdődött. Szerencsés megoldásnak bizonyult, hogy a művészek „nyelvén értő” szobrász vezeti az alkotóházat, aki nemcsak kiterjedt kapcsolati tőkéjét kamatoztatta az intézmény javára, hanem más körökben szerzett művésztelepi rutinját is a csongrádi körülményekhez tudta szelídíteni. Személyében olyan szervező egyéniséget nyert Csongrád, akinek hatása Aranyi Sándor és Nagy Gábor művészetszervező-támogató tevékenységéhez mérhető.

Más kérdés az, hogy a napi kötelezettségekkel járó művésztelepi stallum milyen mértékben korlátozta, avagy változtatta meg addigi szobrászi működését. Annyi bizonyos, hogy áttelepülésével korántsem zárult le oeuvre-jében a vajdasági időszak. Szülőhelyén karakteres plasztikai nyelvezettel bíró, főként a portrészobrászatban nívumokat prezentáló alkotóként szerzett nevet, rangot. Szülőföldjéről továbbra is megkeresték néhány izgalmas szobrászi feladattal. Különös megformálású, a szokványos ábrázolási konvenciókkal szakító köztéri szobrai – Topolyán, Zentán, Magyarakanizsán például – szerzőjük öntörvényű alkotói függetlenségével keltettek feltűnést, de egyúttal jó értelemben visszaadtak valamit a szobrászat lényegéből a köztereken: ahol Dudás szerint van helye a mély emberi humánumnak, az emberi lélekábrázolás mélyrétegében való érvényesülésnek. Erre mutató példa a magyarakanizsai szoborkettőse, míg a zentai Ti-

szaparton felállított Révész szobra természetes elhelyezése okán, de artisztikus megformálásával is városképi szerepre érdemes.

Ha Dudás Sándor szobrászatát egyetlen szóval kellene jellemezni, akkor talán a „karakter-szobrász” jelzővel lehetne illetni, a karakterszobrász mintájára, a színház világából kölcsönözve a fogalmat. Emberközpontú plasztikai világában számban, minőségben a portré áll mindenek fölött. Markánsan különbözik ebben is pályatársaitól, mivel a portrék megformálásakor egyéni metódust követ. Minden munkáján csillogóan felismeri jellegzetes stílusát. Elmélyült tanulmányok előzik meg szobrászi nekikészülődését, s ebben perdöntő momentum személyes viszonya az ábrázolt személyhez. Az emberi jellem lényegi vonásaiból építi föl jellegzetes plasztikai karakterű portréit, melyeken a nagy, átfogó formák inkább az ábrázolt személy egyéniségének belső világából erednek, míg a karaktert formáló jellemzőket a véletlenszerű plasztikai képletekre és az anatómiai formákat beszegő felületekre bízta. Eleven expresszivitás, vérbő plaszticitás hevíti életre portréit, a megformálásban gyakoriak az improvizatív elemek. Ettől változatosak, sokfélék portréi. Mégis akad valami, ami rokonítja egymással szobrait, ami naiv bájjal, esendő emberséggel telíti ihletetten megformált karaktereit, s ez a szoborportrék minden részletét átmelegítő finom irónia, a groteszkbe hajló, szelíden túlzó formaképzés.

Egy nyilatkozatában így fogalmazta meg szobrászi hitvallását: „Próbálok a szobraimmal úgy elmondani a mondandómat, hogy te mint szemlélő azt lásd, amit én mondani szeretnék neked a vizualitás nyelvén. Én nem szoktam mértani pontossággal megtervezni a szobrot meg a képet, mint a mindenben pontos, kiszámítható emberek. Én szeretem egy kicsit hagyni, hogy maguktól alakuljanak a dolgok, hagyok esélyt a véletlennek. Aztán szeretek torzítani. Elmult a romantika ideje. A szobraimon általában egy kis hangsúlyt kap a groteszk...”

Két évtizede megoszlik ideje a művésztelepi teendők és a szobrászati működés között. Leléményes megoldással „íróasztalnyi” műtermet alakított ki magának a hétköznapiakra és valamivel tágasabbat otthonában a ritka ünnepnapokra. Minden szabad percét kihasználva – ahogyan

gyakran emlegeti, akár telefonálás közben is – dolgozik, s ehhez alkalmas médiumnak mutatkozik az éremkészítés, mellette saját műfajként öklömnyi portrék sorozatát készítette el. A művésztelepi vendégjárás sajátos sorozat elkészítésére készítette. A művésztelepen megforduló kollégákat gyakran örökíti meg. A telep legendás alakját, Pit Ludvigot remekül jellemezve, például egész alakos kisplasztikában mintázta meg.

Évek óta fejlesztgeti, alakítgatja „magyar panteonját”. A magyar kultúra történetét föltérképezve kiválasztotta azokat az írókat, költőket, zenetudósokat, természettudósokat, egyházi személyiségeket, akik szerinte a magyar művelődéstörténetben kiemelkedőt alkottak. Tenyérnyi plasztikus univerzumba sűríti jeles eleink megörökítésekor személyiségük, életművük jellemző vizuális előképeit, melyeket jellegzetes stílusával torzítva-alakítva szellemi léleknyomatokká nemesít. Formailag nagyon változatos ez az éremsorozat, a szobrász jellemzően él az éremművészet kimeríthetetlen eszköztárával, hol enged az újító kísérleteknek, hol pedig az ábrázolt személy történelmi korhangulatának rendeli alá a szigorúbb formaképzést. Jellemzően igen szenzibilis plasztikájú, eleven részletességgel mintázott portrék kerülnek ki keze alól. Miközben érzékenyen újraalkotja az illető személyről a köztudatban élő ikonográfiai sémát, megfosztja a karaktert a ráakodott historikus sallangoktól. Éremsorozatának rusztikus plasztikájú, profán ízléssel kialakított, fakeretes ágyazatot készített, amely személyessé teszi vállalását.

Dudás Sándor ma már emblematikus alakja a város kulturális életének. Tehetségét, tudását megosztja a számára értelmes célokat megtestesítő művésztelepi munka és a ritka alkalmakkor gyakorolható szobrászmesterség között. Művésztelep-vezetőként a város kulturális küldetésű diplomatája, aki képes hidat verni távoli kultúrákból érkező művészek között. Neve, amely összefonódott az alkotóház fogalmával, sokféle ismert művész körökben a nagyvilágban, de itthon van otthon. „Engem kedvesen fogadtak a városban, a tanyasi parasztembertől kezdve a polgármesterig sokan rám köszönnek, és hálás vagyok a sorsnak, hogy ezen a csendes, barátságos kis helyen otthon érezhetem magam, és azt csinálhatom, amit szeretek.”

E számunk szerzői

Bobory Zoltán	költő, Székesfehérvár
Bogner István	nyugalmazott tanár, Szabadka–Szeged
Borbély László	író, újságíró, Budapest
Csapó Endre	közíró, Sydney
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Dudás Sándor	szobrász, Topolya–Csongrád
Gutai István	író, nyugalmazott könyvtáros, Paks
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Iancu Laura	költő, néprajzkutató, Velence
Kabdebó Lóránt	író, irodalomtörténész, Budapest
Madár János	költő, Budapest
Marcsók Vilma	író, Nagybecskerek
Mérey Katalin	író, Zombor – Szeged
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mezey László Miklós	irodalomtörténész, kritikus, Budapest
Mirnics Károly	demográfus, Szabadka
P. Maklári Éva	költő, Székesfehérvár
Radnai István	író, költő, Szeged–Budapest
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Szabó Ferenc SJ	költő, teológus, Budapest–Róma
Tóth Attila	művészeti író
Tráser László	író, újságíró, Szeged

Palásti Annuska mesemondó, Csongrád

Tisztelt Olvasóink! Ha Önök 2019-ben az Aracs Alapítvány munkáját 1200 dinárral támogatják, akkor mi a továbbiakban is eljuttatjuk Önökhöz az Aracs ez évi négy példányszámát.

уплатилац <input type="text"/>	НАЛОГ ЗА УПЛАТУ		
сврха уплате <input type="text" value="Uplata donacije"/>	шифра плаћања <input type="text" value="189"/>	валута <input type="text" value="DIN"/>	износ <input type="text" value="1200,00.- din"/>
прималац <input type="text" value="FONDACIJA „ARACS” HORGOSĀ"/>	број модела <input type="text"/>	рачун примаоца <input type="text" value="160-352841-17"/>	
печат и потпис уплатиоца _____	позив на број (одобрење) <input type="text" value="2019"/>		датум валуте _____
_____ место и датум пријема	_____		

Színes melléklet

Arany János

Madách Imre

Mikszáth Kálmán

Deák Ferenc

Faludy György

Márai Sándor

Janus Pannonius

Széchenyi István

Herman Ottó

Ybl Miklós

Eötvös Loránd

Pázmány Péter

Katona Imre, Csongrád

Radnóti Miklós

Aradi vértanúk, Csongrád

Szent György, Csongrád

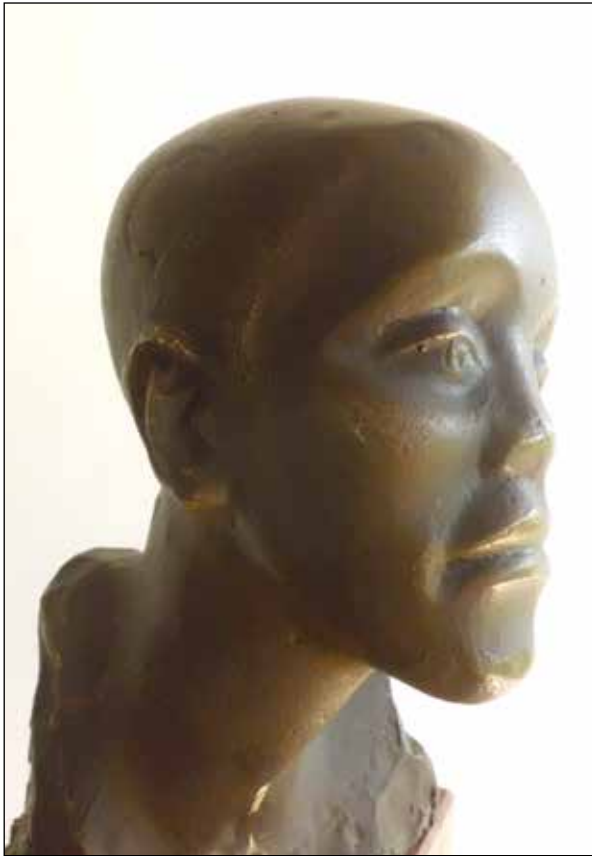
Tiszavirág I., Magyarkanizsa

Tiszavirág II., Németország

*A meg nem valósult szabadkai
Kosztolányi-szobor makettje három nézetből*

Jenny

Geiger Zsuzsa, Baja

Werner Lubos

Kecskés Laci nyugalmazott könyvtáros

Ady Endre

Berzsenyi Dániel

József Attila

Karinthy Frigyes

Petőfi Sándor

Vörösmarty Mihály

Bartók Béla

Kodály Zoltán, Csongrád

Kodály Zoltán

Névjegy

Pit Ludvig

Mira Sandić

Henk Mual